

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
Університет митної справи та фінансів

О. Ю. Дудчик

**ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ
ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ
В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ**

Дніпропетровськ - 2016

УДК 330.31:336:338.436.33

ББК 65.291.573

Дудчик О.Ю.

Д81

Інституційні механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі : монографія. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2016. – 160 с.

ISBN

У монографії розглядаються основні питання, що стосуються механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі України. Визначено чинники, що впливають на відтворювальні процеси в аграрній сфері. Проаналізовано сучасний стан забезпечення підприємств аграрної галузі необоротними активами. Визначено джерела, за рахунок яких здійснюється відтворення основних і нематеріальних активів, як то прибуток підприємств, амортизаційні відрахування, кредит, лізинг, інвестиції. Запропоновано напрями вдосконалення інституційних механізмів відтворення необоротних активів підприємств аграрної галузі.

Для фахівців-економістів аграрної галузі, студентів, науковців.

Рецензенти:

А.Г. Бабенко – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці Дніпропетровської державної фінансової академії

В.Я. Плаксієнко – доктор економічних наук, професор Дніпропетровського державного аграрного університету

Затверджено вченою радою
Університет митної справи та фінансів
Протокол № 15 від 22.02.2016 р.

ISBN

© О.Ю. Дудчик, 2016
© УМСФ, 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методичні засади формування і функціонування інституційних механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі.....	5
1.1. Особливості інституційних механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі.....	16
1.2. Наукові засади відтворення необоротних активів аграрної галузі.....	32
1.3. Інституційні механізми регулювання інвестицій у відтворення необоротних активів аграрної сфери.....	43
1.4. Інструменти стимулювання інноваційних процесів в аграрній галузі та їх вплив на відтворення необоротних активів.....	59
РОЗДІЛ 2. Економічна оцінка відтворення необоротних активів в аграрній галузі.....	70
2.1. Фактори впливу на формування й використання необоротних активів в аграрній галузі.....	78
2.2. Особливості відтворення необоротних активів в аграрній галузі.....	87
2.3. Оцінка процесів відтворення необоротних активів у аграрній галузі.....	98
2.4. Стан та перспективи розвитку лізингових механізмів відновлення технічного потенціалу аграрної галузі.....	98
РОЗДІЛ 3. Удосконалення інституційних механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі.....	103
3.1. Механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі на основі реалізації інвестиційної політики.....	118
3.2. Формування організаційно-економічних компонентів механізму регулювання інвестицій у відтворення необоротного капіталу аграрної галузі.....	143
3.3. Економічні механізми розвитку системи фінансового забезпечення відтворення необоротних активів суб'єктів аграрної галузі.....	153
Висновки.....	
Список використаних джерел.....	
Додатки.....	

ВСТУП

Аграрна галузь виступає основою ринкової економіки в розвинених країнах світу і має бути провідною в Україні. Актуальність досліджень щодо проблем аграрної сфери в Україні та її регіонах зумовлюється необхідністю значних економічних зрушень у механізмах відтворення необоротних активів сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах, адже існує пряма залежність між рівнем оснащення підприємств в аграрній галузі та загальним рівнем розвитку економіки країни. Проблемним питанням залишається чітке визначення правил, якими мають керуватись агропромислові підприємства, здійснюючи відтворення необоротних активів.

Аграрна галузь впливає не тільки на добробут селян. Вона є визначальною для багатьох галузей насамперед як джерело сировини. Збереження історично сформованого, звичного способу життя людини, забезпечення повної зайнятості, стан соціальної сфери на селі, облаштованість самої території багато в чому визначають стратегію соціально-економічного розвитку суспільства.

В умовах радикальних соціально-економічних перетворень національної економіки на основі ринкової стратегії одним із ключових питань є визначення характеру й вектора впливу інституціональної складової на весь відтворювальний режим функціонування, на тип еволюційного розвитку аграрної галузі. У результаті радикальної трансформації економіки сформувалася й розвивається нова аграрна структура, обумовлена принципами соціального ринкового господарства.

Однак у процесі ринкових реформ відбулися нераціональні інституціональні зміни у механізмах відтворення необоротних активів аграрної галузі, що призвело до занепаду матеріально-технічної бази аграрного виробництва. Великий потенціал аграрного виробництва за таких умов виявився неефективним через те, що внутрішній стан виробничих ресурсів і, у першу чергу, основних засобів, не відповідав новій інституціональній моделі. Не отримали очікуваного розвитку й механізми інвестиційно-інноваційної діяльності аграрних виробництв, агролізингу, кредитування аграрних виробників, не запрацював повною мірою ефект кооперації виробництва, не були чітко визначені параметри інтеграційних процесів. Це негативно вплинуло на стан аграрної економіки й відтворювальні можливості всієї господарської системи галузі.

У зв'язку з цим актуалізується проблема пошуку ефективних схем, моделей і інструментів відтворення необоротних активів аграрної галузі, обґрунтування інституційних механізмів її адаптації до системної трансформації української економіки на етапі посткризового розвитку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

1.1. Особливості інституційних механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі

За сучасних умов господарювання при частій зміні законодавства важливим є чітке визначення поняття «необоротні активи» та розуміння елементів, що їх формують.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1, *необоротні активи* – всі активи, що не є оборотними. При цьому *оборотні активи* – гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців від дати балансу [94]. Отже, є сенс навести таке визначення *необоротних активів* – це всі ресурси підприємства, термін використання яких більше року або понад операційний цикл, якщо він більше року.

Необоротні активи представлені в першому розділі активу балансу підприємства такими елементами:

1. *Основні засоби* - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам чи для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [96]. До них належать земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини й обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади та інвентар; тварини; багаторічні насадження; інші основні засоби; бібліотечні фонди; малоцінні необоротні матеріальні активи; тимчасові (нетитульні) споруди; природні ресурси; інвентарна тара, інші необоротні матеріальні активи.

2. Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8, *нематеріальний актив* – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [97]. Дане визначення надто ускладнене і не дає чіткого уявлення про те, що ж таке нематеріальні активи. Отже, більш доцільним є викладення його в такій редакції: *нематеріальні активи* – це об'єкти інтелектуальної, у тому числі промислової власності, а також інші

аналогічні права, визнані у порядку, встановленому законодавством держави. До нематеріальних активів відносяться: права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо); права користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо); права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо); права на об'єкти промислової власності (авторське право, патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо); авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо); інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

3. Незавершені капітальні інвестиції можуть бути двох видів:

- незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи - капітальні інвестиції у будівництво, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання об'єктів необоротних матеріальних активів, уведення яких в експлуатацію на дату балансу не відбулося, а також авансові платежі для фінансування будівництва;

- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи - капітальні інвестиції у придбання, створення і модернізацію нематеріальних активів, використання яких за призначенням на дату балансу не відбулося.

4. Інвестиційна нерухомість – власні або орендовані на умовах фінансової оренди земельні ділянки, будівлі, споруди, які розташовуються на землі, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності [102].

5. Довгострокові біологічні активи – тварини або рослини, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди протягом періоду, що перевищує 12 місяців. До довгострокових біологічних активів

відносяться: робоча худоба, продуктивна худоба, багаторічні насадження, інші довгострокові біологічні активи [101].

6. *Довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств* враховують: фінансові інвестиції в асоційовані підприємства, фінансові інвестиції в дочірні підприємства, фінансові інвестиції у спільну діяльність із створенням юридичної особи (спільного підприємства) [99].

7. *Довгострокова дебіторська заборгованість* – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу [98].

8. *Відстрочені податкові активи* - суми податків на прибуток, що підлягають відшкодуванню у наступних періодах унаслідок: тимчасової податкової різниці, що підлягає вирахуванню; перенесення податкового збитку, не включеного до розрахунку зменшення податку на прибуток у звітному періоді; перенесення на майбутні періоди податкових пільг, якими скористатися у звітному періоді неможливо [100].

9. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27, до *інших необоротних активів* належать: необоротні активи, утримувані для продажу, та група активів, що належить до вибуття в результаті операції продажу, а також припинена діяльність.

У сучасній економічній науці поняття *«інституційний механізм»* використовується у рамках інституціональної економіки, яка вивчає правила економічного життя й механізми, які спонукають людей дотримуватись їх.

Якщо підійти до тлумачення даного поняття глобально, то *інституційний механізм* – це спосіб спонукання людей до виконання правил економічного життя суспільства.

Якщо ж розглядати специфічну (властиву саме аграрній галузі) сутність, то *інституційний механізм* – це організація можливості здійснення господарських взаємовідносин шляхом створення і забезпечення дотримання господарських правил.

Інституційний механізм не може бути константою. Він покликаний забезпечити адаптацію суб'єктів економіки до швидкозмінності зовнішнього середовища на основі мобілізації внутрішніх чинників розвитку економіки.

Дотримуватись встановлених інституційних механізмів необхідно, щоб інститути були впроваджені і реалізовані в нормах, правилах і формах взаємодії господарюючих суб'єктів.

Поняття «інститут» набуло широкого поширення не лише в економічній теорії, а й у галузі права, культури, соціології тощо.

Правильне уявлення суб'єкта тієї чи іншої діяльності про інститути галузі, в якій він функціонує, причини їх виникнення, існування, трансформації та зникнення, створює можливості для довгострокового планування тих чи інших заходів, а також ефективного оперативного управління процесами. При цьому суб'єкт діяльності повинен усвідомлювати, що інститути можуть бути недостатньо дослідженими, навіть неформалізованими, що вимагає особливої уваги до їхньої природи.

Інститути містять в собі як формальні правила й неформальні обмеження (загально визнані норми поведінки, досягнуті угоди, внутрішні обмеження діяльності), так й певні характеристики примушування до виконання тих й інших [85].

До основних питань функціонування економічних інститутів відносяться:

1. Принципи формування економічних правил.
2. Критерії ефективності економічних правил.
3. Способи спонукання до виконання економічних правил (інституційний механізм).
4. Порядок внесення змін до нормативно-правової бази у сфері економіки.
5. Планування ефектів від упровадження або скасування того чи іншого економічного правила.
6. Врахування відмінностей у функціонуванні одних і тих самих економічних правил у різних галузях, правових системах та культурах.
7. Оцінка впливу науково-технічного прогресу, культурних та політичних змін на економічні правила.

Норми, правила й форми взаємодії господарюючих суб'єктів у аграрній галузі існують у вигляді законів та підзаконних актів, прийнятих Верховною Радою України, норм, положень та правил, встановлених КМУ, міністерствами, комітетами та їх місцевими підрозділами, обласними й районними державними адміністраціями, обласними, республіканською, районними, сільськими й селищними Радами та їхніми виконавчими органами.

Інституційні механізми відтворення необоротних активів у аграрній галузі можна представити як багаторівневу систему, в якій реалізуються способи спонукання до виконання правил різного рівня поширеності. Також слід враховувати, що одна їх частина має відношення до забезпечення функціонування загально суспільних та загально економічних інститутів (з явними або прихованими галузевими відмінностями), інша ж частина має відношення до інститутів, які функціонують виключно в аграрній галузі.

Способи спонукання до виконання правил (інституційні механізми) у рамках інститутів, які діють в усьому суспільстві

До формальних інститутів цього рівня відносяться Конституція й законодавство країни, установчі документи суб'єкта господарювання та дозволи, отримані ним від державних органів.

Способи спонукання до виконання вищезазначених правил існують як формально (прописуються кримінальним кодексом та кодексом про адміністративні правопорушення), так й неформально (правосвідомість та суспільний осуд). Правосвідомість формується як формальними засобами (навчанням у школах та вузах), так й неформальними (виховання у родині). Формальні правила всередині трудового колективу суб'єкта господарської діяльності забезпечуються правами та можливостями роботодавців по відношенню до найманих працівників.

Також до цього рівня належать офіційні договори, укладені суб'єктом господарювання з його контрагентами та іншими організаціями, формальні й неформальні правила взаємодії з громадськими організаціями та громадянами. До виконання правил у цій сфері може спонукати фінансове заохочення з боку контрагентів (у т.ч., державних органів), гранти, сприяння в отриманні податкових та інших пільг, дозвільних документів або згоди населення на провадження діяльності суб'єктом аграрної галузі.

Іншими неформальними інститутами цього рівня є суспільна мораль та міжнародні угоди, до яких не приєдналась країна, резидентом якої є суб'єкт аграрної галузі. Суспільна мораль має природне походження й формується в залежності від історичних умов, в яких розвивається суспільство. Способами спонукання до його дотримання є схвалення, або навпаки, - публічний осуд, висвітлення у ЗМІ, громадянські бойкот, саботаж та переслідування.

Способи спонукання до виконання правил (інституційні механізми) у рамках інститутів, які діють в аграрній галузі

Інститути, які діють в усій аграрній галузі, засновуються на загальносуспільних інститутах, відповідно у ній діють й інституційні механізми загальносуспільного рівня.

Окреме місце належить дотриманню нормативно-правової бази (дозволів, розпоряджень, стандартів), які діють в аграрній галузі, що надає можливість суб'єкту діяльності власне провадити діяльність у цій сфері, мати офіційну історію діяльності в аграрній галузі й отримувати переваги під час провадження державних тендерів, конкурсів, а також під час арбітражних та судових проваджень, що саме по собі є способом спонукання людини.

Специфікою аграрної галузі є підвищений вплив рішень сільських та селищних рад і громад в цілому, які стосуються конкретного суб'єкта діяльності. Вони дуже часто впливають з неформальної згоди (або незгоди) мешканців сіл передати свою землю у користування суб'єкту діяльності в аграрній галузі. Розділити формальну та неформальну частину інституційного механізму у цьому випадку досить важко, оскільки на рішення сільських рад впливають родинні зв'язки між депутатами та мешканцями сіл, що дуже часто унеможлиблює нормальну діяльність суб'єктів господарювання, до яких мають претензії місцеві мешканці (навіть коли ці претензії не мають правового обґрунтування). Особливо гостро ця проблема постає у випадках, коли суб'єкт господарювання не має власної історії проживання або діяльності на території конкретної сільської чи селищної громади.

Участь у формальних та неформальних аграрних асоціаціях має споріднену природу в силу доволі глибокої вкоріненості традицій в аграрній галузі. Суб'єкти діяльності змушені вступати до формальних об'єднань, аби забезпечити політичне реноме керівникам сільських районів, регіональних органів державної влади в аграрній галузі, а також для представлення інтересів у міжнародних асоціаціях аграріїв. Відмова від такої участі тягне за собою прискіпливе ставлення державних органів до суб'єкта діяльності, втрату довіри з боку інших суб'єктів економічної діяльності регіону. Нагородою за участь стають відзнаки, премії тощо. У рамках неформальних стосунків, як правило, вирішуються питання відшкодування збитків (штрафів) між суб'єктами господарювання у разі їх виникнення.

Важливим неформальним інститутом, який діє в Україні, є культ землі та хліборобства. Починаючи від офіційної державної пропаганди, закінчуючи особистими почуттями кожного громадянина, суб'єкти аграрної діяльності можуть отримувати неформальні преференції у разі якісного налагодження громадських зв'язків. В іншому випадку посилено діятиме суто протилежний неформальний інститут, який несе в собі стереотип про соціальну неповноцінність працівників сільськогосподарської галузі. Спонукають до реалізації такого негативного правила усі обмеження культурного розвитку, які накладаються на мешканців сільської місцевості. Механізмом протидії у цьому випадку є цілеспрямована політика суб'єктів аграрної галузі щодо соціально-культурного розвитку села, їхньої участі у житті громад та активної політичної позиції.

Способи спонукання до виконання правил (інституційні механізми) у рамках інститутів, які діють у сфері відтворення необоротних активів в аграрній галузі.

В означеній сфері продовжують діяти правила, поширені в усьому суспільстві та конкретно в аграрній галузі. З числа цих правил можна виокремити лише правила бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, які у сільському господарстві (для України) відрізняються виключно наявністю окремого Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи", яке визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про біологічні активи і про одержані в процесі біологічних перетворень додаткові біологічні активи й сільськогосподарську продукцію та розкриття інформації про них у фінансовій звітності. Спосіб спонукання до його дотримання нічим не відрізняється від загальних інституційних механізмів бухгалтерського обліку та оподаткування.

Іншим формальним інститутом, який на цьому рівні відіграє важливу роль, є довгострокові угоди з постачальниками необоротних активів, а також дозволи та преференції, якими вони користуються на території діяльності суб'єкта аграрної галузі. Інституційним механізмом при цьому є державний протекціонізм щодо вітчизняного виробника, а також пільгова політика виробників щодо вітчизняного споживача. До тих самих механізмів відносяться пільги при кредитуванні й лізингу, надання дотацій на придбання вітчизняної техніки та технологій.

Слід відзначити такий інститут, як відносини у сфері страхування та відшкодування матеріальних та моральних збитків, які тягнуть за собою відтворення необоротних активів. Інституційний механізм цієї групи відносин заснований на забезпеченні охорони майна, ретельності при укладенні страхових угод та послідовному захисті ділової репутації суб'єкта діяльності. В основному цей механізм діє у формальній площині, хоча допускається незначне втручання у нього різних неформальних відносин.

При відтворенні необоротних активів велику роль відіграє суб'єктивна оцінка стану та вартості необоротних активів, якість та наслідки якої для суб'єкта діяльності можуть бути різними в залежності від неформальних стосунків між оцінювачем та керівником підприємства. Інституційним механізмом у даному випадку виступає сам принцип нормалізації неформальних стосунків, відсутність яких може бути як конструктивним, так й деструктивним чинником залежно від значимості цього питання для конкретного суб'єкта діяльності в аграрній галузі.

Також загального значення набувають неформальні стосунки всередині трудових колективів, коли необоротні активи можуть зношуватись більшою або меншою мірою залежно від якості цих відносин. Інституційний механізм у даному випадку - зацікавлення працівників, яке сприяє збереженню необоротних активів. Окреме зацікавлення бухгалтерів може дозволити показати завищену амортизацію необоротних активів, з відповідним зменшенням податкових зобов'язань підприємства.

Стосунки з підрядниками, відносини між представниками різних трудових колективів, які займаються будівництвом, монтажем та експлуатацією обладнання, містять у собі інституційні механізми, які мають як формальний, так й неформальний характер у одних і тих самих діях людей. Більш повно їх можна розкрити в окремих випадках відтворення необоротних активів в аграрній галузі.

При відтворенні необоротних активів в аграрній галузі виникають такі інституційні механізми:

1. *Інституційний механізм відтворення земельних ділянок сільськогосподарського призначення.* Землі сільськогосподарського призначення безкоштовно передані у приватну власність громадянам України, які були членами колективних сільськогосподарських підприємств. Ці земельні ділянки не мають граничного терміну використання й відповідно не підлягають відновленню. Із зняттям мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення можливим стане відновлення земельних ділянок за рахунок розширення земельних угідь агропідприємством. У такому випадку інституційний механізм відновлення земельних ділянок встановлюватиме порядок оцінки вартості земельної ділянки та спосіб передачі її у володіння новим власникам.

2. *Інституційний механізм відтворення капітальних витрат на поліпшення земель.* Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством та підрядниками, що виконують роботи з рекультивації та меліорації земель. Містить у собі спосіб визначення підрядників, методика оцінки інженерно-дослідних робіт, методика оцінки ефективності виконаних робіт, порядок прийому виконаних робіт, порядок оцінки вартості робіт та порядок їх оплати.

3. *Інституційний механізм відтворення будівель та споруд в аграрній галузі.* Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством та будівельними організаціями. Містить у собі спосіб визначення підрядників, методика оцінки інженерно-дослідних робіт, методика оцінки ефективності виконаних робіт, порядок прийому виконаних робіт, порядок визначення вартості робіт та порядок їхньої оплати. При простому відтворенні не виникає потреби

узгоджувати плани реконструкції з третіми особами, але при розширеному або новому будівництві можливе виникнення стосунків з третіми особами (власниками суміжних територій), що вимагає встановлення порядку регулювання можливих суперечок з ними. При будівництві зрошувальних каналів встановлюється також порядок взаємодії між агропідприємством та іншими користувачами води зі спільного джерела.

4. *Інституційний механізм відтворення машин та обладнання в аграрній галузі.* Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством та виробниками й постачальниками сільськогосподарської та іншої техніки, ремонтними організаціями та постачальниками запчастин. Містить у собі технічне завдання для виробників й постачальників, порядок визначення переліку необхідної техніки, порядок оплати вартості придбаної техніки, порядок монтажу машин і обладнання, порядок здійснення поточного обслуговування та капітального ремонту техніки. В окремих випадках – порядок відшкодування шкоди, понесеної агропідприємством внаслідок порушення правил експлуатації машин та обладнання персоналом, або внаслідок втручання третіх осіб – викрадення або пошкодження.

5. *Інституційний механізм відтворення транспортних засобів в аграрній галузі.* Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством та виробниками й постачальниками транспортних засобів, ремонтними організаціями та постачальниками запчастин. Містить у собі технічне завдання для виробників і постачальників, порядок визначення переліку транспортних засобів, порядок оплати вартості придбаних транспортних засобів, порядок поточного обслуговування та капітального ремонту техніки. В окремих випадках – порядок відшкодування шкоди, понесеної агропідприємством внаслідок порушення правил експлуатації транспортних засобів персоналом, або внаслідок втручання третіх осіб – викрадення або пошкодження внаслідок скоєної з їхньої провини дорожньо-транспортної пригоди, а також отримання страхових компенсацій.

При відтворенні основних засобів діють як звичайні формальні правила стосунків між замовниками та підрядниками, що здійснюють роботи з покращання земель, капітального будівництва та ремонту будівель, монтажу й обслуговування машин та обладнання, так і неформальні правила, які діють в аграрній галузі. Інституційний механізм при цьому варіює між дотриманням і недотриманням формальностей при наймі працівників та іншими відносинами, у зв'язку з їх важкою контрольованістю з боку державних органів у сільській місцевості та наявністю місцевих культурних факторів, що

можуть впливати на вибір підрядника й інших контрагентів. Також існує механізм запозичення основних засобів агропідприємства для особистих потреб його працівників.

Також у сільській місцевості поширений неформальний підхід у вирішенні питань, пов'язаних з пошкодженням майна внаслідок порушення правил експлуатації або при скоєнні дорожньо-транспортних пригод, особливо за відсутності страхового захисту майна. Інституційний механізм у даному випадку тримається на специфіці безпеки проживання у сільській місцевості, коли вкрай бажаним є підтримання добрих неформальних стосунків всередині громади, навіть якщо це тягне за собою порушення законодавства й додаткові матеріальні витрати.

6. Інституційний механізм відтворення інструментів, приладів та інвентарю. Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством і постачальниками інструментів, приладів та інвентарю, також встановлює експлуатаційні норми їхнього зношення й порядок оплати за них.

7. Інституційний механізм відтворення робочої та продуктивної худоби. Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством та племінними господарствами, ветеринарними установами. Містить у собі порядок відбракування поголів'я худоби, порядок визначення кількості й продуктивних (робочих) якостей худоби, порядок оцінювання стану її здоров'я, порядок оплати її вартості. Також передбачає порядок отримання страхових компенсацій у випадку загибелі худоби від хвороб або у випадку викрадення. Формальним інституційним механізмом при цьому є експертиза порід тварин та стану їхнього здоров'я. У неформальній частині можливе часткове недотримання формальностей, яке більш поширене у стосунках між дрібними господарствами й практично не має місця у великих тваринницьких господарствах.

8. Інституційний механізм відтворення багаторічних насаджень. Встановлює порядок взаємодії між агропідприємством і племінними господарствами у частині добору порід рослин та визначення їхньої вартості, порядок виконання робіт з висаджування багаторічних рослин, порядок оплати вартості робіт та біологічного матеріалу. Інституційний механізм, який діє при цьому – гарантії якості садивного матеріалу, у якій зацікавлені як сумлінний постачальник, так й покупець.

При відтворенні інших матеріальних активів слід зазначити, що за відсутності неформального правила чесного поводження з майном підприємства, значними стають збитки малоцінних активів, тари та інструментів, які виводяться з експлуатації внаслідок їхнього розкрадання. Упровадження такого правила залежить від власників підприємства та їхніх професійних якостей.

Малопоширеними в аграрній галузі є музейні та бібліотечні фонди, відтак визначення особливого інституційного механізму для них у даному випадку не представляється можливим і доцільним.

Відтворення нематеріальних активів в аграрній галузі однаковою мірою носить як формальний, так й неформальний характер.

Відтворення права користування природними ресурсами в аграрній галузі, як правило, залежить від неформальних угод з іншими користувачами цих ресурсів – особливо гостро це питання стосується використання водних ресурсів. Дуже часто це право не має ціни як такої й носить чисто формальний характер, що практично нівелює інституційний механізм у цьому питанні.

Право користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення мають виключно фізичні особи, при цьому вони не мають права їх продати. Через це у бухгалтерському обліку наявність такого права також, як правило, не тягне за собою відображення нематеріальних активів – природно відсутній і формальний інституційний механізм їхнього відтворення.

Право на об'єкти промислової власності в аграрній галузі головним чином діє у частині закріплення права власності на породи тварин та сорти рослин. Інституційний механізм відтворення цього активу корелюється з продуктивними якостями даної породи чи сорту, наявністю більш продуктивних порід та сортів. Головним чином цим правом користуються племінні та науково-дослідні господарства.

Використання біотехнологій в аграрній галузі часто здійснюється за рахунок запозичення технологій без дозволу їхнього автора. У сільській місцевості це стає можливим через велику тривалість технологічного циклу й складнощі контролю за ним. Інституційним механізмом при цьому є так зване «ноократичне право», коли нівелюються права авторів технології, унеможливлений адміністративний контроль за самими технологіями, й навіть можливості впливу власників підприємства ставляться у залежність від рівня технологічних знань конкретного спеціаліста.

Інституційні механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі України головним чином носять або неформальний характер, або ж потребують удосконаленої формалізації. Формально діючі механізми мають дуже велику залежність від суб'єктивних чинників, до яких у першу чергу належать рівень правосвідомості громадян та швидке моральне старіння законодавчої бази в умовах науково-технічного прогресу.

Водночас слід відзначити специфічний прояв такого інституційного механізму, як особисті цінності людини, яких вона дотримується без стороннього контролю.

У цілому можна говорити, що головним результатом дослідження проявлення інституційних механізмів вузького профілю може стати порівняння їхньої природи з іншими вузькопрофільними інституційними механізмами з виявленням системних зв'язків між ними, або констатацією відсутності системного зв'язку між ними.

1.2. Наукові засади відтворення необоротних активів аграрної галузі

Для вирішення економічних проблем розвитку агросфери необхідно мати чітке уявлення про його *економічний потенціал*, який слід розуміти як *можливості* внутрішнього й зовнішнього середовища галузі по виробництву й реалізації аграрних товарів. Вони характеризуються наявністю, вмістом, якістю системно збалансованих на технологічній, інноваційній, інвестиційній, інформаційній і організаційній основі ресурсів сільгоспвиробництва, щоб максимально ефективно *реалізовувати* певні внутрішні *цілі й задовольняти вимоги* зовнішнього соціально-економічного середовища (рис. 1.1). Іншими словами – це вихідні виробничі можливості агросфери й її суб'єкти (сільгоспвиробники, переробні підприємства, інфраструктура й т.д.), обумовлені масою наявних окремих ресурсів, їхньою структурою і якістю [76].

Крім ресурсів, на економічний розвиток агросфери впливають рівень розвитку технологій виробництва, інноваційної й інвестиційної діяльності, система інформаційного й організаційного забезпечення та ефективність їхнього використання. Ці чинники разом формують внутрішній виробничий потенціал агросфери. Його складові отримують повний розвиток тільки в результаті діяльності суб'єктів агросфери, з урахуванням чинників зовнішнього середовища, зберігаючи при цьому якісну визначеність і властивості, що забезпечують відносну стабільність і адаптованість його функціонування [37]. Взаємодіючи з агросферою, зовнішнє середовище впливає на всі елементи його внутрішньої структури, регулюючи його місце в економіці країни, що дозволяє розглядати, по-перше, її як джерело можливостей або як економічний потенціал зовнішнього середовища, по-друге, агросферу – як підсистему зовнішнього середовища, тобто як компонент економіки України. Отже, кожний суб'єкт агросфери містить у собі або має можливість використовувати певну частину елементів економічного потенціалу багаторівневої економіки країни.

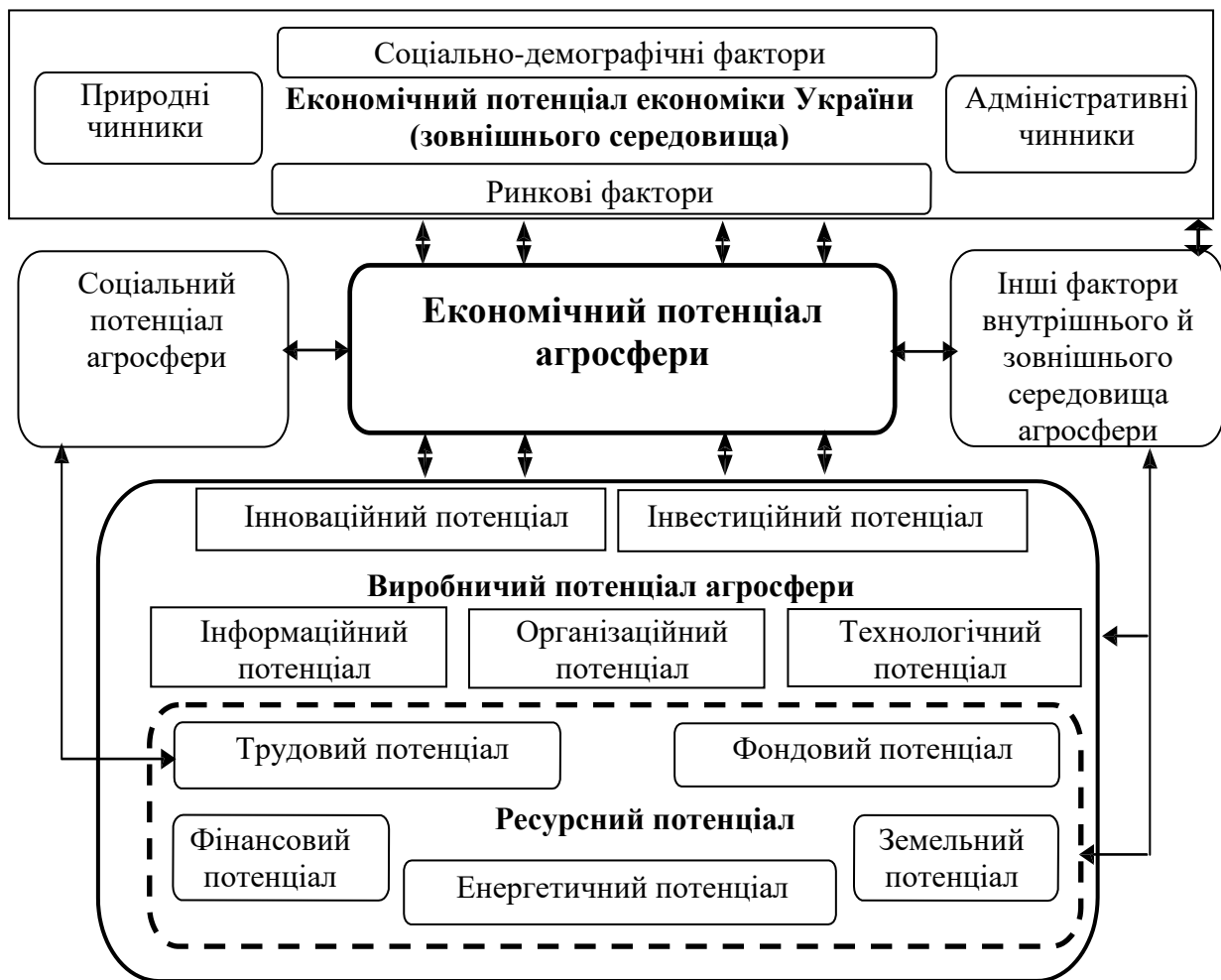

Рис. 1.1. Структура економічного потенціалу агросфери

Основні завдання аграрних перетворень на сучасному етапі визначаються державними програмами розвитку сільського господарства й регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства та іншими нормативно-правовими актами [7].

Цілями, завданнями й основними напрямками розвитку галузі, її фінансового забезпечення є:

1) *стійкий розвиток сільських територій, підвищення зайнятості й рівня життя сільського населення;*

2) *підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на основі підвищення фінансової стабільності й модернізації сільгоспвиробництва та прискореного розвитку пріоритетних підгалузей сільського господарства;*

3) *збереження й відтворення земельних та інших природних ресурсів, що використовуються у сільськогосподарському виробництві [58].*

Для досягнення цих цілей необхідне вирішення основних завдань у рамках наступних підпрограм (напрямів):

- *створення передумов для стійкого розвитку сільських територій і забезпечення поліпшення житлових умов у сільській місцевості;*

- *підвищення забезпеченості* сільського населення питною водою, природним газом за рахунок відновлення й нарощування потенціалу соціальної й інженерної інфраструктури села, поліпшення кадрового й інформаційного забезпечення галузі;

- *поліпшення загальних умов* функціонування сільського господарства шляхом збереження й підтримки ґрунтової родючості, створення системи державного інформаційного забезпечення в сфері сільського господарства, залучення союзів (асоціацій) сільськогосподарських товаровиробників до участі у формуванні державної аграрної політики;

- *забезпечення прискореного розвитку пріоритетних підгалузей* сільського господарства, насамперед тваринництва, на основі доведення питомої ваги племінної худоби в загальному обсязі поголів'я сільськогосподарських тварин до 13%, площі, що засівається елітним насінням, в загальній площі посіву – до 15% (науково обґрунтована норма);

- *підвищення фінансової стабільності* сільського господарства за рахунок заходів по розширенню доступу сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів на пільгових умовах і підвищення питомої ваги застрахованих площ посівів;

- *удосконалення механізмів регулювання* ринків сільгосппродукції, сировини й продовольства, включаючи згладжування сезонних коливань цін на зерно й продукти його переробки, застосування механізму митно-тарифного регулювання імпорту продукції, розробку стандартів на сільськогосподарську продукцію, підвищення частки українських продовольчих товарів у роздрібній торгівлі продовольчими товарами [6; 35; 109].

Основними завданнями подальшого розвитку переробних підприємств є:

1) *підвищення забезпеченості переробних підприємств сільськогосподарською сировиною* за рахунок:

- *створення інтегрованих структур*, що включають у себе всіх учасників процесу виробництва харчової продукції – від виробника сировини до його переробників;

- *державної підтримки* в питанні поповнення оборотних коштів підприємств і авансування ними сільськогосподарських товаровиробників у період виконання сезонних робіт під майбутні поставки сировини за рахунок пільгового кредитування підприємств;

- *більш активної організації закупки* сировини в сільгоспвиробників і в особистих підсобних господарствах, що дозволить скоротити її вивіз за межі регіону. У зв'язку із цим необхідним є збереження діючих програм за участю державного й регіонального бюджетів щодо компенсації частини банківської процентної ставки по кредитах;

2) *організація достатнього ринку збуту готової продукції*;

3) зниження рівня фізичного й морального зношування технологічного устаткування, що стримує збільшення обсягу виробництва конкурентоспроможної продукції;

4) прискорене відновлення реальних доходів населення й, відповідно, підвищення потенціалу росту його споживчих витрат;

5) координація спільної роботи великих виробників і діючих на території країни торговельних мереж, організація постачання продовольства в рамках міжрегіональних угод;

6) зниження витрат на транспортування продовольства залізницею й зниження митних платежів;

7) технічне переозброєння підприємств і освоєння сучасних технологій. Рівень рентабельності підприємств галузі недостатньо високий внаслідок постійного зростання цін на енергоносії, сировину й матеріали, низької купівельної спроможності населення, що значний вплив на внесення власних коштів у розвиток матеріальної бази;

8) державне стимулювання інвестиційної діяльності в галузі [43; 83].

Основними завданнями подальшого розвитку підприємств індустріально-технічної бази агросфери є:

- розробка й удосконалення форм реалізації техніки й матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарським товаровиробникам і переробним організаціям агросфери;

- організація технічного сервісу сільгоспвиробників;

- підготовка й підвищення кваліфікації кадрів механізаторів й інженерів у питаннях використання сучасної техніки;

- реалізація разом із сільгоспвиробниками й переробними підприємствами агросфери інвестиційних проектів з розвитку аграрного сектора економіки [26].

Найважливішою проблемою розвитку аграрної галузі є сучасні земельні відносини.

У більшості наукових досліджень земельні відносини розглядаються як сукупність відносин, що виникають між власниками земельного права із приводу володіння, користування й розпорядження землею. Сучасні земельні відносини представляють складну багатоаспектну проблему, що включає в себе велике коло питань, таких як розмежування державних і муніципальних земель, ринок землі, форми власності й господарювання, обумовлених, як правило, недосконалістю земельного законодавства.

Сільськогосподарське виробництво насамперед пов'язане із закріпленням в тій або іншій формі за господарюючими суб'єктами, сільськогосподарських угідь. Відповідно, форма закріплення землі багато в чому визначає й характер взаємодії між землекористувачами та обумовлює практичні наслідки землекористування, оскільки тут установлюються не уявні, а зримі

межі, що визначають умови господарювання, складається певний тип господарських зв'язків. Тому питання про власність на землю є ключовим у взаємодії сільськогосподарських товаровиробників у рамках території села [20].

З економічної точки зору, земельну власність можна визначити як приналежність земельної ділянки певному суб'єктові й можливість її використання винятково за своїм розсудом, тобто мова йде про встановлення власником повного господарського панування над земельною ділянкою. Власність характеризується сукупністю відносин, пов'язаних з володінням, використанням і розпорядженням землею, та визначається соціально-економічним і правовим регулюванням.

Таким чином, право земельної власності містить у собі право володіння, користування відповідними земельними ділянками й так зване дискреційне право – право передачі всіх або деяких прав на землю на розсуд власника.

До інших прав на землю, закріплених Земельним кодексом України, належать: постійне (безстрокове) користування, довічне наслідуване володіння, безоплатне термінове користування, обмежене користування чужими земельними ділянками.

Наразі в Україні цивілізований земельний ринок відсутній, а його становлення вимагатиме досить тривалого часу, що обумовлено рядом причин:

- відсутністю дієздатних суб'єктів ринку землі серед безпосередніх учасників виробничого процесу, з однієї сторони, потенційних продавців, а з іншої - потенційних покупців. У сформованій ситуації найбільш нужденна частина власників земельних часток, для яких власність на землю є чисто символічною, готова продати їх навіть за мінімальну ціну. Але серед сільських мешканців практично немає здатних купувати сільськогосподарські угіддя й використовувати їх за прямим призначенням;

- низьким рівнем розвитку інфраструктури земельного ринку - консалтингових служб, землепорядних організацій, ріелторських служб. Організовано тільки систему державної й кадастрової реєстрації земельних угод;

- недосконалістю процедури виділення земельних ділянок за рахунок часток і отримання правовстановлюючих документів. Високі трансакційні витрати, пов'язані з безліччю проблем організаційного, фінансового й правового плану, не дозволяють власникам зареєструвати право власності на земельні ділянки, що виділяються за рахунок земельних паїв, без чого купівля-продаж та іпотека землі є нелегітимними;

- неприступністю більшої частини сільськогосподарських угідь для земельного обороту через їх «зв'язаність» повноваженнями й обов'язками власників земельних ділянок [40].

Проте поступово ринок землі в Україні почав формуватися, хоча украї низькими темпами. Вирішення зазначених проблем дозволило б створити об'єктивні організаційно-економічні й правові передумови для формування земельного ринку в Україні.

Потрібне підвищення контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення й становленням місцевого самоврядування, тому що воно не супроводжується створенням організаційно-економічних, нормативно-правових і соціальних основ сучасних земельних відносин.

До основних напрямів удосконалювання управління земельними відносинами варто віднести:

- обґрунтування організаційно-економічного механізму виділення земельних ділянок за рахунок земельних часток;

- розробку програм підвищення родючості, поліпшення використання й охорони земель у сільських муніципальних утвореннях;

- державну підтримку заходів із стимулювання господарюючих суб'єктів за раціональне використання земель сільгосппризначення;

- надання практичної допомоги сільгоспвиробникам всіх форм власності з оформлення компенсацій і залучення інших джерел фінансування з обласного й державного бюджетів (у т.ч. участь у програмі земельно-іпотечного кредитування);

- організацію й проведення муніципального земельного контролю;

- проведення семінарів з керівниками фермерських господарств щодо організації найбільш ефективних сівозмін в умовах невеликих земельних площ з урахуванням підвищення ґрунтової родючості [13].

Реалізація зазначених заходів дозволить підвищити економічну ефективність використання земель сільськогосподарського призначення в агросфері.

Проблемою також є сучасний стан і використання основних виробничих фондів у сільському господарстві.

Основні засоби виробничого (як сільськогосподарського, так і несільськогосподарського) *призначення* становлять так звану виробничу інфраструктуру основних засобів, а об'єкти невиробничого призначення й побутового обслуговування – соціальну інфраструктуру.

Для підвищення ефективності використання основних виробничих фондів необхідно розробити й упровадити систему заходів щодо збільшення питомої ваги об'єктів основних засобів, які перебувають в експлуатації, зниження термінів добудови, дообладнання й реконструкції об'єктів, оптимізації запасів об'єктів основних засобів [72].

Ефективне управління використанням об'єктів основних засобів нерозривно пов'язане з вибором найбільш оптимального способу амортизації.

Сільське господарство України оснащено матеріально-технічними ресурсами, розраховуючи на одиницю площі, гірше, ніж інші країни. При цьому екстремальні природні умови, сезонність сільського господарства й пов'язана з цим необхідність проведення основних польових робіт у більш короткий термін вимагають високого насичення господарств країни технікою й іншими матеріально-технічними ресурсами.

Забезпеченість господарств України будівлями, спорудами й основними видами сільськогосподарської техніки в середньому становить 40-50% від нормативної потреби. Тому навантаження на сільськогосподарську техніку в 2-3 рази перевищує нормативне.

За роки реформ придбання техніки підприємствами сільського господарства рік у рік зменшувалося. За 1991-2002 рр. відбулося значне скорочення машинно-тракторного парку. В 2014 р., у порівнянні з 2002 р., парк тракторів, зернозбиральних комбайнів, кормозбиральних комбайнів, основних сільськогосподарських машин і устаткування для механізації тваринництва знизився.

Через нестачу техніки господарства змушені скорочувати посівні площі, проводити роботи з використанням спрощених технологій, розтягувати строки польових робіт, що спричиняють істотні втрати урожаю.

У структурі парку техніки переважають застарілі моделі тракторів, зернозбиральних комбайнів, кормозбиральних комбайнів. При цьому середньозважений строк використання наявної техніки досяг наступних величин: трактори - 17-19 років, зернозбиральні комбайни - 14-17 років, кормозбиральні комбайни - 16-21 рік.

Втрати врожаю зі збільшенням терміну служби комбайна від 1 до 12 років зростають у 2,6 рази, а збільшення навантаження на один комбайн на 100 га призводить до зростання втрат через збільшення строків збирання в середньому на 1,2 ц/га.

На сьогодні сільськогосподарські товаровиробники почали застосовувати комбіновані ґрунтообробні й посівні машини вітчизняних і закордонних виробників, що дозволяють за один робочий прохід виконати до 5-6 технологічних операцій, включаючи передпосівну обробку, посів, внесення добрив, боронування, прикочування. Однак кількість зазначеної техніки дуже мала. Це ж можна сказати й відносно сучасних моделей тракторів, яких також недостатньо для реалізації нових технологій.

З метою технічного переоснащення парку сільськогосподарських машин необхідними є регіональні цільові програми технічного переозброєння сільського господарства, що враховує стан сільського господарства й реальні заходи щодо забезпечення сільгосптехнікою. Програми повинні визначити пріоритети - придбання техніки для заготівлі кормів, цукробурякового

виробництва, посівних ґрунтообробних комплексів і тракторів до них, меліоративних машин для вирощування кормів, сучасного устаткування для молочного тваринництва [68].

З технічним переозброєнням пов'язаний і подальший розвиток харчової й переробної промисловості. Рівень рентабельності підприємств галузі недостатньо високий внаслідок постійного росту цін на енергоносії, сировину й матеріали, низької купівельної спроможності населення, що в значній мірі впливає на вкладення власних коштів у розвиток матеріальної бази. Інвестиції в основний капітал галузі дозволяють знизити витрати на виробництво, поліпшити якість і товарний вид виробів, умови праці й санітарний стан підприємств, збільшити асортимент та обсяги продукції, що виробляється.

Фінансове становище підприємства в сконцентрованій формі відображає вплив зовнішніх і внутрішніх чинників. Воно виражається за допомогою фінансових показників, що мають вартісні характеристики, у яких гроші виступають як загальний еквівалент оцінки всіх процесів бізнесу. Будь-який аспект бізнесу відбивається на фінансовому стані організації, що визначає деякий фінансовий результат. Фінансовий стан – це узагальнювальний підсумок діяльності всіх функціональних підрозділів підприємства в комплексі. Для сільськогосподарських підприємств він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для його нормального функціонування, раціональним розміщенням та ефективним використанням цих ресурсів, фінансовими взаєминами з іншими організаціями й фізичними особами, платоспроможністю й фінансовою стабільністю [43].

На головній ланці аграрного сектора найбільшою мірою позначились непослідовність і грубі прорахунки проведених в Україні реформ: скорочення виробництва, хронічна збитковість, проблема неплатежів, зростання заборгованості аграрних підприємств.

Державна аграрна політика з поліпшення фінансового стану сільськогосподарських організацій повинна керуватись необхідністю:

- збереження пільгового режиму оподаткування сільськогосподарського виробництва відповідно до Податкового кодексу;

- проведення фінансового оздоровлення й удосконалення законодавчої бази, що стосується цього процесу;

- розвитку земельної іпотеки як найважливішої умови забезпечення доступу сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів [122].

Серед заходів з боку сільськогосподарських товаровиробників щодо поліпшення їхнього фінансового стану можна виділити реструктуризацію підприємств – це здійснення комплексу

організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форми власності, системи управління, організаційно-правової форми для фінансового оздоровлення підприємства, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва й задоволення вимог кредиторів.

Залежно від об'єкта й характеру здійснюваних заходів щодо реформування підприємства, розрізняють такі форми реструктуризації:

- 1) реструктуризацію виробництва;
- 2) реструктуризацію систем управління;
- 3) реструктуризацію активів підприємства;

4) фінансову реструктуризацію, що містить у собі фінансове оздоровлення й процедури банкрутства. Фінансове оздоровлення проводиться у формі реструктуризації боргів сільськогосподарських підприємств з метою поліпшення їх фінансового стану до застосування процедур банкрутства. Банкрутство розглядається як надзвичайний захід при неможливості інших способів оздоровлення підприємства;

5) реорганізацію, тобто зміну організаційно-правової форми підприємства [16].

Зазвичай розрізняють такі види реорганізації підприємств.

1. Спрямовану на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання).

2. Спрямовану на дроблення підприємства (поділ, виділення).

3. Без зміни розмірів підприємства (перетворення).

Сутність кожного із цих видів реорганізації полягає в наступному.

Злиття двох і більше підприємств в одне означає перехід майна, прав і обов'язків кожного з них до знову утвореного підприємства. Розрізняють: горизонтальне злиття – об'єднання сільськогосподарських підприємств, і вертикальне – об'єднання сільськогосподарського підприємства з підприємством переробки сировини або основним споживачем його продукції.

Приєднання одного підприємства до іншого означає, що до останнього переходять майно, права й обов'язки першого підприємства. Нове підприємство внаслідок такої реорганізації не виникає.

Поглинання являє собою придбання всіх або абсолютної більшості корпоративних прав одного підприємства іншим підприємством. При цьому поглинене підприємство може зберегти свій статус юридичної особи й стати дочірнім або може виявитися приєднаним до нього й стати структурним підрозділом підприємства, втративши при цьому свій юридичний статус.

Результатом поділу підприємства є створення, на його основі двох і більше нових підприємств як самостійних юридичних осіб. При цьому вихідне підприємство припиняє своє існування, ліквідується [89].

Відділення передбачає, що з діючого підприємства виділяється один або кілька структурних підрозділів, і на базі їхнього майна створюються нові підприємства. При відділенні з юридичної особи однієї або декількох нових юридичних осіб до кожної з них переходять у відповідних частинах майнові права й обов'язки реорганізованої юридичної особи.

Перетворення підприємства являє собою зміну існуючої форми власності або організаційно-правової форми підприємства на іншій без припинення його господарської діяльності. При перетворенні до заново виниклого підприємства переходять усі права й обов'язки раніше існуючого підприємства [11].

Важливого значення набуває інформаційно-консультаційне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників.

Консультація є особливою сферою послуг і складовою частиною інфраструктури ринкової економіки. Це важлива професійна служба, що допомагає керівникам аналізувати й вирішувати певні практичні завдання, а також переймати чужий досвід.

Виникнувши на початку ХХ ст., консультаційне обслуговування перетворилося сьогодні в норму бізнесу й одну з найбільш ефективних форм, що динамічно розвиваються. Поява й розвиток консультаційної служби було викликано розвитком науки і практики, постійним пошуком підприємцями нових засобів підвищення ефективності виробництва, спробами з боку фахівців-консультантів знайти комерційне застосування своїх здібностей [131].

Незважаючи на зростаючий інтерес, що проявляється до діяльності консультаційної служби, ця сфера залишається однією з найбільш закритих і малозрозумілих для непрофесіоналів. Фахівцям дотепер не вдається дійти згоди щодо чіткого визначення поняття продукту й навіть рамок консультаційного обслуговування, показників його реальної ефективності. Діапазон проблем, що розв'язуються консультантами, широкий і неоднозначний [18].

Українські підприємства, вичерпавши можливості вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності своїми власними можливостями, все частіше звертаються до консультантів у спробах вирішення цих проблем. При цьому відбувається переосмислення завдань і функцій консультантів, від яких вимагають істотних покращень, спрямованих на підвищення ефективності й конкурентоспроможності бізнесу. До консультантів все частіше звертаються не тільки організації, що перебувають у кризовому

стані, але й успішні організації, що прагнуть стати більш конкурентоспроможними й ефективними.

У зв'язку із цим вивчення організації консультативної служби в агросфері набуває особливого значення, перетворюючись у необхідний предмет базової теоретичної й практичної підготовки, і є досить актуальним.

У термін «сільськогосподарська консультативна служба» багато фахівців вкладають різний зміст – відповідно до своїх поглядів на її мету і завдання. У вузькому розумінні, мета сільськогосподарської консультативної служби полягає в поширенні інформації, що допомагає збільшити ефективність конкретних виробничих процесів. У більш широкому розумінні, мета сільськогосподарської консультативної служби полягає у підвищенні ефективності господарської діяльності й у збільшенні рівня доходів сільських товаровиробників. У найбільш широкому розумінні, сільськогосподарська консультативна служба покликана забезпечити безперервним навчанням доросле сільське населення, що включає в себе товаровиробників, родини, молодь, місцеве співтовариство, а також розвиток сільського господарства або регіонального співтовариства [78].

Розбіжність у розумінні цілей і завдань консультативної служби обумовлена історією їх розвитку й виділенням декількох типів: освітнього, академічного, консалтингового й інтеграційного. Зазначені типи діяльності не заміняють повністю один одного в ході історичного розвитку. Вони існували й будуть існувати одночасно, маючи свої цілі й методи досягнення цих близьких, але все ж відмінних між собою завдань. Причому одна конкретна консультативна служба може здійснювати різні типи консультативної діяльності, що є наслідком дії комбінації чинників соціально-економічного розвитку країни або даної місцевості.

Порівнюючи тематику діяльності сільськогосподарської консультативної служби в Україні й США, можна відзначити ряд розбіжностей, обумовлених економічними, національно-історичними й іншими факторами. В Україні консультативні служби зосереджують увагу на сприянні пошуку виходів із кризових ситуацій, на складанні бізнес-планів, проведенні консультацій з маркетингу, управління, економіки, бухгалтерського обліку, у впровадженні різних технологій виробництва й переробки сільськогосподарської продукції. У США тематика консультативної служби для роботи серед населення охоплює такі проблеми, як раціональне використання природних ресурсів, розвиток родини й мікрорайону, проблеми сільської молоді, навчання домогосподарок домоведенню, впровадження нових інформаційних технологій, захист навколишнього середовища [130].

Наразі вітчизняна сільськогосподарська консультаційна служба в окремих регіонах має різні інституціональні й організаційні основи.

Переважна група консультаційних служб у регіонах країни функціонує в складі органів управління агросфери. Вони мають у своєму розпорядженні кваліфіковані кадри, здатні використовувати наявні резерви підвищення ефективності виробництва в кризовій ситуації, що склалася.

Значними за обсягом діяльності є консультаційні служби, організовані в сфері професійної освіти. Створення консультаційної служби при інститутах підвищення кваліфікації цілком обґрунтовано, тому що в них є кваліфіковані викладацькі кадри, що мають досвід професійної підготовки керівників і фахівців господарств, фермерів, існують телекомунікаційні засоби, що створює умови для організації конференцій, семінарів, обміну досвідом.

Пріоритетним напрямом є створення консультаційної служби у вищих й середніх спеціальних навчальних закладах.

Становлення й розвиток консультування в аграрному секторі економіки України здійснюється повільними темпами. Більш ніж у 120 державах усвідомлюють, що в такому консервативному секторі економіки, як сільське господарство, масштабні інноваційні процеси неможливі без розвинених консультаційних служб. В Україні в 2004 р. прийнято закон про сільськогосподарську консультаційну діяльність і виділені матеріальні ресурси на її розвиток.

Закордонний досвід функціонування консультаційних служб у сільському господарстві дозволяє зробити висновок про те, що вітчизняна консультаційна служба може забезпечити підвищення ефективності роботи сільськогосподарських товаровиробників тільки за наявності сприятливих умов. До таких умов варто віднести таке: економічні методи державної підтримки служби в сполученні зі сприятливими економічними й інституціональними умовами розвитку аграрного сектора економіки в цілому; сполучення державних, приватних і добровільних консультаційних організацій; розуміння тривалості процесу становлення й розвитку таких служб [131].

Цілями здійснення заходів щодо створення системи державного й приватного інформаційного забезпечення у сфері сільського господарства є створення системи його інформаційного забезпечення на основі формування інформаційних ресурсів і надання послуг з інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Для досягнення поставлених цілей необхідно вирішити такі завдання:

- формування державних інформаційних ресурсів у сфері сільського господарства й забезпечення доступу до них органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також господарюючих суб'єктів агропромислового комплексу й населення;

- забезпечення надання державних послуг з інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності на основі розвитку інформаційно-телекомунікаційної системи агросфери України, автоматизованої інформаційної системи сільського господарства, системи інформації про ринки сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства, а також системи дистанційного моніторингу земель сільськогосподарського призначення з урахуванням переходу на вітчизняне устаткування дистанційного зондування землі в рамках системи інформаційного забезпечення [1; 14].

Реалізація заходів щодо створення системи інформаційного забезпечення повинна здійснюватися за такими напрямками:

- організаційне, нормативне, методичне й науково-технічне забезпечення цієї системи;
- формування матеріально-технічної бази;
- заходи щодо відпрацювання, досвідченої експлуатації й упровадження цієї системи.

Розробка й застосування нормативно-технічних і методичних документів дозволить систематизувати дані, підвищити оперативність їхньої обробки, усунути дублювання інформації й несумісність даних та надати зручний доступ користувачам до різних видів інформації, а також створити умови для широкого поширення й використання засобів системи інформаційного забезпечення при підготовці й прийнятті рішень на всіх рівнях управління в галузі сільського господарства.

Світові тенденції інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва окреслюють проблеми використання інновацій в агросфері.

Інноваційність означає здатність агросфери до сприйняття й реалізації нововведень. Можна виділити таку класифікацію інновацій, що відображає особливості аграрної сфери:

- *селекційно-генетичні інновації* – тип нововведень, властивий тільки аграрній сфері, фундаментальні дослідження з генної, клітинної й хромосомної інженерії, молекулярної вірусології, прикладні дослідження з розширення генофондів сільськогосподарських рослин і тварин, їх використання в селекційній роботі. Особливість цього типу - тривалий термін усього процесу: селекційна частина й насінництво нових сортів вимагає 13-15 років навіть при сприятливих умовах. Досить великими є й селекційні ризики, які мають не тільки чисто біологічну природу, але й організаційні умови реалізації складного за своєю природою процесу;

- *виробничо-технологічні інновації* – нововведення, які, будучи результатами наукових, у т.ч. селекційно-генетичних розробок, знаходять своє практичне застосування у виробництві нових видів

сільськогосподарської й продовольчої продукції. До цього ж типу інновацій належать нові технології проведення сільськогосподарських робіт, застосування нових методів утримування худоби й птиці, технології зберігання й переробки сільгоспсировини, які забезпечують підвищення й збереження біологічно цінних якостей продукції, зниження ресурсоємності;

- *організаційно-управлінські інновації* поєднують інституціональні нововведення при формуванні принципово нових організаційно-правових структур інтегрованого типу (агрохолдинги, агрофірми, технопарки та ін.); створення інформаційно-консультаційних систем. У практичній діяльності господарюючих суб'єктів до інновацій цього типу можна віднести маркетингові системи, нові засоби менеджменту, логістики, застосування інформаційних технологій і т.д. Не менш важливими є нові методи праці, організації індивідуальної й групової роботи в агропромисловому виробництві;

- *економікосоціоecологічні інновації* – нововведення в системах економічних і соціальних відносин, у регулюванні виробництва й ринку, у комплексному розвитку сільських територій, а також застосування нових методів підтримки екологічної рівноваги [28; 63].

Усі перераховані типи нововведень мають безліч конкретних форм втілення. Це – результати фундаментальних і прикладних досліджень, патенти на винаходи, ліцензії; документація на нові технології; інноваційні проекти; національні, регіональні й галузеві інноваційні програми; науково-практичні рекомендації.

Ринок інноваційної продукції й об'єктів інтелектуальної власності перебуває на початковій фазі розвитку. Пропозиції на цей ринок надходять від селекційних центрів, насінницьких господарств, від інформаційно-консультаційних систем. Дослідники цього ринку відзначають відносно низький рівень попиту з боку сільськогосподарських організацій. Одна з головних причин цього - нестійке фінансове становище підприємств, що ускладнює придбання цінної інноваційної продукції. Близько половини всіх підприємств взагалі втратили таку можливість, тому ринок інноваційної продукції й виконання серйозних інноваційних проектів значною мірою залежить від фінансового забезпечення попиту. Імовірно, його розвиток буде відбуватися з боку нових формувань - агрохолдингів і агрофірм [113].

Світовий досвід науково-технічного прогресу в агропродовольчих системах показує, що аграрна сфера в розвинених країнах має значний інноваційний потенціал. На відміну від деяких галузей промисловості, в аграрному виробництві існують більші можливості масового поширення інновацій за умови достатнього фінансування й чіткої організації справ. До того ж, і

сільськогосподарське виробництво, і переробка сільгоспсировини мають свої адаптаційні властивості, які використовуються при зміні ринкової кон'юнктури [2].

Агропродовольчий сектор України стоїть на порозі інноваційного відновлення. Без цього сільському господарству не витримати зростаючу конкуренцію не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому ринку. Інноваційні технології й форми управління виробництвом будуть сприяти ефективній пропорційності агросфери й раціональній інтеграції продовольчих ринків.

Інноваційний розвиток і підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України може містити в собі такі напрями:

- інноваційне відновлення сільського господарства України;
- інноваційне відновлення галузей агросфери, що постачають у сільське господарство техніку, добрива, енергію;
- інноваційне відновлення галузей, що переробляють сільгоспсировину;
- інституціональне забезпечення інноваційного відновлення аграрного сектора (підтримка й кооперування господарств населення й фермерів, малих інноваційних підприємств, венчурного бізнесу тощо);
- інноваційне відновлення зовнішніх зв'язків і напрацювання нових (підвищення конкурентоспроможності й імпортозаміщення, інтеграція в рамках СНД, країн Європи і світу в цілому, залучення іноземних інвестицій);
- удосконалення нормативно-правового й організаційно-управлінського механізму (законодавча база, організація управління, фінансове, наукове, кадрове й інформаційне забезпечення, експертиза, відбір і ухвалення проектів).

Інноваційне відновлення сільського господарства містить наступні аспекти:

- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень і винахідницької діяльності;
- інноваційне відновлення рослинництва;
- інноваційне відновлення тваринництва;
- біотехнологічні методи селекції рослин і тварин, боротьби із сільськогосподарськими шкідниками;
- нові технології збереження й підвищення родючості ґрунтів, охорони навколишнього середовища [36].

Інноваційне відновлення галузей агросфери, що постачають сільське господарство технікою, добривами, енергією та переробляють сільгоспсировину включає:

- створення нових поколінь сільгосптехніки й засобів транспорту для сільського господарства, у т.ч. систем машин для (ПГ) приватні господарства і (ФГ) фермерських господарств;

- забезпечення сільського господарства новими видами мінеральних добрив, палива, енергії, матеріалів;
- розвиток інноваційних технологій транспортування, зберігання й переробки сільгосппродуктів;
- контроль за якістю й екологічною чистотою сільгосппродуктів і продовольства [22].

Інституціональне забезпечення інноваційного відновлення складається з:

- інституціонального відновлення ПГ і ФГ;
- розвитку збуто-постачальницької й кредитної кооперації, малих інноваційних підприємств для підвищення технологічного рівня й конкурентоспроможності ПГ і ФГ;
- спеціалізації й інноваційного відновлення сільгосппідприємств;
- розвитку державних насінницьких і племінних науково-практичних центрів, наукоградів у галузі рослинництва, тваринництва, садівництва;
- підтримки малого венчурного бізнесу, розвитку інноваційної інфраструктури [108].

Інноваційне відновлення зовнішніх зв'язків орієнтоване на наступні напрями:

- аналіз і прогноз тенденцій інноваційного відновлення світового аграрного сектора й місця в ній України;
- імпортозаміщення на основі підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектора в умовах СОТ;
- розвиток аграрно-інноваційної інтеграції в рамках СНД;
- залучення іноземних інвестицій і технологій в аграрний сектор України [3].

Удосконалення нормативно-правового й організаційно-управлінського механізму, що забезпечує ефективну реалізацію інноваційного розвитку й підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора, включає:

- удосконалення законодавчого забезпечення реалізації інновацій; прийняття системи спрямованих на це нормативно-правових актів на державному, регіональному й міждержавному рівнях;
- формування системи управління інноваціями; визначення замовників;
- фінансове забезпечення програм, підпрограм, проектів на багатоканальній основі, з перевагою державних коштів у стартовий період, поступове нарощування частки позабюджетного фінансування з розвитком венчурного фінансування інноваційних проектів малого й середнього бізнесу;

- наукове забезпечення напрямів і проектів, включаючи більш широке використання вітчизняних розробок, винаходів і конструкцій, авторські супроводи проектів;

- інформаційне забезпечення учасників інноваційного розвитку даними про науково-технічні досягнення й інновації у вітчизняному й закордонному аграрному секторі;

- кадрове забезпечення у формі командного навчання кадрів по проектах, інтеграції аграрних ВНЗ, наукових організацій і дослідних господарств, організації перепідготовки, підвищення кваліфікації, стажувань у передових вітчизняних і закордонних господарствах з інноваційною орієнтацією.

1.3. Інституційні механізми регулювання інвестицій у відтворення необоротних активів аграрної сфери

В аграрній сфері відзначається висока залежність від природних умов, значна питома вага виробництва сільгосппродукції в господарствах населення, спад продуктивності праці, слабка система кредитування, застосування спрощених технологій оброблення сільгоспкультур і вирощування худоби, низька технічна оснащеність і недостатнє впровадження інноваційних технологій, що перешкоджає ефективному веденню виробництва.

Інвестиції – це основа процесу розширеного відтворення й можливість зниження диспропорцій у розвитку сільського господарства. Для створення інвестиційного механізму забезпечення інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки необхідно здійснити: збільшення обсягів і ефективності використання джерел інвестицій, розробку інвестиційної політики, удосконалення нормативно-правової основи сприятливого режиму інвестування [77]. Це дозволить забезпечити розвиток матеріально-технічної бази сільського господарства, сприяти інноваційному розвитку галузі, підвищити фінансову стабільність аграрного сектора, забезпечити продовольчу безпеку країни, реалізувати експортні можливості галузі, створити умови для розвитку сільської місцевості, несільськогосподарських видів діяльності, забезпечити зайнятість і підвищення доходів сільських жителів, знизити інвестиційні ризики приватного капіталу через гарантії або участь держави.

Таким чином, потрібне відновлення економіки України на основі інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва, де ключову роль у формуванні макроекономічних пропорцій грають інвестиції й пов'язані з ними структурні зрушення в економіці.

Вирішення проблем, що стоять перед економікою, у тому числі агросектором, перехід на якісно нову стадію - стійкого підйому - може

бути тільки в результаті їх інноваційно орієнтованого розвитку, що дозволяє вирішувати завдання прискореного розвитку економіки й насичення внутрішнього ринку якісним вітчизняним продовольством, гарантувати продовольчу безпеку країни, підсилити конкурентні переваги української продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках [38].

Сучасний стан інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі країни характеризується нестабільністю, відсутністю ефективного механізму реалізації інновацій які б сприяли забезпеченню розширеного відтворення. Низька інноваційна привабливість аграрного сектора, обумовлена високими ризиками й недостатнім рівнем інвестування, високі процентні ставки на кредити позбавляють підприємства агросектора можливості здійснювати пошук інновацій, їх освоєння й реалізацію. Крім того, ситуація ускладнюється низькою кваліфікацією сучасного менеджменту підприємств, що не забезпечує ефективного інноваційно орієнтованого розвитку економіки в ринкових умовах [34].

Ці обставини викликають необхідність активізації розробки науково обґрунтованої системи заходів щодо удосконалення інноваційного механізму й організації інноваційної діяльності в агросекторі.

Будь-який економічний процес являє собою перетворення ресурсів в економічний продукт і протікає за схемою "ресурси - фактори виробництва - продукт економічної діяльності". Природні, трудові, капітальні, інформаційні ресурси, об'єднані підприємницькою ініціативою під впливом управління, залучаються до виробництва й стають його факторами. Виробничий процес, що протікає в результаті дії факторів, приводить до створення економічного продукту, товарів, виконаних робіт, послуг [45].

Перетворення економічних ресурсів у діючі фактори виробництва відбувається протягом тривалого часу, тобто між залученням ресурсів у виробництво і їх особистою участю як фактора виробничого процесу, проходить певний час, необхідний для перетворення вихідного ресурсу у фактор.

Таким чином, підприємці, господарства змушені спочатку придбати необхідні ресурси, здійснити витрати, відволікти на це кошти, щоб створити фактори виробництва. Лише потім вони відшкодовують, компенсують ці витрати за допомогою продажу продукту, виробленого з використанням зазначених факторів, тобто відбувається кругообіг капіталу за схемою:

$$Г \rightarrow 3B+PC \rightarrow П \rightarrow T \rightarrow Г1 \quad (1.1)$$

де: Г - гроші, вкладені у виробництво на придбання засобів виробництва (3B) і на найм робочої сили (PC);

П - стадія виробництва (процес виробництва);

Т - продукція, товар, отриманий у процесі виробництва;

Г1 - виторг, отриманий за реалізовану продукцію.

Отже, в економіці неминуче доводиться спочатку вкладати кошти, створювати умови, передумови реалізації виробничих процесів і лише потім одержувати бажаний результат, віддачу від вкладених коштів.

Правомірно констатувати, що кошти, вкладені в економіку, в економічні об'єкти, проекти для забезпечення виробництва економічними ресурсами в майбутньому, називаються капіталовкладеннями, або інвестиціями.

Слово "інвестиції" походить від латинського "інвест" (вкладати). Економічна категорія інвестиції – відносно новий для нашої економіки термін. У рамках централізованої планової системи використовувалося тільки одне поняття "капітальні вкладення", під яким розумілися всі витрати на відтворення основних капіталів, включаючи витрати на ремонт. Тобто капітальні вкладення – це економічна категорія, що являє собою вартісний обсяг господарських ресурсів, що направляються на створення основних виробничих і невиробничих капіталів. Вони виділяються на створення нових, а також на розширення й реконструкцію діючих будівель, споруд; на придбання устаткування, інвентарю тощо.

У сучасній економічній науці поняття "капітальні вкладення" і "інвестиції" має своє трактування. Згідно зі своєю назвою, капіталовкладення є вкладеннями тільки в основний капітал, а під інвестиціями прийнято розуміти здійснення певних економічних проектів у сьогоденні, з розрахунком одержати доходи в майбутньому [129]. Такий підхід до розуміння інвестицій є переважним у вітчизняній і закордонній економічній літературі. Під інвестиціями, в широкому сенсі, слід розуміти кошти, майнові й інтелектуальні цінності держави, юридичних і фізичних осіб, що направляються на створення нових підприємств, розширення, реконструкцію й технічне переозброєння діючих, придбання нерухомості, акцій, облігацій та інших цінних паперів і активів з метою одержання прибутку й (або) іншого позитивного ефекту. Отже, категорія "інвестиції" – більш широке поняття, ніж капіталовкладення, останні є складовою інвестицій.

За останні роки слово "інвестиція" поповнилося цілим рядом нових значень і стало вживатися в різних сферах діяльності. Так, традиційне слово «інвестор» тлумачиться як вкладник, а «інвестування» - як переміщення, вкладання капіталу. Інвестиційний процес має всі ознаки системи: у ньому завжди присутній суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), зв'язок між ними (інвестування з метою одержання інвестиційного доходу) і середовище, у якому вони існують (інвестиційне середовище). При цьому зв'язок виступає системоутворюючим фактором, оскільки поєднує всі інші елементи в одне ціле [74].

Інвестиційний процес не існує сам по собі. Це означає, що він повинен бути розглянутий у рамках цілісного підходу, тобто розгляду системи у взаємозв'язку з іншими системами. Це дозволяє вичерпно описати місце й роль інвестиційного процесу як в окремо взятій сфері діяльності, так і в системі суспільних відносин.

Динаміка суспільного розвитку визначається розвитком окремих сфер діяльності. Якщо в будь-якій сфері діяльності відбувається революційний прорив, що веде до її бурхливого зростання, це викликає природну ланцюгову реакцію розвитку пов'язаних сфер.

Характеризуючи інвестиції як економічну категорію, слід зазначити, що залежно від сфери, в яку направляються інвестиції, і характеру результату, що досягається при їх використанні, вони діляться на реальні й фінансові. Реальні інвестиції – це вкладення в галузі економіки й види економічної діяльності, що приносять збільшення реального капіталу, тобто збільшення засобів виробництва (основні виробничі капітали й необхідні для їх функціонування зворотні кошти), матеріально-речових цінностей, запасів. Фінансові інвестиції являють собою вкладення в акції, облігації, векселі й інші цінні папери. Такі вкладення самі по собі не дають збільшення реального капіталу, але здатні приносити прибуток, у тому числі спекулятивний, за рахунок зміни курсу цінних паперів. При цьому важливо пам'ятати наступне: може здатися, що фінансові інвестиції бувають непродуктивними, тобто не забезпечують створення основних засобів, факторів виробництва, економічного зростання. Насправді це не зовсім так. Зрозуміло, сама покупка цінних паперів, приміром акцій, не створює реального капіталу, але якщо гроші, виручені від продажу акцій, направляються їхньою компанією у виробництво, то фінансові інвестиції стають грошовими вкладеннями в реальний капітал, тобто тим самим перетворюються у реальні інвестиції [30; 33].

Тому варто розрізняти фінансові інвестиції, що представляють вкладення з метою одержання спекулятивного прибутку посередництвом купівлі-продажу цінних паперів, і фінансові інвестиції – перетворювані в реальні.

У складі фінансових інвестицій виділяють так звані портфельні інвестиції. Особи, що вкладають гроші в цінні папери з метою підвищення прибутковості й зниження ризику, стають власниками набору різних видів цінних паперів, що називається портфелем. Тому подібні інвестиції й одержали назву портфельних [4].

Отже, інвестиції в цілому є вкладенням грошей, ресурсів на тривалі строки, але строки можуть бути досить різними, у зв'язку із чим в економіці розрізняють довгострокові й короткострокові інвестиції. Короткостроковими вважаються вкладення строком до одного року. Це значить, що протягом цього терміну відбувається відволікання вкладених коштів, після чого вони стають факторами

виробництва і починають давати віддачу, приносячи дохід. Довгострокові інвестиції пов'язані із вкладенням коштів на роки, а часом, на десятиліття (наприклад, вкладення в людський фактор, в освіту здатні дати віддачу лише після завершення навчання) [105].

При розгляді економічної сутності інвестицій повинен бути здійснений системний підхід. У цьому зв'язку важливо зупинитися на таких аспектах.

Для обліку, аналізу й підвищення ефективності інвестицій маємо необхідність у науково обґрунтованій класифікації, адже продумана в науковому плані класифікація інвестицій дозволяє грамотно враховувати, кваліфіковано аналізувати рівень їх використання з усіх позицій і на цій основі мати об'єктивну інформацію для розробки й здійснення ефективної інвестиційної політики.

В умовах адміністративно-планової системи господарювання у вітчизняній науковій літературі й на практиці поширення одержала *класифікація інвестицій, головним чином капіталовкладень, за такими ознаками:*

а) за ознаками цільового призначення майбутніх об'єктів:

- на виробниче будівництво;
- на будівництво культурно-побутових установ;
- на будівництво адміністративних будівель;
- на пошукові й геологорозвідувальні роботи;

б) за формами відтворення основних капіталів :

- на нове будівництво;
- на розширення й реконструкцію діючих підприємств;
- на технічне переозброєння;

в) за джерелами фінансування - на централізовані й децентралізовані;

г) за напрямом використання - на виробничі й невиробничі.

В умовах ринкової економіки (з переходом до ринку) наведена класифікація не втратила свого науково-практичного значення, але вона стала недостатньою з наступних причин:

по-перше, інвестиції – більш широке поняття, ніж капітальні вкладення: інвестиції включають як реальні інвестиції, так і портфельні, а зазначена вище класифікація не враховує портфельних інвестицій;

по-друге, з переходом до ринкової економіки значно розширилися способи й методи фінансування як капіталовкладень, так і інвестицій в цілому, а також сфера їх вжитку. Все це не знаходить відбиття в колишній класифікації.

У сучасній економіці, відповідно до розподілу капіталу на фізичні і грошові інвестиції, його також, прийнято поділяти на інвестиції в матеріально-речовій і грошовій формах [46].

Інвестиції в матеріально-речовій формі – це споруджувані виробничі та невиробничі об'єкти, машини й устаткування, що

направляються на заміну або розширення технічного парку, збільшення матеріальних запасів й інші інвестиційні ресурси, покликані розвивати основні засоби економіки, її матеріально-технічну базу [73].

Інвестиції ж у грошовій формі є грошовим капіталом, що спрямовується на створення матеріально-речових інвестицій, забезпечення випуску інвестиційних товарів та іншої продукції. Треба відзначити, що на відміну від централізованої економіки, де панував дефіцит інвестиційних товарів, наявності інвестицій у грошовій формі було недостатньо для вирішення проблем розширення й відновлення виробництва, створення необхідної інфраструктури, формування необхідних матеріальних запасів. У ринковій економіці основна проблема полягає в пошуку грошових інвестицій, на які неважко придбати необхідний інвестиційний товар.

Категорія «валові інвестиції у виробництво» – є інвестиційний продукт, що спрямовується на підтримку й збільшення основного капіталу (основних засобів) і матеріальних запасів. Валові інвестиції складаються із двох складових: одна з них – *амортизація* - являє собою інвестиційні ресурси, необхідні на відшкодування зношування основних засобів, їх ремонту, відновлення до вихідного рівня (реновація - повне відновлення, відновлення); друга складова - *чисті інвестиції* - є вкладенням капіталу з метою збільшення, нарощування основних засобів за допомогою будівництва будівель і споруд, виробництва й установки нового, додаткового устаткування, модернізації діючих виробничих потужностей [77].

Крім інвестицій у галузі матеріального виробництва, значна частина вкладень направляється в соціально-культурну сферу, у галузі науки, освіти, охорони здоров'я, фізичної культури й спорту, інформатики, охорону навколишнього середовища й т.д. У літературі останніх років чимало говориться про інвестиції в людину, у людський капітал. Це особливий вид вкладень, головним чином в освіту, охорону здоров'я.

Інвестиції пов'язані з формами власності і з їх перетворенням. Вкладення коштів у певний об'єкт дає особі, яка здійснила вкладення (інвесторові), підставу для одержання прав власності на цей об'єкт; інвестиції в об'єкти, що дають інвесторові право брати участь в управлінні об'єктом, називають *прямими інвестиціями*. Подібного роду інвестиціями є, наприклад, вкладення коштів у звичайні акції компаній, що надають акціонерів можливість голосувати на зборах акціонерного товариства, брати участь у прийнятті рішень [60].

Залежно від того, хто вкладає кошти, розрізняють державні, приватні, іноземні інвестиції.

Державні інвестиції являють собою частину національного доходу у вигляді коштів державного бюджету, місцевих бюджетів, вкладених у розвиток економіки, що відволікаються від споживання з метою забезпечення підтримки виробництва, соціальної сфери, економічного зростання.

Приватні інвестиції - це вкладення коштів, що належать компаніям, підприємцям, населенню.

Іноземними називаються інвестиції, що надходять з-за кордону (вони можуть бути державними й приватними).

Коли мова йде про класифікацію інвестицій, зрозуміло, що науковий і практичний інтерес представляють класифікації, представлені в іноземній літературі, та їх узагальнення з метою можливості використання в нашій практиці. Так, наприклад, німецьким професором Вайнрихом запропоновано наступну класифікацію *інвестицій щодо об'єкта їхнього вжитку*:

- інвестиції в майно (матеріальні інвестиції) - інвестиції в будівлі, спорудження, устаткування, запаси матеріалів;
- фінансові інвестиції (придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів);
- нематеріальні інвестиції (інвестиції в підготовку кадрів, дослідження й розробку інновацій, рекламу) [125].

В іноземній літературі наводиться класифікація портфельних інвестицій за ознакою впливу й контролю на фірму, акції якої придбані інвестором [77]. З огляду на це, *всі портфельні інвестиції класифікуються на такі, що:*

- істотно впливають - придбання більше 20%, але менш 50% акцій, що мають право голосу.
- забезпечують контроль - володіння інвестором більше 50% акцій з правом голосу;
- не дозволяють установити контроль і не чинять істотного впливу - володіння менш 20% акцій із правом голосу;

Слід зазначити, що вказана класифікація важлива для формування оптимальної структури портфельних інвестицій на підприємстві.

Найбільш комплексна класифікація інвестицій передбачає їхній поділ за такими ознаками: *за об'єктами вкладення, за характером участі в інвестиції, періодом інвестування, формами власності інвестиційних ресурсів, регіональною ознакою.*

У літературі наводяться й інші класифікації інвестицій [8; 17; 44].

Під *структурою інвестицій* розуміють їх склад за видами, напрямом використання і часткою в загальних інвестиціях. Розрізняють загальні й приватні структури інвестицій (рис. 1.2). До загальних структур інвестицій належить розподіл їх на реальні й портфельні (капіталоутворюючі й фінансові).

Рис. 1.2. Класифікація інвестицій за окремими ознаками

У загальному обсязі інвестицій найбільшу частку становлять капіталоутворюючі інвестиції.

Розглянемо більш докладно приватні структури капітальних вкладень. У їх число включаються такі види структур капітальних вкладень: *технологічна, відтворювальна, галузева й територіальна*. Під *технологічною* структурою капіталовкладень розуміється вміст витрат на спорудження будь-якого об'єкта за видами витрат і їхня частка в загальній кошторисній вартості, тобто вказується, яка питома вага (частка) капітальних вкладень, у їх загальній величині, спрямовується на будівельно-монтажні роботи (БМР), на придбання машин, устаткування і їх монтаж, на проектно-дослідницькі й інші витрати [41]. Саме технологічна структура капітальних вкладень (інвестицій) чинить досить істотний вплив на ефективність їх використання. Удосконалення технологічної структури полягає в підвищенні частки машин і устаткування в кошторисній вартості проекту до оптимального рівня. По суті, технологічна структура капітальних вкладень формує співвідношення між активною й пасивною частинами основних виробничих фондів підприємства. Збільшення частки машин і устаткування, тобто активної частини основних виробничих фондів господарюючого суб'єкта, сприяє збільшенню його виробничої потужності, а отже, зниженню капітальних вкладень на одиницю

продукції. Економічна ефективність досягається й за рахунок підвищення рівня механізації й автоматизації праці, зниження постійних витрат на одиницю продукції. У цілому, аналіз технологічної структури вкладень має важливе значення як у науковому, так і в практичному плані.

Економіка України з набуттям незалежності перейшла на шлях індустріально-інноваційного розвитку, політика імпортозаміщення веде країну до прискореного економічного розвитку й модернізації. За цих умов ринок інноваційної продукції й наукомістких технологій виступає сегментом, що найбільш швидко розвивається як у країні, так і у світовій економіці.

Одними з перших, хто вивчав сутність інновації, є Н.Д. Кондратьєв і Й. Шумпетер [41].

Н.Д. Кондратьєв не займався безпосередньо аналізом інноваційних проблем, але ним були визначені більші цикли кон'юнктури (довгі хвилі), які сприяли наступному вивченню цих циклів, їхньої тривалості й рушійних сил, де в якості найбільш важливих були визнані інновації. У дослідженнях Н.Д. Кондратьєва висунув ідею про існування більших циклів кон'юнктури, які формуються від кожного базового і являють собою безліч вторинних, що удосконалюють нововведення [41]. Він розвинув, зокрема, теорію довгих хвиль нововведень з огляду на власну концепцію розвитку НТП. По суті, Н.Д. Кондратьєв заклав основу так званого «кластерного підходу» до вивчення інноваційного процесу.

Ідеї Н.Д. Кондратьєва були використані західними економістами ще до 50-х років для обґрунтування й виправдання циклічних криз надвиробництва. Наприклад, Й. Шумпетер розглядав у нововведеннях можливість для прискореного подолання економічних спадів через активізацію радикальних технологічних нововведень [41]. У його понятті, нормальний стан економіки полягає в динамічній нерівновазі, викликаній діяльністю новатора-підприємця. У цьому випадку основний напрям інновації – підвищити віддачу на вкладені ресурси, де інновація (нововведення) є скоріше економічним і соціальним поняттям, ніж технічним. Подальший комплексний розвиток уявлень про інноваційні процеси пов'язаний з іменами П.Ф. Друкера, Е.М. Роджерса, Дж. Заллмена та інших дослідників, які розуміли їх як зростання технологічних можливостей соціального суб'єкта, що сприяють відкриттю доступу до більш широкого, у порівнянні з попереднім, спектру обмежених ресурсів, що забезпечують його існування.

Тим часом, якщо змінилися рушійні сили функціонування організації, то повинні бути змінені й самі принципи організації

підприємства, способи й форми управління нею. На думку М. Крозьє, основні тенденції сучасних інноваційних змін на підприємствах у сфері організації й управління базуються на трьох основних принципах: простоти, автономії й управління через культуру [41].

Принцип простоти. У цьому випадку М. Крозьє вважає, що краща відповідь на складність людських відносин – це простота організації, що припускає скорочення числа сходів ієрархічної градації, проміжних передатних структур і елементів влади. Однак її вирішення натрапляє на певний опір керівних співробітників підприємств, і насамперед їхньої нижчої ланки (майстрів, начальників змін, цехів). Кожний керівник нижчої ланки розглядається як майбутній шеф, як людина, яка колись має зайняти більш високе становище в ієрархії. І якщо залишається менше вищих керівних постів, то це приводить до зменшення нижчих керівних одиниць, а отже буде й менше можливостей для вертикального переміщення. При цьому вони мають перестати виконувати функції доглядачів, а виконувати функції технічних консультантів. Скорочується потреба в адміністративних керівниках, але збільшується потреба в технічних фахівцях, здатних спиратися на компетенцію і забезпечувати кооперацію операторів, піклуються про їхнє професійне зростання. Таким чином реалізується нова ціннісна установка організації – опора на людські духовні чинники й властивості [39].

Принцип автономії. Суть цього принципу полягає в тому, що в організації варто спиратися на духовні засоби, чинники й властивості особистості, що працівник підприємства мусить мати у своєму розпорядженні свободу дії й відповідальність. У науковій літературі не раз звучав заклик і до автономізації горизонтальних структур, і до поваги прав свободи особи на підприємствах. З огляду на це, французький учений додає два нові аспекти, де перший – пов'язаний з переглядом місця й ролі клієнта на підприємстві, другий аспект інноваційних змін пов'язаний з відродженням ремесла як індивідуальної майстерності. При індустріальному, раціоналістичному підході спеціалізація виробництва створює передумови для зникнення ремесла, при постіндустріальній системі виробництва створюється можливість відновлення цілісності професії, реалізації творчого потенціалу оператора [119].

Принцип управління через культуру. Цей принцип управління, на думку М. Крозьє, створює можливість реалізації принципів простоти й автономії, відповідає на запити нових реальностей у технологічній, соціальній і економічній сфері. У перспективі, підприємствам необхідно поступово переходити від складних

горизонтальних і вертикальних структур до простих організацій, що складаються з автономних самоврядних спільнот. У цьому зв'язку необхідно переглянути стратегію управління й перейти до переважного використання в управлінні важелів, можливостей і коштів організаційної культури, тобто у свідомому формулюванні й регулюванні культури підприємств, цілеспрямованому її розвитку за певним планом. Культура підприємств являє собою органічне утворення, що формується в міру виникнення й подальшого розвитку підприємства, й ряд елементів цієї культури складається в ній стихійно, у процесі реагування персоналу на різноманітні ситуації, що виникають у зовнішньому й внутрішньому середовищі, у процесі взаємного спілкування всіх членів підприємств [41].

Прихильники цієї концепції розвитку менеджменту приділяли особливу увагу проблемам вільного доступу до обігу, використання, поширення інформації. На їхню думку, ділитися інформацією – це значить перерозподіляти, делегувати свої владні повноваження. Вільний доступ до інформації допомагає встановити сприятливий клімат між керівництвом і персоналом, створює почуття спільності корпоративного духу, причетності до одного колективу, організації. У рамках цього напряму кардинально змінюється роль керівника, він має стати ідейним, неформальним лідером усієї справи, спрощувати виробничому персоналу вирішення їх завдань, сприяти їхньому самоствердженню як особистостей [11].

Істотний внесок у розвиток інновацій внесли й інші вчені-економісти, які розробили концепцію технологічних укладів. Наприклад, деякі автори стверджують, що технологічний уклад являє собою групу технологічних сукупностей, пов'язаних одна з одною однотипними технологічними ланцюжками для утворення певних цінностей, цей технологічний уклад визначається як основний фактор і організаційно-економічний механізм регулювання [61]. За результатами досліджень, в умовах сучасної ринкової економіки життєвий цикл технологічного укладу становить близько 100 років. Фаза зародження нового укладу виникає при домінуванні ряду попередніх йому укладів. Подальший розвиток нового укладу залежить від цілого ряду факторів: соціально-економічних, науково-технічних, політичних і т.д. [119].

В Україні, на відміну від індустріально розвинених країн, тривалий час продовжували розвиватися перший і другий види технологічного укладу, домінував третій уклад і плавно розвивався четвертий. Поширення базисних технологій четвертого виду укладу відбувалося в Україні значно повільніше, ніж у США, Японії чи Німеччині. Наприкінці минулого сторіччя, з лібералізацією цін і

господарської діяльності, почався швидкий розпад у всіх видах технологічних укладів, особливо в п'ятому укладі, що є основою економічного зростання у всіх економічно розвинених країнах. У сучасних умовах опорою п'ятого технологічного укладу є гнучкі автоматизовані системи в обробній промисловості, промислові роботи, програмне забезпечення, інформаційні послуги, телекомунікації, обчислювальна техніка, електронна й авіаційна промисловість, оптичні волокна й оптоелектроніка. У період з 1990 по 2040 рр. основу нового п'ятого укладу становитимуть біотехнології, космічна техніка, тонка хімія, дослідження світового океану, штучного інтелекту [126].

1.4. Інструменти стимулювання інноваційних процесів в аграрній галузі та їх вплив на відтворення необоротних активів

Україні необхідна довгострокова й цілісна стратегія інноваційного розвитку. Така постановка питання погоджується зі світовим досвідом, який показує, що хоча ринок і відіграє важливу роль у стимулюванні інноваційної активності, він не здатний забезпечити динамічний розвиток інновацій. Все більшого значення набуває регулююча роль держави. Саме держава формує, з одного боку, довгострокову стратегію розвитку інноваційної діяльності у взаємному зв'язку з концепціями соціально-економічного розвитку, а з іншого - реалізує конкретні заходи щодо підтримки й стимулювання інноваційної діяльності.

Вплив держави на інноваційну активність може здійснюватися у декількох напрямках:

- держава ініціює пропозиції науково-технічних ідей і формування інноваційної інфраструктури, тобто створення інноваційних ресурсів;
- держава розробляє спеціальні процедури, спрямовані на підвищення інноваційної активності бізнесу;
- держава формує загальногосподарське середовище, сприятливе для інновацій [28].

Роль держави в структурі попиту на інновації, як четвертий напрям, може бути визначена тим, що вона становить значний сегмент у структурі сукупного попиту, отже, значний попит на інновації може бути пред'явлений з її боку, у тому числі у формі держзамовлення.

Мають бути поставлені завдання по ряду напрямів розвитку інновацій: модернізація науково-дослідної бази країни й системи управління інноваціями; залучення великого бізнесу до розвитку інновацій; створення сприятливих умов для розвитку інновацій у

секторі малого й середнього бізнесу; розвиток проривних пунктів «інновацій майбутнього» [80].

Модернізація науково-дослідної бази. Наука України сформувалася як частина "великої" радянської науки, що розвивалася за моделлю науково-технічного лідерства. Для стратегії розвитку вітчизняної наукової системи потрібна нова модель з іншими кількісними і якісними параметрами наукового потенціалу. При цьому необхідно враховувати інтереси реалізації Програми форсованого індустріально-інноваційного розвитку. Проте будь-які амбіційні завдання повинні відштовхуватися від об'єктивної оцінки якості проведених і перспективних досліджень, рівня наукових шкіл і наявності в них наукових заділів, можливості відтворення наукових ресурсів [124].

Варто визначитися, яким має бути в Україні співвідношення фундаментальних і прикладних досліджень з урахуванням завдань з посилення інноваційної орієнтації науки.

Випереджальний розвиток фундаментальної науки в Україні на попередніх етапах призвів до незбалансованості окремих ланок інноваційного процесу. Це проявляється, зокрема, у його фінансуванні.

У структурі організацій, що виконують дослідження, найбільшу питому вагу мають три категорії організацій - організації міністерств, відомств - 22,7%, університети - 27,8%, організації підприємницького сектора - 26,8%. Домінують державні НДІ й ВНЗ, які традиційно орієнтовані на виконання переважно фундаментальних досліджень і частково - прикладних робіт. Кінцеві стадії інноваційного циклу в організаційній структурі наукового потенціалу представлені слабо.

Для подолання незбалансованості окремих ланок інноваційного циклу, переходу від сформованого співвідношення фундаментальних досліджень, прикладних робіт і розробок до раціонального, необхідна зміна інституціональної структури науки шляхом її еволюції у бік перевірених у світовій практиці форм [18].

У рамках структурного реформування науки ряд колишніх академічних наукових установ міг би бути об'єднаний з ВНЗ й послужити основою для створення дослідницьких університетів, основною метою яких є проведення фундаментальних досліджень, поглиблення й передача знань. Число таких установ принципово нового типу не може бути великим. У першу чергу, вони можуть бути створені на базі українських університетів і нинішніх академічних інститутів, що ведуть дослідження в сфері фізики, математики, частково хімії, біології й ін.

Національні наукові центри в цей час мають статус акціонерних товариств із державною участю. Надалі окремі з них можуть розвиватися за типом великих державних наукових лабораторій США (наприклад, Національний ядерний центр), а частина –

послужити основою великих технологічних корпорацій, яких поки що в Україні немає [69].

Пряму участь держави в підтримці прикладних досліджень технологічного призначення варто звести до обґрунтованого мінімуму, що включає найбільш актуальні напрями науково-технічного прогресу з урахуванням завдань, поставлених у Програмі форсованого індустріально-інноваційного розвитку.

Розподіл бюджетних коштів передбачає використання трьох основних механізмів. Перший – це базове фінансування, коли кошти виділяються на підтримку роботи організації, виходячи з торішньої штатної чисельності співробітників. Друга форма – це програмно-цільове фінансування на основі тендерів, конкурсів, програм. Третя форма – гранти наукових фондів.

Змінюються підходи до фінансування науки шляхом сполучення прямої фінансової державної підтримки наукових установ і програмно-цільового фінансування. Програмно-цільовий метод повинен переважати при вирішенні практичних завдань.

Беззастережне наслідування програмно-цільовому методу мало негативні наслідки, у тому числі у вигляді втрати необхідної цілісності тієї або іншої галузі науки, розпаду сформованих колективів і осередків науки, поза яких цей метод не можна реалізувати, можливостей для використання корупційних схем при розподілі фінансування. Великою вадою цього методу є те, що він не враховує багатьох видів діяльності наукових організацій: необхідність збереження й розвитку унікального регіонального наукового потенціалу; діяльність з координації програм досліджень [107].

Використання наукового потенціалу в інтересах розвитку інноваційної діяльності вимагає зміни акценту на кінцеві стадії інноваційного циклу. Тим часом, для інноваційної політики в країні характерне заохочення розвитку науки в державному секторі й секторі вищої освіти, де переважно зосереджена фундаментальна наука. Аграрні дослідження й розробки, як об'єкт інноваційної політики, поки залишаються на другому плані. Необхідно підсилити увагу до промислових інновацій, державна інноваційна політика має орієнтуватися також на дослідження й розробки в приватному секторі, де поки зайнято 1/4 усього кадрового потенціалу сфери інноваційних розробок [5].

Особливе значення має розвиток такого напрямку інноваційної діяльності, як *дослідження й розробки безпосередньо на підприємствах*. Поки це найслабша ланка інноваційної системи, що формується в країні.

Важливим аспектом посилення інноваційної орієнтації науки є розширення її фінансування, у тому числі шляхом залучення до цієї роботи приватного бізнесу. Досвід розвинених країн свідчить, що

для цього потрібно, щоб пряма фінансова підтримка держави доповнювалася серйозними податковими стимулами й пільгами для інвестицій приватного бізнесу в цю сферу. Тому необхідними є податкові пільги на проведення наукових досліджень, дослідно-конструкторських робіт, упровадження вітчизняних технологій [14].

Велике значення має *стимулювання попиту на наукову продукцію*. Імпульс до розгортання наукових досліджень повинен виходити від великих національних компаній, іноземних інвесторів, яких, у свою чергу, до цього має спонукувати держава, використовуючи непрямі важелі економічного регулювання (податки, преференції) [54].

Варто *підвищити роль іноземних інвесторів у розвитку науки України*. За кордоном на частку іноземних джерел доводиться до 20% загальних видатків на науку. В Україні частка іноземних інвесторів становить менше 3%.

Зараз усе активніше піднімається питання про використання природної ренти в інтересах національної економіки. Можливо, на частину її могла б претендувати й наука. Можна подумати про створення спеціального фонду для розвитку науки за рахунок цільових відрахувань від інвестицій у сировинний сектор.

Доцільно також поширити на науку практику проведення урядових нарад по імпортозаміщенню, за результатами яких підписуються договори про поставки української аграрної продукції на підприємства з іноземною участю, що реалізують великі інвестиційні проекти. Необхідно намагатися, щоб іноземні інвестори укладали аналогічні договори не тільки з аграрними й промисловими компаніями, але й з науковими організаціями. Можливо, є сенс у тому, щоб у контрактах, які укладаються з іноземними інвесторами, передбачати їхні зобов'язання по придбанню наукових послуг у національних галузевих НДІ [47].

Для розвитку інновацій як у великому, так і в малому бізнесі велике значення мають заходи щодо розвитку механізму трансферту технологій. Зокрема, потребує уваги формування інституту технологічних посередників, що займаються просуванням розробок на аграрний ринок, патентуванням і ліцензуванням, консалтингом, маркетингом інновацій. В Україні компанії, які формально можна віднести до «посередників», переважно зосереджені на наданні консалтингових послуг, але, як правило, вони не займаються управлінням інтелектуальною власністю й, надаючи патентно-ліцензійні послуги, не відповідають за кінцевий результат комерціалізації [65].

При реалізації індустріального сценарію територіальною основою розвитку стають місця концентрації людського капіталу. Територіальний аспект цього сценарію полягає в прискореній модернізації, у першу чергу, великих міст і міст, що перебувають у

складі агломерацій. Такий сценарій надасть імпульс подальшому їхньому розвитку для поняття якості людського капіталу. Наслідком індустріального сценарію може стати подальше посилення поляризації розвитку, що вимагатиме більш збалансованого сполучення заходів стимулювання й вирівнювання політики.

Крім довгострокових концепцій, повинні розроблятися середньострокові стратегії розвитку найважливіших, з державної точки зору, територій. Особливістю сполучення стратегій розвитку є сполучення геополітичних і статусних цілей, а також стимулювання інвестицій бізнесу при значному внеску держави в розвиток інфраструктури [89].

Стратегічні підходи впроваджуються на регіональному рівні, кожний регіон має свій стратегічний план соціально-економічного розвитку. У кожному регіоні також розробляється індустріальна карта.

Розробка різномасштабних концепцій і стратегічних документів повинна спиратися на природні конкурентні переваги регіонів і розуміння досить вузького «коридору можливостей» територіального розвитку країни. Вплив держави на регіональний розвиток буде більш ефективним, якщо стратегії стануть системними, будуть спиратися на природні фактори регіонального зростання й сприяти розширенню зон росту. Опора на природні конкурентні переваги розвитку регіонів підвищить ефективність економіки всієї країни; приплив інвестицій і менші обсяги вилучення фінансових ресурсів прискорять зростання розвинених регіонів; пріоритетний розвиток великих міст допоможе зберегти опорні пункти розселення й економічного контролю над слабо заселеними територіями в умовах обмежених фінансових ресурсів. У цілому, підтримка додасть стабільності розвитку конкурентних переваг країні в умовах індустріальної модернізації [108].

Частка інвестицій в основний капітал сільського господарства в країнах зарубіжжя значно перевищує його рівень в Україні. У доповіді ФАО «Як прогнати світ в 2050 році», підготовленій для Всесвітнього саміту по продовольчій безпеці, зазначено: «Щоб прогнати населення планети, що складе до 2050 р. 9,1 млрд. ос., виробництво продовольства необхідно збільшити на 70% [126]. Це, у свою чергу, потребує величезних інвестицій в удосконалення сільського господарства держав, що розвиваються, і країн з перехідною економікою». Із прогнозованого річного обсягу в 40 млрд. дол. необхідних інвестицій до 2050 р., 20 млрд. дол. мають бути спрямовані на виробництво сільгосппродукції й 13 млрд. дол. - у тваринництво.

У результаті економічної інтеграції між окремими державами або групами країн стали створюватися торгово-економічні зв'язки, що позитивно позначилося і на інвестуванні економік. Найбільш інтенсивно й динамічно даний процес у рамках світової

господарської системи розвивається на регіональному рівні: Європейський Союз (ЄС) у Європі, НАФТА - Північній Америці й Мексиці, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) - Тихоокеанському регіоні й ряд інших, які дозволяють їхніми членам легше адаптуватися до умов глобалізації світового відтворювального процесу [5].

У світовій економіці сумарні інвестиції в сільськогосподарське виробництво збільшуються.

Норми, пов'язані з регулюванням інвестиційної діяльності в рамках СОТ, містяться в Угоді про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею (ТРИМС), Генеральній угоді про торгівлю послугами і Угоді про торговельні аспекти прав на інтелектуальну власність, у яких відбиті зобов'язання держав-членів СОТ по регулюванню інвестицій, здійснюваних у формі вкладення капіталу (вкладень в основні фонди діючих або створюваних підприємств), наданню послуг, передачі знань, новітніх технологій. Згідно з ТРИМС, держави-члени СОТ зобов'язані усувати перешкоди на шляхах здійснення інвестицій, зокрема, є неприпустимою вимога закупівлі й використання конкретних товарів вітчизняного виробництва в певних обсягах, однак ця угода не виключає використання державою заходів обмежувального характеру відносно інвестицій (з міркувань національної безпеки, здоров'я населення тощо) [22].

Стосовно агросфери, інновації являють собою реалізацію в господарській практиці результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин, птиці, нових або поліпшених продуктів харчування, матеріалів, нової техніки, нових технологій у рослинництві, тваринництві й переробній промисловості, нових форм організації й управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва [16].

Таким чином, Україна в умовах розвитку інтегрованої економіки й з метою забезпечення продовольчої безпеки країни повинна максимально розвивати аграрний сектор та інфраструктуру, створювати умови для життя сільських мешканців.

Невід'ємним елементом механізму комерціалізації технології повинні стати центри просування технологій (ЦПТ), які виконують такі функції: готують патентні заявки на вітчизняні й закордонні винаходи; оплачують вартість, що стягується за патентні заявки і щорічні збори за патенти; видають ліцензії на запатентовану інтелектуальну власність (ІВ); захищають права власності від можливих порушень цих прав; збирають роялті із власників ліцензій; а також розподіляють роялті відповідно до заздалегідь установленої схеми розподілу між ЦПТ (для покриття адміністративних видатків), інститутом або університетом, де дана ІВ була створена, і винахідником (винахідниками) ІВ [21].

Активізація інвестиційної діяльності – одне з головних завдань економічного розвитку. Стійкий розвиток галузей агропромислового комплексу в умовах становлення ринкових відносин має потребу в інвестиційній активності, у підвищенні забезпеченості сільськогосподарських підприємств усіх форм власності необхідними матеріальними й фінансовими ресурсами. Збільшення розмірів виробничого капіталу здійснюється за рахунок додаткових вкладень матеріальних коштів, що виділяються на розширення виробничого потенціалу в сільському господарстві [80].

У процесі сільськогосподарського виробництва відбувається поступове зношування, а потім вибуття з нього основного капіталу, що викликає необхідність його відтворення - простого або розширеного. Джерелом відтворення основного капіталу є капітальні вкладення [16].

Капітальні вкладення являють собою витрати на створення нових, а також на розширення, реконструкцію й модернізацію основних капіталів підприємства. За рахунок капітальних вкладень виконується як відновлення списаних і основних засобів, що стали непридатними, так і придбання додаткових засобів праці, необхідних для розширеного відтворення [5].

За призначенням у відтворенні капіталовкладення поділяють на вкладення виробничого й невиробничого призначення. *До виробничих капіталовкладень* відносять витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції. Це витрати на придбання тракторів, сільськогосподарських машин, робочої й продуктивної худоби, на спорудження приміщень для тварин, витрати на будівництво господарських споруд, на закладку садів і багаторічних насаджень тощо. *До невиробничих капіталовкладень* відносять витрати на будівництво житла, будівель культурно-побутового призначення й охорони здоров'я. Капітальні вкладення перетворюються в діючі основні капітали тільки після введення в експлуатацію відповідних об'єктів, тобто капітальні вкладення за економічною сутністю – це майбутні основні капітали.

Прийнято розмежовувати поняття сукупні капітальні вкладення й питомі капітальні вкладення. Розмір всіх капітальних вкладень за певний період становить сукупні або загальні капітальні вкладення. Питомі капітальні вкладення - це сума капітальних вкладень із розрахунку на одиницю сільськогосподарської продукції або на гектар земельних угідь, а в тваринництві - на одне тварино місце. При переході до ринкових відносин сукупні капітальні вкладення в сільське господарство у поточних цінах значно скоротилися. У структурі капітальних вкладень сільського господарства найбільшу питому вагу мають витрати на будівництво об'єктів виробничого й соціального призначення, придбання техніки, транспортних засобів. Залежно від спеціалізації господарства, частка цих витрат істотно

відрізняється. Так, у підприємствах, що спеціалізуються на виробництві зерна, значну питому вагу мають витрати на придбання тракторів, комбайнів, спеціалізованих машин, а також вкладення на будівництво зернохосовищ, складів й ін. У господарствах з високою питомою вагою продукції тваринництва в структурі товарної продукції, більші витрати капітальних вкладень припадають на тваринницькі споруди, продуктивну худобу, ємності для зберігання й готування кормів [87].

Особливістю капітальних вкладень у сільське господарство є те, що ефект від них проявляється не відразу, на відміну від поточних вкладень, а після їхнього освоєння й введення в експлуатацію. Капітальні вкладення відрізняються великими розмірами сум, необхідних для будівництва виробничих об'єктів або для придбання техніки.

Окупність капітальних вкладень у сільське господарство дуже низька, а отже, для ухвалення рішення по конкретних інвестиціях необхідно провести економічний аналіз ефективності їх використання.

Фінансування капітальних вкладень сільськогосподарських підприємств – це формування коштів на відшкодування й розширення основних капіталів й інших капітальних витрат. Фінансування капіталовкладень характеризує джерела їх формування. Головним джерелом фінансування капітальних вкладень у сільське господарство є власні кошти підприємств. До них відносяться: прибуток від основної виробничої діяльності; амортизаційні відрахування; кошти капіталів економічного стимулювання в тій частині, яка використовується на капітальні вкладення; інші кошти господарства [123].

Формування капітальних вкладень має здійснюватися не лише за рахунок власних ресурсів підприємств, але й з використанням позикових коштів. Серед позикових джерел виділяють: кредити банків; внески учасників акціонерних спілок; надходження від продажу акцій [90].

Кредити банків надаються на умовах терміновості, зворотності й платності. Вони надаються на певний строк і під певні об'єкти. Строки погашення кредитів залежать від об'єктів, під які вони надаються. На придбання техніки, наприклад, строки кредитів менші, ніж на будівництво тваринницьких приміщень.

Сільськогосподарські підприємства в ринкових умовах кредитуються переважно комерційними банками. При цьому за діяльністю підприємства встановлюється фінансовий контроль з боку банку. Тут варто підкреслити, що кредитування капітальних вкладень комерційними банками має й серйозні недоліки, які зводяться до високих процентних ставок на кредит і надання коштів на порівняно короткий період. Це стримує розвиток сільського

господарства й не сприяє ефективному використанню ресурсів. Чим вища відсоткова ставка, тим нижчий попит на кредит, чим нижча відсоткова ставка, тим вища пропозиція кредиту [42].

Капітальні вкладення дають певний ефект від застосування через певний час після їхнього переходу в основний капітал. У цьому зв'язку необхідно враховувати їхню віддачу як співвідношення доходу, отриманого від капітальних вкладень, і процентної ставки за кредит. Зворотність інвестицій являє собою відношення суми прибутку до загального розміру інвестицій, виражене у відсотках:

$$P_z = П/І_k * 100\%, \quad (1.2)$$

P_z - рівень зворотності інвестицій, %;

$П$ - прибуток;

$І_k$ - розмір інвестицій.

Рівень зворотності інвестицій порівнюють із відсотковою ставкою за кредит. У тому випадку, якщо рівень зворотності інвестицій вище відсоткової ставки за кредит, то товаровиробникам доцільно збільшити капітальні вкладення.

Отже, формування капітальних вкладень у період становлення багатокладної економіки повинно здійснюватися як за рахунок власних ресурсів підприємств, так і за рахунок кредитів банку й державних інвестицій. У цьому проявляється сполучення різних форм власності, що передбачає залучення в інвестиційний процес фінансових засобів сільськогосподарських підприємств, держави, комерційних організацій і окремих громадян.

Економічним ефектом від вкладення капіталу вважається дохід, прибуток, обумовлені вкладеннями, що виникають завдяки використанню вкладеного капіталу. Інакше кажучи, "ефект" – це наслідок, результат тих або інших заходів, проведених у сільському господарстві. Так, наприклад, ефект від застосування добрив виражається у вигляді збільшення врожаю, від використання кормів – у збільшенні приросту ваги худоби й надоїв молока тощо. Однак яким би не був важливим ефект виробництва, його результат сам по собі недостатньо характеризує людську діяльність, бо не показує, ціною яких ресурсів (витрат) отриманий. Адже однаковий ефект може бути отриманий різними способами, з різним рівнем використання ресурсів і, навпаки, однакові ресурси можуть дати різний ефект. Тому необхідно порівнювати *досягнутий ефект* із тими ресурсами (витратами), за допомогою яких він отриманий [38].

Звідси витікає, що поряд з однією абсолютною величиною – ефектом - необхідно знати й іншу абсолютну величину – застосовані

або спожиті ресурси, тобто поточні виробничі витрати. Отже, економічну ефективність характеризує відношення економічного ефекту до ресурсів, що обумовили цей ефект (або навпаки): *економічна ефективність = ефект (результат) / ресурси (витрати)*

Рівень економічної ефективності дає уявлення про те, ціною яких витрат досягнутий економічний ефект. Чим більший ефект і менше ресурсів, тим вища економічна ефективність виробництва, і навпаки. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва й живої праці. У сільському господарстві – це одержання максимального обсягу продукції з 1 га землі, від 1 голови худоби при найменших витратах живої й предметної праці [53].

Отже, в якості оцінки тих або інших заходів, що здійснюються у сільському господарстві (і в інших сферах), виступає критерій економічної ефективності. Критерієм економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є збільшення виходу необхідної суспільству сільгосппродукції на одиницю земельної площі при одночасному забезпеченні поліпшення її якості й економічності виробництва [116].

Зростання ефективності й капітальних вкладень проявляється у збільшенні валової (товарної) продукції сільського господарства, підвищенні продуктивності праці й зниженні собівартості виробленої продукції і в остаточному підсумку - в зростанні прибутку, рівня рентабельності. Тому важливе значення має здійснення заходів, що забезпечують зростання зазначених та інших показників. Сільське господарство щодо цього має у своєму розпорядженні великі можливості. Зупинимося на деяких з них.

1. Забезпечення комплексності й пропорційності капітальних вкладень. Так, у рослинництві важливим є співвідношення вкладень у сільськогосподарську техніку, меліорацію земель, хімізацію землеробства. У тваринництві важливе значення має раціональне співвідношення витрат на будівництво будівель і споруд із витратами на формування основного стада, а також на впровадження комплексної механізації. Напрямок капіталовкладень у тваринництво насамперед повинен бути розрахований на зміцнення кормової бази за рахунок меліоративних заходів, будівництва кормоцехів і комбікормових заводів. Для забезпечення комплексності й пропорційності капіталовкладень необхідним є їх науково обґрунтоване планування з використанням прогресивних нормативів капітальних вкладень як найважливішої частини ресурсів, що спрямовуються на розвиток сільськогосподарського виробництва.

2. Поліпшення структури інвестицій за рахунок збільшення частки капітальних вкладень, що спрямовуються на реконструкцію діючих основних засобів, особливо виробничих будівель і споруд.

Витрати на реконструкцію окупуються в 2-2,5 рази швидше, в порівнянні із вкладеннями на нове будівництво, при цьому, на 10-15 років відсувається строк настання морального зношування основних засобів. При реконструкції знижуються питомі капіталовкладення, збільшується місткість приміщень, створюються кращі умови для праці робітників.

3. Скорочення розриву в часі між вкладенням коштів і одержанням економічного ефекту, зокрема, в будівництві. Ефективність капітальних вкладень часто знижується через тривалий лаг освоєння основних засобів. У тваринництві це відбувається через затримку введення в експлуатацію допоміжних об'єктів (кормозаготівельних цехів, господарських споруд і т.п.), розтягування на довгі роки механізації виробничих процесів; придбання породної худоби.

4. Підвищення концентрації сільськогосподарського виробництва є важливим засобом зниження потреби в капіталовкладеннях і зростання ефективності їх використання. За розрахунками науки й практики, вартість одного твариномісця на молочних фермах на 800 корів нижча, ніж на фермах на 200 корів, - на 24%, на 1200 корів - на 29%. У спеціалізованих господарствах більш ефективно використовується спеціальна техніка, виробничі приміщення, дороге устаткування. Тут, як правило, є широкі можливості для впровадження індустріальних технологій, комплексної механізації й автоматизації виробництва.

5. Підвищення економічності капітального будівництва виробничих і невиробничих об'єктів за рахунок чіткого дотримання режиму економії, використання місцевих будівельних матеріалів, а також прогресивних методів ведення будівництва. Особлива роль належить комплексності вкладень. З будівництвом, наприклад, тваринницьких комплексів вирішується багато питань зростання продуктивності праці. Однак через нерозв'язаність належним чином кормової бази ефективність капітальних вкладень знижується.

Державна підтримка інвестицій повинна сприяти відходу від сировинної спрямованості економіки до сервісно-технологічної шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку економіки й спрямування коштів у створення нових, розширення й відновлення діючих аграрних виробництв із застосуванням сучасних технологій, а також для створення нових і збереження діючих робочих місць, охорону навколишнього

середовища [29].

Інвестиційне забезпечення аграрної сфери країни характеризується зростанням державної підтримки, що сприяло зниженню негативного впливу кризи 2008 р. За 2010-2014 рр. інвестиційні вкладення в аграрний сектор відзначаються значним підвищенням - майже на 70% (табл.1.1), що пов'язано з рядом заходів по відновленню і розвитку галузі. Разом з тим, питома вага інвестицій у сільське господарство (включаючи полювання, лісове та рибне господарство) зберігається на рівні менше 10% від їхнього загального обсягу, хоча слід зазначити що за 5 років відбулось певне зростання з 6,1% до 8,6%, або на 39,8%.

Таблиця 1.1

*Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності
за 2010-2014 рр.*

(млн.грн.)

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	Темп зміни 2014 до 2010	
						млн. грн.	%
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	38844,4	121,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	7733,1	169,9
Питома вага інвестицій у сільське господарство в загальному обсязі інвестицій, %	6,13	6,82	6,91	7,44	8,57	x	139,8

*Розраховано на основі даних Державної служби статистики України [132]

На фоні зростання загального обсягу інвестицій на 21,5%, зростання вкладень в сільське господарство на рівні 69,9% є обнадійливим. При цьому протягом 2014 р. відбулось зменшення загального обсягу інвестицій, що обумовлюється подіями в Криму і на Сході України, але інвестиції в аграрну сферу зростали попри все.

При цьому норма інвестування (відношення інвестицій в основний капітал до валової продукції сільського господарства) має тенденцію до латентного зростання. Зростання обсягу інвестицій у галузі характеризується неоднозначним положенням: ефективність інвестицій

має місце на тлі скорочення чисельності населення, зайнятого в сільському господарстві, й зниження вартості основних фондів у галузі.

Основним джерелом інвестицій, як і раніше, залишаються кошти господарюючих суб'єктів, питома вага яких щорічно перевищує 50%, сукупна підтримка з державного й місцевого бюджетів покращилася, приватний капітал, як і колись, не прагне вкладати в аграрну сферу, пріоритет зберігається за рослинництвом. Тут продуктивність праці вища, в результаті сформованих середніх і великих господарств, існує значна підтримка виробництва, особливо зернового, зберігається страхування основних видів сільськогосподарських культур (зернові, олійні, цукровий буряк). Крім того, високі ціни на зернові, можливість тривалого зберігання продукції рослинництва, більш глибока переробка забезпечують підвищений інтерес до цієї підгалузі. Тоді як концентрація більше 80% поголів'я сільськогосподарських тварин у домашніх господарствах і нерегульований, хаотичний ринок розвитку продукції даної сфери, необхідність значних матеріальних і трудових витрат при низькій механізації і високій вартості кормів, незважаючи на історичні передумови розведення свійських тварина, не сприяють залученню коштів [5; 89].

Через недостатність фінансових ресурсів аграрне виробництво України нераціонально використовує свій ресурсний потенціал. Тому низькою залишається врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність тварин (порівняно із високорозвиненими країнами).

Продукція й продовольство, що виготовляється в Україні, не повною мірою забезпечують достатнє споживання, що спричиняє збільшення імпорту у наборі продуктового кошика.

У ході аграрної реформи істотно змінилася організація інвестиційного процесу в агросекторі, тому були сформовані нові канали залучення й використання фінансових ресурсів. Однак масштаби залучених іноземних інвестицій не відповідають інвестиційним можливостям і потребам аграрного сектора. Економічне становище більшості сільгоспвиробників не дозволяє здійснювати фінансування інвестиції з прибутку через його відсутність або низьку рентабельність виробництва [56].

Відбулося істотне зниження потенціалу агропромислового комплексу, рівень старіння основних виробничих фондів досяг критичних розмірів і не дозволяє впроваджувати їх відновлення за рахунок амортизаційних відрахувань. Число збиткових підприємств зберігається на високому рівні. При цьому істотно збільшився імпорт продовольства, що перевищує поріг продовольчої безпеки країни.

Сукупність усіх цих факторів не дозволяє вітчизняним

виробникам підвищувати технічний рівень виробництва, необхідний для успішної конкуренції з іноземними постачальниками аналогічної продукції на національному продовольчому ринку.

Аналіз стану й оцінки інноваційної діяльності в агросекторі країни свідчить, що цей процес характеризується низьким рівнем активності при значному науковому потенціалі. Освоєння нововведень спостерігається в основному на переробних підприємствах агросектора й у промислово розвинених сільгоспформуваннях (птахофабрики, теплиці).

Відхід від інноваційного розвитку пов'язаний насамперед з різким зниженням платоспроможного попиту на науково-технічну й наукомістку продукцію у зв'язку з важким фінансовим станом сільгоспформувань, нестачею обсягу одержуваних коштів з бюджетних джерел фінансування, не вигідними умовами кредитування. Обмеженість ресурсів, що спрямовуються на інновації, створює проблему вибору пріоритетів по напрямках і суб'єктах інноваційної діяльності [91]. Також відсутні відпрацьовані механізми впроваджувальної діяльності й система оцінки, поширення науково-технічної інформації, а схема, що діяла раніше щодо взаємодії наукових установ із впроваджувальними структурами, зруйнована. Це збільшує деградацію галузей комплексу, веде до зростання собівартості продукції, зниження її, гальмує соціально-економічний розвиток сільської місцевості.

Наприклад, в аграрному секторі Нідерландів зайнято 2% населення країни. Голландський науково-технічний і технологічний процес у цій галузі ґрунтується на ефективній сільськогосподарській науці й висококваліфікованих кадрах. Більше 40% коштів витрачається на наукові цілі, створено загальнонаціональну службу впровадження досягнень науки й передового досвіду в сільгоспвиробництво.

Особливу роль в управлінні агросектором відіграють вертикальні агропромислові спілки (охоплюють процеси просування продукції до споживача) і горизонтальні (у сфері виробництва й переробки окремої продукції) [60].

В Україні сформовану в аграрній галузі ситуацію можна визначити як кризову, тому що виникло протиріччя між необхідністю структурної перебудови агросектора, для якого потрібні інвестиції, і низьким рівнем інвестицій, які роблять фінансове вкладення коштів не вигідним. Очевидно, що при такому ставленні до галузі завдання з її стрімкого розвитку й підвищення рівня продуктивності сільськогосподарської праці в більш, ніж у 2 рази виконати складно.

У той же час, власні джерела інвестування сільгоспформувань (прибуток і амортизація) не можуть виступати основним джерелом при низькій питомій вазі відновлення й відсутності достатнього

прибутку. Тому інвестиції для сільського господарства необхідно направити з державного й місцевого бюджетів у вигляді субсидій, пільгових кредитів, коштів фінансових інститутів. Надалі, по мірі відновлення платоспроможності товаровиробників, треба перейти до заохочення відновлення фондів за рахунок власних джерел [14].

Глобальний економічний розвиток, інтеграційні процеси визначили інноваційно-інвестиційний шлях розвитку країни, за допомогою якого має бути подоланий спад виробництва в агросекторі, забезпечена його структурна перебудова, насичений національний ринок конкурентоспроможною продукцією й продовольством [9].

Інвестиційні процеси в аграрній галузі мають носити інноваційний характер. За предметом і сферою застосування у цій галузі виділяються 4 типи інновацій: селекційно-генетичні; техніко-технологічні й виробничі; організаційно-управлінські й економічні; соціально-економічні. А економічний механізм розвитку інноваційних процесів являє собою систему взаємозалежних елементів, що складається з організаційних і фінансових підсистем, які регулюють приплив інвестицій у галузь (рис. 1.3).

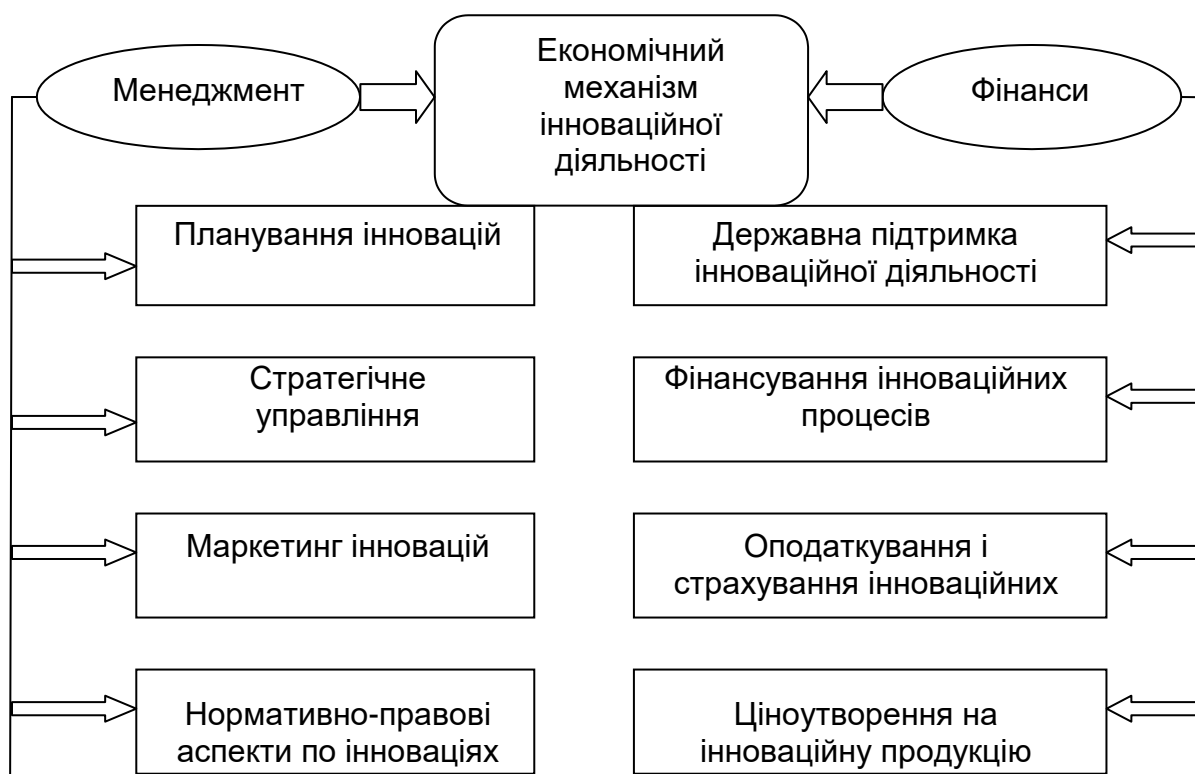

Рис. 1.3. Основні напрями економічного механізму інноваційної діяльності в аграрній галузі

Виходячи із цілей інноваційного розвитку галузі, інноваційна політика в агросекторі повинна здійснюватись на основі [31]:

- вибору й реалізації базисних інновацій, що чинять вирішальний вплив на підвищення ефективності виробництва й конкуренто спроможності продукції;
- прогнозів основних напрямів виробничого освоєння науково-технічних досягнень у галузях агросектора на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу;
- створення економічних і правових умов інноваційної політики, удосконалення податкового законодавства;
- створення системи комплексної підтримки інноваційної діяльності;
- розвитку інфраструктури інноваційного процесу, включаючи систему інформаційно-консультаційного забезпечення товаровиробників, підготовки кадрів, підтримки й розвитку науково-технічного потенціалу;
- сприяння розвитку малого інноваційного підприємництва.

Світовий досвід НТП в аграрній сфері свідчить, що галузь має у своєму розпорядженні значний інноваційний потенціал, а також можливість масового поширення інновацій за умови достатнього фінансування й ефективної організації [57].

Підтримка інноваційної діяльності в Україні має бути спрямована на розвиток інноваційного потенціалу, збільшення частки високотехнологічної продукції в структурі валового внутрішнього продукту, сприяти переходу економіки на шлях інноваційного розвитку, заснованого на впровадженні й використанні наукомістких технологій. Вона має здійснюватись шляхом дотримання національних інтересів, при цьому забезпечувати рівність суб'єктів інноваційної діяльності. Потрібні комплексність і системність у заходах щодо суб'єктів інноваційної діяльності, забезпечення їх постійної взаємодії.

РОЗДІЛ 2 ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

2.1. Фактори впливу на формування й використання необоротних активів в аграрній галузі

Виходячи із системи цілей розвитку агросфери і її структурних складових, у сучасних умовах варто розглядати її як соціально-економічну систему, основне значення для формування й розвитку якої мають фактори різних рівнів:

- макроекономічні - ціноутворення в базових галузях, податкова політика, соціальна й кредитна політика.

- мікроекономічні - рівень професійної підготовки кадрів, адаптованості підприємств агросфери до ринкового середовища й соціальних умов, рівень концентрації й спеціалізації виробництва, форми організації виробництва, рівень і можливості ресурсозабезпечення [12].

Фактори, що впливають на формування й розвиток агросфери країни як соціально-економічної системи в цілому і на її окремих територіях, можна розділити на шість груп:

- 1) ґрунтово-кліматичні: ґрунт, рельєф місцевості, клімат і т.д.;
- 2) економічні: стан споживчого ринку й ринкових структур, система ціноутворення, державне регулювання, конкурентоспроможність продукції;
- 3) соціальні: населення, рівень кваліфікації кадрів, традиції, соціально-побутові умови, рівень потреб і споживання;
- 4) техніко-технологічні: розвиток науково-технічного прогресу, ресурсозберігаючі технології, технологія виробництва, переробки, транспортування, зберігання;
- 5) науково-інформаційні і впроваджувальні: розвиток науки, інформаційні ресурси, підключення до інформаційних мереж, розвиток інформаційно-впроваджувальних структур і центрів;
- 6) екологічні: екологічна ситуація, ринок екологічних послуг, ресурс екологічних технологій, механізм природокористування [12; 65; 117].

Пріоритетні напрямки формування й використання необоротних активів визначають технічні, технологічні, організаційні й економічні групи факторів. Вони повинні діяти тільки в комплексі, який можна визначити як організаційно-економічний механізм формування й використання основних виробничих фондів.

Технічні й технологічні групи факторів розробляються інститутами по механізації сільського господарства.

Організаційні заходи рішення проблем формування й використання основних виробничих фондів визначають закони, державні програми розвитку сільського господарства й регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини й продовольства та інші нормативно-правові акти державного й регіонального рівнів. До них відносяться:

- створення нових форм сільськогосподарських підприємств (наприклад, холдингових компаній, агропромислових об'єднань);
- удосконалення форм внутрішньогосподарського й міжгосподарського використання техніки, особливо машинно-технологічних станцій (МТС) (у тому числі мобільних);
- поліпшення матеріально-технічного забезпечення;
- організація технічного сервісу;
- підготовка й підвищення кваліфікації кадрів механізаторів та інженерів [32].

Економічні фактори, що визначають розвиток процесів формування й використання основних виробничих фондів в агросфері, підрозділяються на три групи:

- 1) економічна політика держави - державних і регіональних органів;
- 2) підвищення ефективності сільськогосподарського й переробного виробництва;
- 3) безпосередньо економічний механізм розвитку технічної бази.

До основних елементів економічного механізму формування й раціонального використання основних виробничих фондів відносяться:

- удосконалення методів економічної оцінки технологій і техніки, інвестиційних проектів і проведення економічних розрахунків;
- обґрунтування й планування оптимальної потреби в техніці;
- обґрунтування інвестиційної політики й встановлення джерел фінансування - власних і залучених, залучення інвестицій - власних і закордонних;
- методи економічного стимулювання технічного переоснащення з державного й регіонального бюджетів;
- формування первинного й вторинного ринків техніки (нової й старої);
- формування стимулюючої технічної інфраструктури різноманітного сервісу;
- система економічних взаємин сільськогосподарських і переробних організацій із заводами - виробниками техніки і скорочення диспаритету цін, удосконалення методів нарахування та використання фонду амортизаційних відрахувань;

- удосконалення матеріального стимулювання механізаторів, у т.ч. роботи на техніці з терміном служби більше нормативного;
- удосконалення бухгалтерської й статистичної звітності;
- удосконалення техніко-економічних нормативів [10; 66].

Економічний механізм формування й використання основних виробничих фондів в агросфері поділяється на такі рівні реалізації: державний; регіональний і господарський – рівень сільськогосподарських і переробних організацій. Кожен із них має свої завдання й функції:

державний рівень:

- субсидіювання відсоткових ставок за банківські кредити;
- лізинг техніки;
- податкова й митна політика;
- виділення коштів на розробку й виробництво нової складної техніки;
- розробка методичних рекомендацій, техніко-економічних норм і нормативів;
- регулювання ціноутворення;

регіональний рівень:

- економічна оцінка і вибір нових заходів щодо технічного переоснащення;
- субсидіювання відсоткових ставок за банківські кредити;
- регіональний лізинг техніки;
- компенсація частини витрат на придбання техніки;
- придбання техніки з наступною передачею в МТС;
- надання гарантій на придбання техніки;
- субсидіювання первісного внеску на придбання техніки по державному лізингу;
- виділення коштів на розробку й виробництво нової техніки;
- розробка техніко-економічних норм і нормативів;
- інформаційне забезпечення інженерно-технічної системи;
- модернізація машинобудівного комплексу регіону, з урахуванням розвитку сучасної системи сільськогосподарського машинобудування;

господарський - рівень сільськогосподарських і переробних організацій:

- економічна оцінка й вибір нових заходів щодо технічного переоснащення;
- обґрунтування й установлення розміру джерел фінансування: фондів амортизаційних відрахувань, прибутку, лізингу, кредитів або позикових коштів, фондів державної підтримки, фондів регіональної підтримки;
- економічне стимулювання працівників, що експлуатують техніку й устаткування;

- удосконалювання бухгалтерської й статистичної звітності;
- залучення інвесторів [19; 39; 92].

Відповідно до вищевказаних положень, при рішенні проблем формування й використання основних виробничих фондів в агросфері в кожному конкретному випадку потрібно розглянути форми використання коштів підприємств для відновлення парку машин і устаткування, джерела фінансування і методи державної й регіональної підтримки. Роль і значення механізму кожного рівня управління визначається наявністю фінансових ресурсів.

В основу базової моделі інноваційного розвитку аграрної сфери повинно бути покладено співвідношення між внутрішніми (нарощування) і зовнішніми (трансферт) джерелами інвестицій. Стратегія нарощування інновацій характерна для країн-лідерів (США, ФРН, Англія, Японія), які вдосконалюють власні технології, що базуються на власних фундаментальних і прикладних дослідженнях.

Стратегія трансферту технологій реалізується також у країнах, що не мають власних фундаментальних і прикладних розробок і обмежені у ресурсах на ці цілі [42].

Державну підтримку сільських товаровиробників за рахунок централізованих інвестицій варто здійснювати з урахуванням переходу від безповоротного бюджетного фінансування до кредитування на поворотній і платній основі. При цьому, виділені кошти повинні повертатися державі в цінах того року, по якому виконується їх повернення. Вони повинні спрямовуватись на: реалізацію програм з підготовки кадрів, здійснення великих природоохоронних заходів, розвиток ветеринарної служби, служби хімзахисту й інших бюджетних організацій [90].

З огляду на те, що основним джерелом інноваційного розвитку сільського господарства є прибуток, необхідно збільшити існуючий обсяг державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у вигляді субсидій, що дозволить підвищити ефективність виробництва й поставити в рівні умови господарювання всіх учасників.

При визначенні амортизаційного фонду як джерела інвестування з урахуванням закордонного досвіду необхідно виконувати нарахування амортизації об'єктів основних засобів за такими методами, залежно від специфіки сільськогосподарського виробництва: способом залишку, що зменшується (за остаточною вартістю), по сумі років використання і прискореної амортизації [55].

У сформованих умовах пріоритетами в інноваційній сфері виступають різні форми й методи залучення інвестицій у галузь, що у комплексі дозволяють поліпшити інвестиційний клімат:

- *фінансові* - пряме фінансування, кредитування інвестиційних проектів, гарантії по інвестиційних кредитах, субсидування відсоткової ставки по банківських інвестиційних кредитах;

- *податкові* - зниження податкового навантаження, інвестиційні податкові пільги;

- *організаційно-правові* - правові основи інвестиційної діяльності, створення лізингових фондів, суспільств взаємного страхування, інститутів розвитку.

Для аграрного сектора економіки в даний час необхідний пошук форм співробітництва і взаємодії держави й суспільства. Узагальнення міжнародного досвіду в цій сфері показує, що світовою практикою створені різні форми взаємодії держави і бізнесу при реалізації великих суспільно важливих інвестиційних програм і проектів [77].

У світовій практиці однією з найпоширеніших і найефективніших форм партнерства держави і бізнесу є концесійні угоди на умовах збалансованого розподілу ризиків, вигоди і витрат, прав і обов'язків, визначених у відповідних договорах, представлених концесіями. Вони надають можливість концесіонерам використовувати протягом певного строку вже існуючі об'єкти державної власності, а також створювати й використовувати нові. Традиційно концесію розглядають як один зі способів залучення прямих інвестицій на тривалі строки, при здійсненні яких переслідуються певні стратегічні цілі [12].

До числа основних переваг концесії можна віднести такі:

- зниження державних видатків (як правило бюджетних) за рахунок залучення приватних коштів і перекладання частини витрат на кінцевих користувачів;

- можливість практичної й швидкої реалізації суспільнозначимих проектів, малопривабливих для традиційних форм приватного фінансування;

- підвищення ефективності проектів за рахунок участі в них приватного бізнесу, як правило, більш ефективного на ринку, ніж державні інститути;

- можливість залучення кращих управлінських кадрів, техніки й технологій, а також підвищення якості обслуговування кінцевих користувачів.

Державно-приватне партнерство в аграрному секторі, як правило, перебуває на місцевому рівні, де сильні сторони громадськості й приватного сектора доповнюють один одного в наданні інформації й консультативних послуг, орієнтованих на потреби сільськогосподарських товаровиробників [21].

Приватний сектор має такі переваги: потенціал для інновацій та інвестицій, тісне співробітництво в бізнесі; конкуренція, що сприяє розвитку ринку.

Однак, у приватному секторі існує ряд завдань, які необхідно вирішити: низький рівень інформованості фермерів, достовірність інформації й усвідомлення ринкових цін у режимі певного часу [48].

Для стійкого розвитку державно-приватного партнерства в аграрному секторі необхідно створювати умови: підвищення поінформованості й створення попиту; сприяння розвитку підприємництва й конкуренції; забезпечення державною підтримкою торговельних і виробничих відносин [111].

На розвиток державно-приватного партнерства (ДПП) у сільському господарстві вплине відповідність виробленої продукції основним вимогам споживачів і експертів за рівнем якості продукції.

Аграрно-промисловий комплекс не має достатніх можливостей і ресурсів для того, щоб самостійно подолати проблеми розвитку виробничої інфраструктури, розвиток якої обумовлений незадовільним станом транспортної, інженерної й соціальної інфраструктури [69].

Це призводить до того, що сільськогосподарське виробництво виявляється збитковим, інвестиційні проекти стають непривабливими, а якість життя населення - неприпустимо низькою.

Основна мета інвесторів - окупність проекту, і чим вона швидша, тим більш привабливим є проект. Так, сфера наукових інновацій і розвиток виробничої й транспортної інфраструктури більш привабливі, ніж сільське господарство [124].

Впровадження проектного фінансування для залучення інституціональних інвесторів в економіку України може стати додатковим стимулом для розвитку. Це дозволить впровадити контракти ДПП на керування і утримування, контракти на експлуатацію і утримування, контракти на будівництво-володіння-експлуатацію в аграрній і соціальній сферах. Для цього необхідно впровадити:

- принципи проектного фінансування для реалізації концесійних проектів у рамках створення кооперативних об'єднань по виробництву й сервісному обслуговуванню в аграрній сфері;

- ДПП у соціальному секторі (по таких об'єктах, як дитсадки, школи, лікарні тощо) через механізм відшкодування витрат з бюджету за суспільно-значимі послуги, надані приватним сектором.

Відповідно до механізмів державно-приватного партнерства, держава частину своїх функцій передає, на певних умовах, для виконання приватному сектору [47].

Це містить у собі всі стадії здійснення проектів: фінансування, проектування, створення й управління об'єктами й послугами суспільного сектора. Впровадження принципів ДПП у соціально-господарські відносини сприяє зменшенню витрат, підвищенню рівня послуг, зниженню ризиків [77].

В умовах недостатньої активності вітчизняних інвесторів доцільним є залучення іноземного капіталу. У сучасних економічних умовах окремому сільгосппідприємству залучити інвестиційні ресурси практично неможливо.

Це пов'язано з тим, що вітчизняні й закордонні інвестори не мають достатніх гарантій з повернення вкладених коштів. Як правило, обсяг коштів, необхідних для реалізації аграрних інвестиційних проектів, значно перевищує обсяг забезпечення (застави), що надається ініціатором проекту.

Потенційний інвестор зацікавлений в одержанні прибутку, тому в якості об'єкта вкладення фінансових ресурсів віддасть перевагу або великому підприємству, що характеризується стійким фінансовим становищем, або об'єднанню підприємств, організованому на принципах холдингових структур.

Отже, необхідним є створення потужних інтегрованих агропромислових формувань на чолі з банками при збереженні певних масштабів державної участі. Учасниками цієї інтеграції повинні бути як великі сільськогосподарські підприємства, так і фермерські господарства [89].

Участь інтегрованого формування в інвестиційному процесі визначається рівнем економічних потреб, що впливають із необхідності вкладення коштів у капітальне будівництво, придбання будинків і споруд, матеріально-технічне, сировинне та енергетичне забезпечення виробничого процесу, виплати працівникам заробітної плати, акціонерам - дивідендів і т.д. [36].

Міжнародний досвід показує, що обов'язкова участь сільгоспвиробника в галузевій спілці - це об'єктивна особливість сільськогосподарської економіки.

Через асоціації й спілки можливо забезпечити збалансованість інтересів сільгоспвиробників, переробних підприємств, роздрібною торгівлі, включаючи узгодження цінової політики на всіх рівнях, підтримувати високу якість продукції, залучити сільгоспвиробників у формування аграрної політики.

Відповідні положення повинні бути закріплені законодавчо й передбачати реальні стимули для об'єднання виробників аграрної продукції [108].

Агропромисловий комплекс залишається найбільшим сектором економіки, що базується переважно на власних ресурсах [53]. Економічна доцільність створення агропромислових кластерів у всіх країнах диктується більшою технічною відсталістю сільгоспвиробництва, в порівнянні із промисловістю, його специфікою, соціальною значимістю, необхідністю підвищення конкурентоспроможності продукції та іншими факторами.

З метою розвитку сільськогосподарського виробництва й подальшого поліпшення умов життя сільського населення, за прикладом Білорусі, можливий розвиток агромістечок. Інтегруючою ланкою має виступити сільськогосподарське (у т.ч. переробне) виробництво в сільському населеному пункті.

Таким чином, наведені форми інвестування (кошти державного й місцевого бюджетів, гарантії, позиковий капітал, власні джерела й ін.) можуть бути реалізовані через ДПП і договір концесії [59] (рис. 2.1).

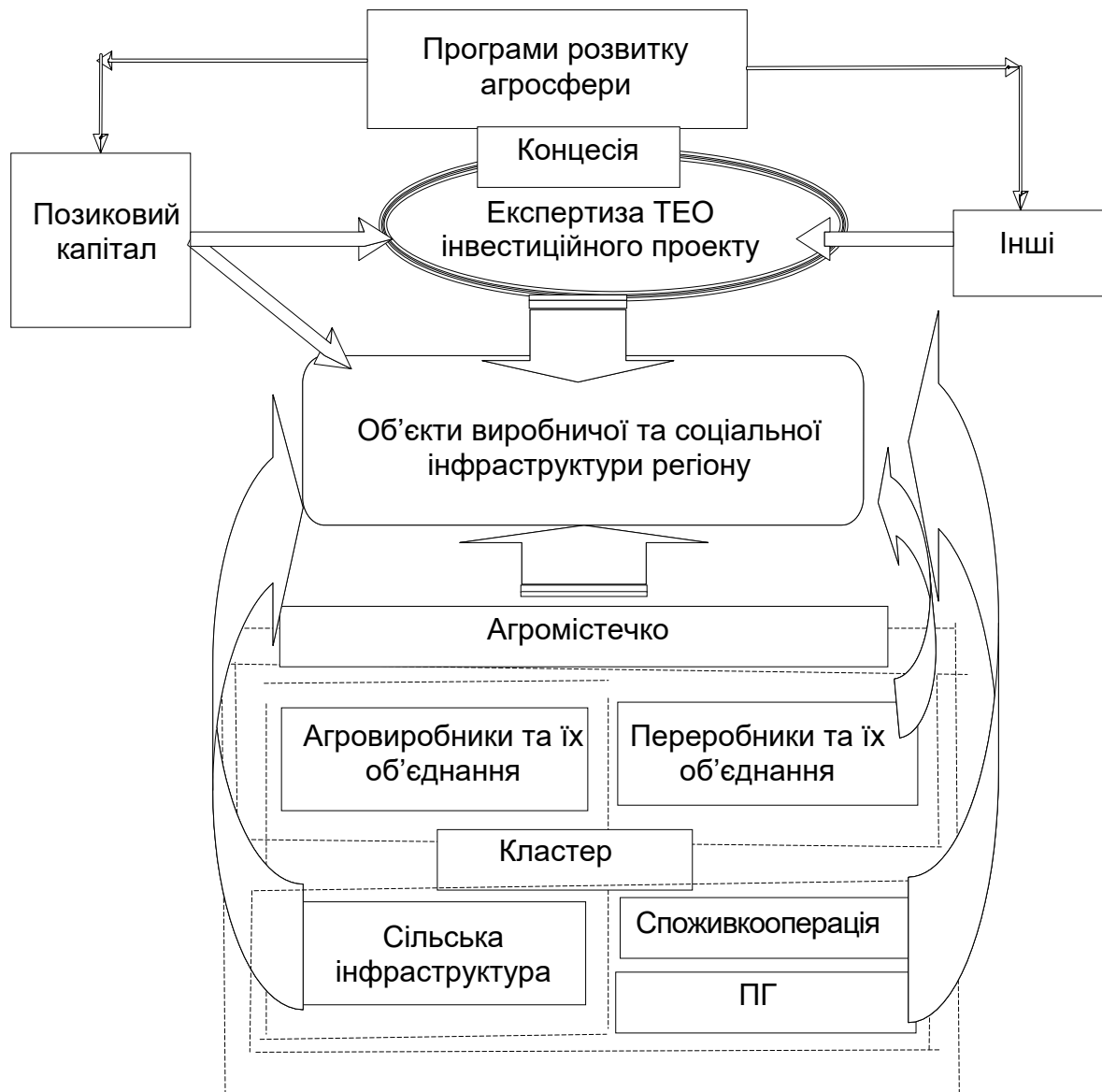

Рис. 2.1. Модель інвестиційної системи агросфери

Це дозволить:

- удосконалити спеціалізацію й забезпечити розвиток галузей сільськогосподарського виробництва, створити стійкі сировинні зони для переробної промисловості;

- забезпечити інтеграцію суб'єктів агросектора в багатогалузеві й спеціалізовані продуктові об'єднання юридичних осіб, що здійснюють виробництво продуктів харчування;
- забезпечити технічне й технологічне переоснащення агросектора;
- збільшити сукупний обсяг валової продукції;
- забезпечити підвищення рентабельності сільськогосподарського виробництва;
- підвищити дохід сільськогосподарських працівників і сільських жителів.

Надалі, у кожному агромістечку повинен бути складений паспорт. У паспорті агромістечка повинна бути відображена наявна виробнича й соціальна інфраструктура, складено перспективні плани розвитку, за якими можна розрахувати потребу в інвестиційних коштах.

Міжгалузевий і міжвідомчий характер проблеми припускає участь декількох відомств, однак державним замовником-координатором повинно виступити Міністерство аграрної політики й продовольства України.

У результаті впровадження даних пропозицій з'явиться можливість для відродження й розвитку соціальної й виробничої сфер у сільській місцевості; забезпечення умов для стійкого ведення сільськогосподарського виробництва; зниження інвестиційних ризиків приватного капіталу через гарантії і/або участь держави; забезпечення продовольчої безпеки; підвищення доходів сільського населення; створення основ для престижності проживання в сільській місцевості й поліпшення демографічної ситуації на селі; створення структури розвитку сільської місцевості й розвитку несільськогосподарських видів діяльності, а також формування експортних ресурсів.

В Україні спостерігається спад продуктивності праці, слабка система кредитування, низька технічна оснащеність, недостатнє впровадження інноваційних технологій, що перешкоджає ефективному веденню виробництва. Основними проблемами в сформованій ситуації є:

- низький обсяг і неефективне використання джерел інвестицій;
- відсутність інвестиційної політики;
- не створена нормативно-правова основа для сприятливого режиму інвестування;
- слабка конкурентоспроможність продукції сільського господарства через технічну й технологічну відсталість;
- відсутність стабільних ринків збуту сільгосппродукції;

- нерозвиненість мережі заготівлі, зберігання, транспортування сировини.

Сільськогосподарська галузь вимагає розвитку на основі інноваційного виробництва, де ключову роль у формуванні економічної пропорції відіграють інвестиції і пов'язані з ними мультиплікативні зрушення в економіці [78].

Дослідники відзначають, що найважливішою проблемою в розвитку агросектора є його слабка матеріально-технічна база. Тут спостерігається значне зношення техніки й технологічного устаткування, що, за оцінками експертів, досягає 70%. Чинний на даний час порядок нагромадження фінансових ресурсів на відновлення основних засобів за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні агроформувань, не стимулює заміну морально застарілого обладнання і є певним стримуючим чинником у його відновленні [106].

Аналіз інвестицій в основний капітал також свідчить про те, що агросектор не став ще пріоритетною сферою вкладання капіталу.

Украї повільно йдуть інноваційні процеси в сільському господарстві. Це пояснюється, по-перше, збереженням стійкої тенденції технологічного відставання підприємств агросектора. Відсутність коштів у агроформувань є стримуючим чинником впровадження нових агротехнологій.

Діяльність агроформувань у ринкових умовах без залучення коштів для покриття сезонної потреби у фінансових ресурсах неможлива.

Категорія «інвестиційні ресурси» майже завжди усвідомлюється через сутність «вкладення капіталу» або «вкладення грошей», набір «довгострокових активів», які повинні забезпечувати ідеальну комбінацію контрольованого ризику й максимально можливої прибутковості [61].

Як свідчать дослідження, частка інвестицій в основний капітал сільського господарства за кордоном набагато вища, ніж в Україні [27]. Так, в нашій країні питома вага валової продукції сільського господарства в загальному обсязі ВВП на кінець 2011 року становила 8,6%, а питома вага інвестицій в основний капітал сільського господарства в загальному обсязі - 5,1% (табл. 2.1), тоді як у розвинених країнах цей показник перевищує 20%, при значній державній підтримці аграрної галузі, а в таких країнах, як Норвегія і Польща, при мінімальном (2-3%) обсязі продукції сільського господарства в загальній сумі ВВП, інвестування в аграрну галузь становлять 22-26% загального обсягу інвестицій, що сприяє максимально ефективному розвитку цієї галузі.

Питома вага інвестицій у сільське господарство по окремих країнах (2011 р.), %

Країна	Питома вага валової продукції сільського господарства у ВВП	Питома вага інвестицій в основний капітал сільського господарства в загальному обсязі інвестицій
Китай	15,9	36,1
Південна Корея	4,6	28,7
Польща	3	26,5
Норвегія	2	22,1
Канада	2,4	20,8
США	1,8	20,7
Туреччина	14,5	20,2
Фінляндія	3,3	19,8
Швеція	1,7	18,0
Білорусь	8,3	14,6
Україна	8,6	5,1
Росія	4,5	3,9
Казахстан	5,6	1,9
Киргизстан	23,9	1,3

В основній масі сільськогосподарських підприємств науково-технічні розробки не одержують належного застосування. Господарства виявилися несприйнятливими до науково-технічних досягнень через відсутність коштів для придбання племінних тварин, сучасних доїльних установок й ін.

Отже, технічний потенціал повинен розглядатись як планомірно організована і така, що постійно удосконалюється під впливом науково-технічного прогресу, система технічних ресурсів виробництва і форм їх ефективного функціонування.

Сучасний стан переробного підкомплексу агросектора можна оцінювати як стабільний і такий, що має значний потенціал для зростання виробництва.

Позитивна тенденція збільшення обсягів виробництва більшості продовольчих товарів має сталий характер протягом останніх років.

Для розвитку аграрного конкурентоспроможного виробництва й продовольчого забезпечення продуктами харчування населення України *необхідно впроваджувати інноваційний механізм* за рахунок збільшення обсягів інвестицій в основний капітал у сільському господарстві [125], а саме:

- придбання високопродуктивної техніки, що дозволяє впроваджувати прогресивні ресурсозберігаючі технології;

- будівництво тваринницьких комплексів;
- придбання технологічного устаткування й спеціальної техніки;
- закупівля племінної худоби.

На розвиток аграрного виробництва щорічно до 2020 р. необхідно виділяти кошти, у тому числі на придбання племінної худоби (6%), інвестиції в основний капітал (60%), державну фінансову підтримку (33,6%).

Основними джерелами фінансових ресурсів повинні стати: бюджетні кошти (33,6%), власні кошти (39,3%), лізинг (17,1%).

Виділення бюджетних ресурсів варто здійснювати за такими напрямками:

- надання субсидій на придбання мінеральних добрив, ядохімікатів, кормів, виплату відсотків по отриманих кредитах з державних ресурсів;

- субсидювання коштів на зберігання продукції і транспортні засоби по перевезеннях, будівництво виробничих приміщень, здійснення іригаційних проектів, створення виробничих кооперативів;

- здійснення контролю за паритетом цін на промислову й сільськогосподарську продукцію;

- надання підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот, тарифів, податків на експорт та імпорт продовольчих продуктів;

- для державної фінансової підтримки й підвищення прибутковості товаровиробників - застосовування цільових (гарантовані) цін на зерно й інші важливі види сільськогосподарської продукції. Рівень цільових цін повинен гарантувати прибутковість для самофінансування розширеного виробництва товаровиробників. Саме цільова ціна є економічною реальністю, тобто ціною реалізації.

2.2. Особливості відтворення необоротних активів в аграрній галузі

В умовах, коли основні фонди аграрних підприємств в більшості застарілі, зношені і вимагають оновлення, постає питання про технічне переоснащення сільгоспвиробників та забезпечення його фінансовими ресурсами. Необоротні активи підприємства складають вагомую частину його стратегічного потенціалу. У той же час активи сільськогосподарських підприємств мають свої особливості. Дослідження необоротних активів, їх аналіз, визначення особливостей їх відтворення в аграрній сфері є необхідним, своєчасним та актуальним.

Активи – сукупність цінностей, якими володіє підприємство і які використовує для здійснення господарської діяльності з метою одержання економічних вигод у майбутньому, – піддаються контролю й обліку підприємством. Їх використання характеризується впливом факторів часу, ризику і ліквідності. Загалом активи відображають інвестиційні рішення на підприємстві [49].

Активи підприємства в балансі розподіляють насамперед на дві групи: необоротні та оборотні активи. Необоротні активи – це основний капітал підприємства, призначений для довготермінового використання. До необоротних активів належать: основні засоби, нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, інвестиційна нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи.

Необоротні активи досить різноманітні за своїм складом, тому їх можна класифікувати залежно від багатьох ознак. Наприклад, розрізняють активні та пасивні основні засоби, виробничі та невиробничі фонди тощо. Необоротні активи гармонійно поєднані з оборотними активами в процесі функціонування підприємства (на виробництві та у загальногосподарській діяльності); окрім того, деякі статті необоротних активів навіть перегукуються зі статтями оборотних активів (довгострокова дебіторська заборгованість, довгострокові фінансові інвестиції тощо) [93].

Для розуміння відтворювальних процесів на підприємствах аграрної галузі проаналізуємо необоротні активи підприємств, розглянемо їх зміни за період 2009-2013 рр. за допомогою даних, наведених у таблиці 2.2.

Знос основних фондів, нематеріальних активів зріс на 88,1%, при цьому їх залишкова вартість із року в рік збільшувалась і зросла на 82,7%. Це свідчить про те, що знос перевищує оновлення і на кінець 2013 року знос становив 57,2%, що не надто позитивно характеризує аграрну галузь. На 27% зросло незавершене будівництво, а довгострокові фінансові інвестиції збільшились майже в 3,5 рази, і більш ніж в 4 рази зросли інші необоротні активи. Отже, у аграрних підприємств з'являються можливості здійснювати капітальні вкладення і навіть вкладати кошти в цінні папери інших підприємств та держави.

Згідно з даними Державної служби статистики, 85% необоротних активів зосереджені в промисловості (32%), операціях з нерухомістю (32%), сфері транспорту, зв'язку (12%) і торгівлі (9%) [132]. При цьому питома вага необоротних активів сільськогосподарських підприємств у загальній сумі необоротних активів є незначною і перебуває в межах 3,6- 4,7%, хоча і зросла на чверть за період, що аналізується.

Таблиця 2.2

Динаміка необоротних активів в сільському господарстві України*

на кінець року, млн. грн.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	Темп зміни 2013 до 2009	
						млн. грн.	%
Основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи, інвестиційна нерухомість							
залишкова вартість	50171,9	59424,6	71707,7	82035,7	91661,1	41489,2	182,7
знос	27861,4	33330,5	38858,4	44310,8	52395,8	24534,4	188,1
Незавершене будівництво	7097,4	8217,7	8609,0	8576,3	9018,7	1921,3	127,1
Довгострокові фінансові інвестиції	4370,4	4502,0	5652,9	8622,4	15089,7	10719,3	345,3
Інші необоротні активи	510,8	590,6	905,7	1965,8	2172,8	1662	425,4
<i>Разом</i>	<i>62150,5</i>	<i>72734,9</i>	<i>86875,3</i>	<i>101200,2</i>	<i>117942,3</i>	<i>55791,8</i>	<i>189,8</i>
Усього необоротних активів за всіма видами діяльності	1714306,5	1842663,8	2050959,6	2467526,3	2639813,2	925506,7	154
Питома вага необоротних активів с/г підприємств у загальній сумі необоротних активів за всіма видами діяльності	3,63	3,95	4,24	4,10	4,47	x	123,1
Баланс підприємств аграрної галузі	141257,4	172364,6	228308,2	276348,7	313096,8	171839,4	221,6
Питома вага необоротних активів у балансі аграрних підприємств, %	44,0	40,7	37,2	36,6	37,7	x	85,6
Баланс за всіма видами діяльності	3493792	4037635,8	4676101,8	5356462,9	5712274,8	2218482,8	163,5
Питома вага необоротних активів у балансі підприємств за всіма видами діяльності, %	47,6	44,8	43,9	46,1	46,2	x	97,1

*Таблицю складено на основі даних Державної служби статистики України [112; 132]

Питома вага необоротних активів в сумі балансу аграрних підприємств перебуває в межах 37-44% і за період 2009-2013 рр. зменшилась на 14,4%. Тенденція до зниження питомої ваги необоротних активів спостерігається і в сумі балансів за всіма видами діяльності, але меншими темпами (на 2,9%).

Протягом досить тривалого періоду основні фонди сільськогосподарських підприємств не оновлювались, а лише зношувались, втрачали свою вартість і придатність до праці. Тому зростання необоротних активів протягом останніх п'яти років поки що не спроможне вивести галузь зі скрутного становища.

Складна ситуація із матеріально-технічним забезпеченням сільськогосподарських підприємств пов'язана з неможливістю його оновлення через високу вартість основних засобів. Крім цього, диспропорція цін на матеріально-технічні ресурси та продукцію сільського господарства спричиняє виникнення неплатоспроможності сільськогосподарських виробників. Таким чином, ринок агропромислового виробництва характеризується скороченням обсягів закупівлі техніки, що ланцюговою реакцією зумовлює зниження темпів її виробництва. Виникло замкнуте коло, коли з одного боку, сільськогосподарські підприємства не в змозі закуповувати необхідну кількість машин через високі ціни та відсутність достатньої їх кількості на вітчизняному ринку, а з іншого – виробники цієї техніки скоротили до мінімуму, а подекуди зовсім припинили виробництво своєї продукції через зниження купівельної спроможності. Крім цього, слід відмітити, що фінансово-економічна криза значно вплинула на виробництво техніки у вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванні [75].

За період 2009-2013 рр. необоротні активи аграрних підприємств зросли на 82,7%. В першу чергу, це відбулось за рахунок збільшення активів, що потребують відтворення, але протягом 2013 р. сталися зміни в структурі необоротних активів (табл. 2.3).

В загальній сумі необоротних активів сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу становлять саме основні фонди, нематеріальні активи, біологічні активи, капітальні інвестиції. Так, протягом 2009-2012 рр. цей показник був у межах 80,7 – 82,5%, а в 2014 році їх питома вага зменшилась до 77,7%. Протягом періоду, що аналізується, відбулось зменшення питомої ваги незавершеного будівництва при суттєвому зростанні питомої ваги довгострокових фінансових інвестицій та інших необоротних активів. При цьому необоротні активи, по яких нараховується знос, потребують відтворення.

Таблиця 2.3

*Структура необоротних активів в сільському господарстві
України**

на кінець року, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	Темп зміни 2013 до 2009
Основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи, інвестиційна нерухомість						
залишкова вартість	80,7	81,7	82,5	81,1	77,7	96,3
<i>знос</i>	<i>44,8</i>	<i>45,8</i>	<i>44,7</i>	<i>43,8</i>	<i>44,4</i>	<i>99,1</i>
Незавершене будівництво	11,4	11,3	9,9	8,5	7,7	67,5
Довгострокові фінансові інвестиції	7,1	6,2	6,5	8,5	12,8	180,3
Інші необоротні активи	0,8	0,8	1,1	1,9	1,8	225
<i>Разом</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>x</i>

*Розраховано на основі даних Державної служби статистики України [112; [132]

Поняття «відтворення» притаманне таким категоріям як основні засоби, нематеріальні активи та інвестиції.

Відтворення основних засобів - процес їх безперервного поновлення (відновлення). Відтворення буває просте та розширене.

Просте відтворення основних засобів – це їх відновлення в тому самому обсязі, у якому вони були зношені та вибули. Воно здійснюється шляхом заміни окремих зношених частин основних засобів шляхом ремонтів або придбання нових засобів на заміну зношених. Головним джерелом простого відтворення основних засобів в умовах переходу до ринкових відносин є амортизаційні відрахування.

Ремонт основних фондів – це усунення ушкоджень, поломок, вад основних засобів з метою відновлення їх експлуатаційних якостей. Розрізняють поточний, середній і капітальний ремонти основних засобів.

Розширене відтворення – це таке відтворення, яке передбачає розширення діючих основних засобів за рахунок збільшення їх кількості та поліпшення або придбання більш продуктивних та економічних основних засобів. Розширене відтворення може здійснюватися у вигляді нового будівництва, технічного переозброєння, реконструкції або розширення діючих підприємств, модернізації обладнання або його придбання тощо. Основним джерелом розширеного відтворення основних засобів в умовах ринкових відносин та самофінансування підприємств має бути

прибуток. Але враховуючи те, що значна частина сільськогосподарських підприємств не є прибутковими, постає питання про використання інших джерел оновлення основних фондів. Найбільш відомими є кредитні відносини. Останнім часом сільгоспвиробники почали освоювати і таке джерело інвестування як лізинг.

Не всі сільськогосподарські підприємства мають можливість застосовувати прибуток як джерело відтворення активів, що підтверджують дані таблиці 2.4. Хоча, порівняно з іншими галузями, ситуація в аграрній сфері обнадійлива.

Фінансові результати діяльності підприємств аграрної сфери значно кращі, ніж підприємств інших галузей. Так, якщо за підсумками 2013 року 65,0% підприємств за всіма видами діяльності отримали чистий прибуток, а 35,0% були збитковими, то в аграрній сфері ці показники відповідно становили 79,8% і 20,2%. За період, що аналізується, збільшилась кількість прибуткових підприємств. Якщо за всіма видами діяльності цей показник склав 10,4%, то кількість прибуткових сільськогосподарських підприємств зросла на 14,8%. Дуже переконливим є показник рентабельності операційної діяльності. Рентабельність за всіма видами діяльності перебувала в межах від 3,3% до 5,9%, відповідно в аграрній галузі - від 11,3% до 23,2%, що саме по собі - досить високий показник. Крім цього, за період, що аналізується, рентабельність сільськогосподарських підприємств зменшилась на 23,1%, хоча в 2010-2012 рр. цей показник перевищував 20%. 2013 р. як і посткризовий 2009 р., ознаменувався збитковою діяльністю підприємств всіх галузей економіки, але підприємства сільського господарства за 5 років збільшили чистий прибуток майже в 2 рази.

Таблиця 2.4

Динаміка фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств України за період 2009-2013 рр.*

на кінець року, млн. грн.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	Темп зміни 2013 до 2009	
						млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Фінансові результати підприємств до оподаткування							
усього	-45011,3	58334	122210	101884,7	29283,2	74294,5	x

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
частка прибуткових підприємств, %	60,1	59,0	65,1	64,5	65,9	x	109,7
частка збиткових підприємств, %	39,9	41,0	34,9	35,5	34,1	x	85,5
<i>сільське господарство</i>	7647,4	17291,8	25565,9	26992,7	15147,3	7499,9	198,1
частка прибуткових підприємств, %	69,7	69,5	83,0	78,3	79,9	x	114,6
частка збиткових підприємств, %	30,3	30,5	17,0	21,7	20,1	x	66,3
Рентабельність операційної діяльності підприємств							
<i>усього</i>	3,3	4,0	5,9	5,0	3,9	x	118,2
<i>сільське господарство</i>	14,7	22,9	23,2	21,7	11,3	x	76,9
Чистий прибуток							
<i>усього</i>	-37131,1	13906,1	67797,9	35067,3	-22839,7	14291,4	61,5
частка прибуткових підприємств, %	58,9	57,3	63,5	63,0	65,0	x	110,4
частка збиткових підприємств, %	41,1	42,7	36,5	37,0	35,0	x	85,2
<i>сільське господарство</i>	7584,8	17170,5	25341,3	26787,2	14984,5	7399,7	197,6
частка прибуткових підприємств, %	69,5	69,2	82,9	78,2	79,8	x	114,8
частка збиткових підприємств, %	30,5	30,8	17,1	21,8	20,2	x	66,2

*Таблицю складено на основі даних Державної служби статистики України [112; 132]

Проте все ж таки не всі сільськогосподарські підприємства є прибутковими, тому постає питання про використання інших джерел оновлення основних фондів. Найбільш відомими є кредитні відносини. Останнім часом сільгоспвиробники почали освоювати і таке джерело інвестування як лізинг.

Напрямом відтворення нематеріальних об'єктів є їх поліпшення (модернізація). *Відтворення нематеріальних активів* в Україні здійснюється відповідно до обраного підходу до їх оцінки, згідно з Національним стандартом № 4 [95].

Витратний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки. Витратний підхід застосовується для визначення залишкової вартості заміщення

(відтворення) майнових прав інтелектуальної власності шляхом вирахування з вартості відтворення (заміщення) величини зносу. Вартість відтворення майнових прав інтелектуальної власності визначається шляхом застосування методу прямого відтворення, а вартість заміщення – методу заміщення.

Доходний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності ґрунтується на застосуванні оціночних процедур переведення очікуваних доходів у вартість об'єкта оцінки. Доходний підхід застосовується для оцінки майнових прав інтелектуальної власності у випадку, коли можливо визначити розмір доходу, що отримує або може отримувати юридична чи фізична особа, якій належать такі права, від їх використання. Основними методами доходного підходу, що застосовуються для оцінки майнових прав інтелектуальної власності, є метод непрямої капіталізації (дисконтування грошового потоку) та метод прямої капіталізації доходу.

Порівняльний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності застосовується у разі наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти. У разі застосування порівняльного підходу до оцінки майнових прав інтелектуальної власності подібність об'єктів визначається з урахуванням їх виду, галузі (сфери) застосування, економічних, функціональних та інших характеристик.

Сукупність елементів порівняння формується з факторів, які впливають на вартість майнових прав інтелектуальної власності. До таких факторів, зокрема, належать наявність правової охорони майнових прав інтелектуальної власності; умови фінансування договорів, предметом яких є майнові права інтелектуальної власності; галузь або сфера, в якій може використовуватись об'єкт права інтелектуальної власності, майнові права на який оцінюються; функціональні, споживчі, економічні та інші характеристики такого об'єкта; рівень його новизни; залишковий строк корисного використання; придатність до промислового (комерційного) використання [95].

Відтворення інвестицій. Якщо суб'єкт сільськогосподарської діяльності має активи у вигляді акцій, облігацій тощо – відтворення даних активів відбувається у разі збільшення їхньої вартості, або ж у разі здійснення додаткового інвестування коштів у цінні папери.

Процес відтворення необоротних активів в аграрній галузі має певні особливості. Так сільгоспвиробники володіють таким основним засобом як земля, при цьому її вартість не відображається в балансі аграрних підприємств, тому важко говорити про процес відтворення. Хоча земля в процесі експлуатації втрачає свою родючість і потребує відтворювальних заходів. Особливо актуальне це питання в теперішній час, коли спостерігається виснаження земельних угідь

певними культурами (соняшник, ріпак), недотримання оптимальної сівозміни, недостатнє використання добрив призводить до зменшення врожаю і, як наслідок, до недоотримання прибутку або навіть до збитків.

Також особливістю аграрних підприємств є наявність біологічних активів, процес відтворення яких багато в чому залежить від співпраці з племінними господарствами щодо питань відтворення худоби і багаторічних насаджень.

При відтворенні основних засобів в сільському господарстві діють як звичайні формальні правила відносин між замовниками та підрядниками, що здійснюють роботи з покращення земель, капітального будівництва та ремонту будівель, монтажу та обслуговування машин та обладнання, так і неформальні правила, які діють в аграрній галузі. Інституційний механізм при цьому варіює між дотриманням та недотриманням формальностей при наймі працівників та іншими відносинами, у зв'язку з їх важкою контрольованістю з боку державних органів у сільській місцевості та наявністю місцевих культурних факторів, що можуть впливати на вибір підрядника та інших контрагентів. Також існує механізм запозичення основних засобів агропідприємства для особистих потреб його працівників.

Крім того, у сільській місцевості поширений неформальний підхід у вирішенні питань, пов'язаних з пошкодженням майна внаслідок порушення правил експлуатації або при скоєнні дорожньо-транспортних пригод, особливо за відсутності страхового захисту майна. Інституційний механізм у даному випадку тримається на специфіці безпеки проживання у сільській місцевості, коли вкрай бажаним є підтримання хороших неформальних відносин всередині громади, навіть якщо це тягне за собою порушення законодавства й додаткові матеріальні витрати.

Відтворення необоротних активів в аграрній сфері потребує врахування цих особливостей.

2.3. Оцінка процесів відтворення необоротних активів в аграрній галузі

На сьогоднішній день, незважаючи на державну підтримку сільського господарства в сфері відтворення основних виробничих фондів, триває тенденція, коли списання фондів випереджає їх надходження, у результаті чого технічна оснащеність села значно зменшується. Найбільш гострою залишається проблема відновлення активної частини основних виробничих фондів - машинно-тракторного парку, що призводить до збільшення навантажень на техніку, що залишилася. Це в свою чергу,

прискорює процес старіння сільгоспмашин через інтенсивність фізичного зношування. Обмеженість попиту на техніку з боку сільськогосподарських підприємств впливає на діяльність заводів-виробників [19].

Питання придбання сільськогосподарської техніки фінансово стійкими підприємствами деякою мірою вирішене - у країні існують реальні механізми її придбання, як на умовах лізингу, так і в кредит на відносно прийнятних умовах. Якщо підприємство має достатній обсяг фінансових ресурсів, то це спрощує процес відтворення основних фондів і дозволяє навіть диктувати свої умови на ринку при придбанні сільгосптехніки. Однак не кожен сільськогосподарський товаровиробник здатний придбати нову техніку, навіть на умовах пільгового лізингу й кредитування. У цій ситуації допомогти вирішити проблему може організація ринкового обороту старої сільгосптехніки, що дозволить підприємствам придбати не нову, але працездатну техніку за більш доступною ціною, як за рахунок власних коштів, так і в кредит, але вже при меншому кредитному навантаженні. Досвід функціонування вторинного ринку сільськогосподарської техніки є в ряді країн Північної Америки, Європи й Східної Азії [106].

В Україні є всі передумови для розвитку даної форми технічного забезпечення сільського господарства. Однак одним зі слабких місць у її формуванні і розвитку є рентабельність капітально-відновлювального ремонту техніки й побудова економічно взаємовигідних відносин між основними учасниками.

Теоретичні дослідження дозволили виділити такі джерела фінансування відтворення основних засобів сільськогосподарського призначення:

- власні фінансові ресурси й внутрішньогосподарські резерви;
- залучені фінансові засоби;
- кошти, централізовані об'єднаннями підприємств у встановленому порядку;
- кошти регіонального і державного бюджетів;
- кошти закордонних інвесторів.

Існуючі загальні варіанти здійснення відтворення основних фондів сільського господарства необхідно розглядати з урахуванням різного фінансового становища і можливостей сільськогосподарських підприємств (рис. 2.2).

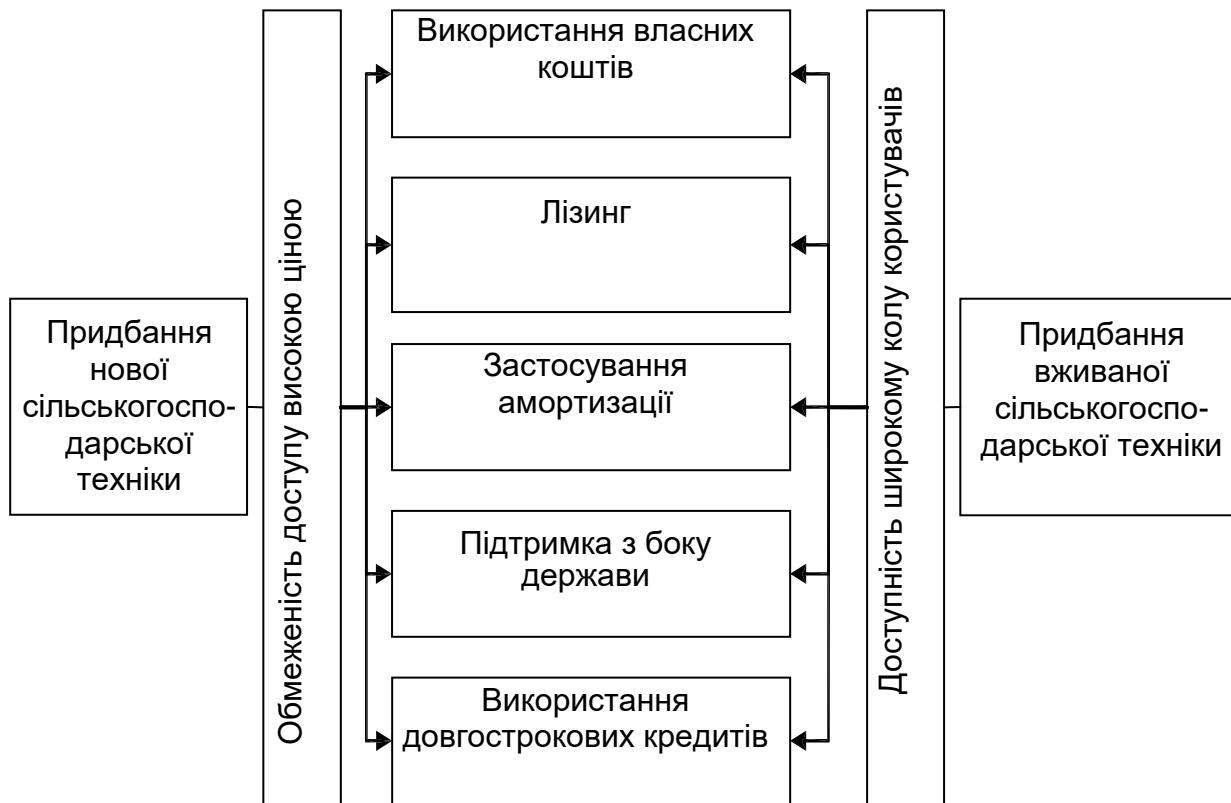

Рис. 2.2. Доступність варіантів відтворення основних фондів сільського господарства

З позиції інвестиційних перспектив, роль джерел відтворення технічної бази сільського господарства і їх значимість істотно відрізняються один від одного. Багато напрямків відтворення, незважаючи на збільшення обсягів державної підтримки і субсидювання, не виправдовують очікувань.

При цьому в сучасних умовах, коли більшість засобів стимулювання відтворення основних виробничих фондів - від субсидованого лізингу до пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників - доступні фінансово благополучним підприємствам, необхідною є розробка напрямів відтворення основних засобів сільгосп підприємств з урахуванням уже наявних фактів і диференціації самих сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності, конкуренто- і кредитоспроможності.

Диференціація сільськогосподарських підприємств на прибуткові, підприємства із середнім рівнем прибутковості і збиткові призвела до нерівномірності процесу відтворення. І якщо перші здатні купувати імпорту дорожу техніку, другі (найчастіше) - менш дорожу вітчизняну, то треті не можуть собі дозволити обновляти парк сільськогосподарських машин. Таким чином, простий або навіть розширений процес відтворення, за рахунок придбання нової техніки не можуть собі дозволити близько 35% сільськогосподарських товаровиробників (див. табл. 2.4).

Можливим виходом у ситуації, що склалася, є розвиток купівлі-продажу старої сільськогосподарської техніки: подібний досвід є в економічно розвинених країнах (США, Канада, Японія, Німеччина й ін.), на ринку яких продаються старі трактори й зернозбиральні комбайни, термін служби більшої частини яких становить понад 3-5 років [37].

Однак диференціація сільськогосподарських підприємств за рівнем фінансової стабільності не є основним спонукальним мотивом придбання старих сільгоспмашин. Загальною основою для всіх учасників купівлі, продажу і відновлення старої сільськогосподарської техніки буде прибуток, що орієнтує власників на ефективну й економічну експлуатацію сільгосптехніки, щоб одержати максимальну вигоду, а виконавця - на збільшення обсягів продажів, розширення номенклатури. Тобто необхідність або бажання одних сільськогосподарських підприємств позбутися техніки, що не влаштовує їх за технічними, технологічними або економічними параметрами, для інших стане можливістю придбання сільгоспмашин для механізації виробництва, а також для заміни застарілої, малопродуктивної техніки при обмеженості коштів. У свою чергу, підприємства, які займаються відновленням старої сільськогосподарської техніки і її перепродажем, отримують можливість збереження і розвитку ремонтного й постачальницького виробництва [104].

Дослідження наявності і стану основних засобів сільськогосподарських підприємств України підтверджує негативний характер тенденції відтворення матеріально-технічних ресурсів.

Починаючи з 1998 р. і дотепер періодично відбувається зниження вартості основних фондів сільського господарства. З 2006 року намітилося певне зростання їх вартості. Таке положення пов'язане з тим, що вартість нової техніки, що вводиться у виробництво, значно перевищує ліквідаційну, отже, при постановці на баланс однієї одиниці нової техніки вона багаторазово заповнює вартість декількох списаних. Зростання вартості основних фондів призвело до того, що зношування, яке мало тенденцію до скорочення, з 2005 р. одержало щорічний приріст від 11 до 38%. Наявні випадки відновлення техніки відбуваються в умовах, коли списання й ліквідація перевищують придбання сільгосптехніки.

Близько 60% сільгоспмашин експлуатується з виробленим моторесурсом, що зачіпає можливість своєчасного дотримання агротехнічних строків проведення сільськогосподарських робіт.

Також необхідно відзначити й зміну структури основних фондів на користь збільшення частки її активної частини. Динаміка основних фондів пов'язана зі зрушеннями в спеціалізації сільськогосподарських товаровиробників (ліквідація тих фондів, які не беруть участь у процесі виробництва) і викликана прагненням обмежитися найнеобхіднішим, тобто збереженням активної частини

основних засобів, що включає в себе машини й устаткування, транспортні засоби, продуктивну худобу, багаторічні насадження.

З огляду на закордонний досвід реалізації старої техніки і стану машинно-тракторного парку сільськогосподарських підприємств, відновлена техніка буде користуватися попитом у вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, і її придбання може стати найбільш економічним і швидким способом вирішення проблеми технічного переозброєння для більшості сільськогосподарських підприємств [81].

Організацію ринкового обороту старої сільськогосподарської техніки найбільш доцільно покласти на дилерські підприємства, оскільки вони мають досвід закупівель і продажів, ремонтну базу, уже знайомі з потенційними клієнтами. Крім того, вони, при необхідності й економічній доцільності, можуть звертатися до ремонтних підприємств за послугами відновлення (рис. 2.3).

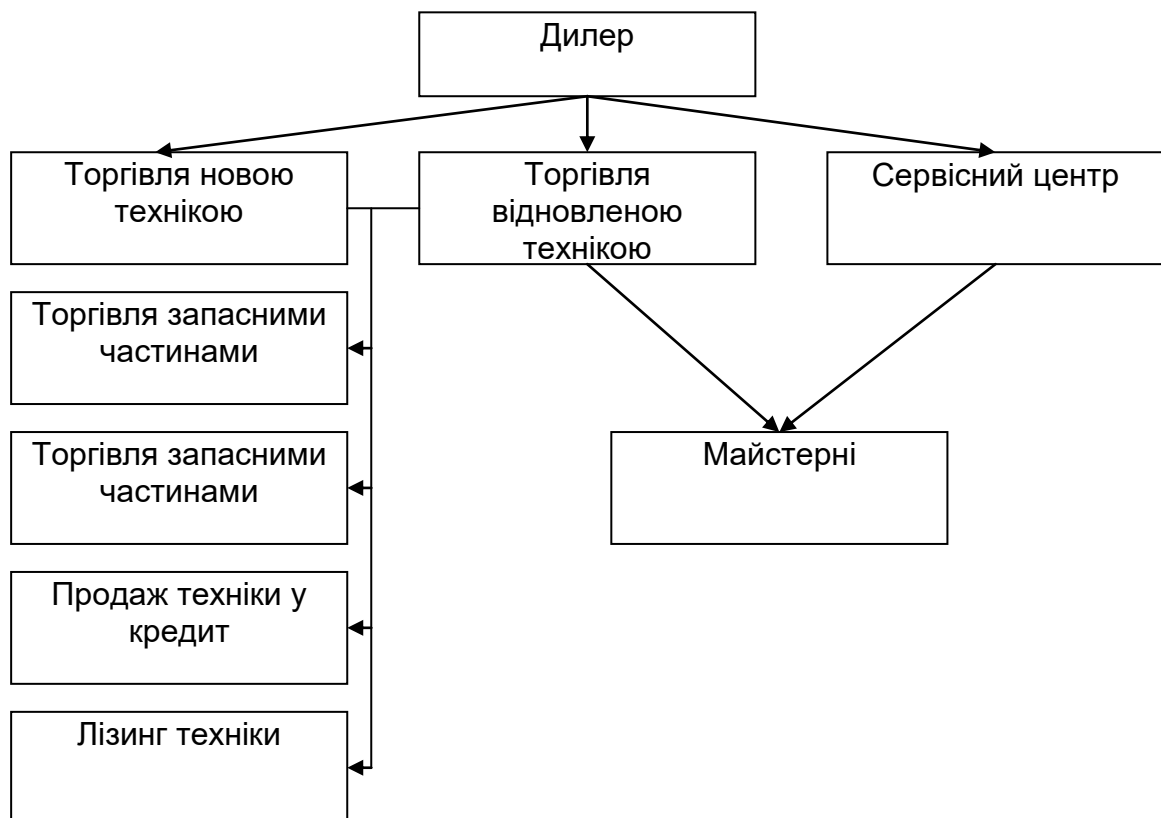

Рис. 2.3. Пропонована організаційна структура дилерського підприємства

Купівля-продаж старої сільськогосподарської техніки може бути організована як на базі новостворених, так і на базі вже функціонуючих дилерських підприємств. При цьому на першому етапі функція відновлення і продажу старої сільгосптехніки може стати доповненням до вже існуючої структури дилерського підприємства й не вимагатиме значних капітальних витрат.

Однак у перспективі не можна виключати появи підприємств-дилерів, що спеціалізуються саме на реалізації старої сільськогосподарської техніки, які будуть пов'язані із заводами-виробниками вже не закупівлею нової техніки, а придбанням запасних частин.

Суб'єктами ринкового обороту старої сільськогосподарської техніки виступають:

- підприємства, що реалізують б/у техніку;
- дилер, що купуватиме техніку за свій рахунок з подальшим її перепродажем;
- підприємство покупець.

Можливий товаропровідний потік може бути розгалуженим (продавець-дилер-банк-страхова компанія-ремонтна майстерня-покупець); або спрощеним до трьох щаблів (продавець-дилер-покупець), при цьому дилери можуть залучати кредитні ресурси банків і вже виступати як лізингові компанії (рис. 2.4).

Передбачається кілька варіантів, за якими старі сільгоспмашини будуть закупатися дилером для подальшого перепродажу:

1. Дилер звертається до сільгосппідприємств і закуповує техніку з подальшим її відновленням.
2. Сільгосппідприємства самотужки відновлюють техніку й продають її дилерові.
3. Придбання техніки з подальшою дефектовкою і використанням запасних частин, що залишилися.

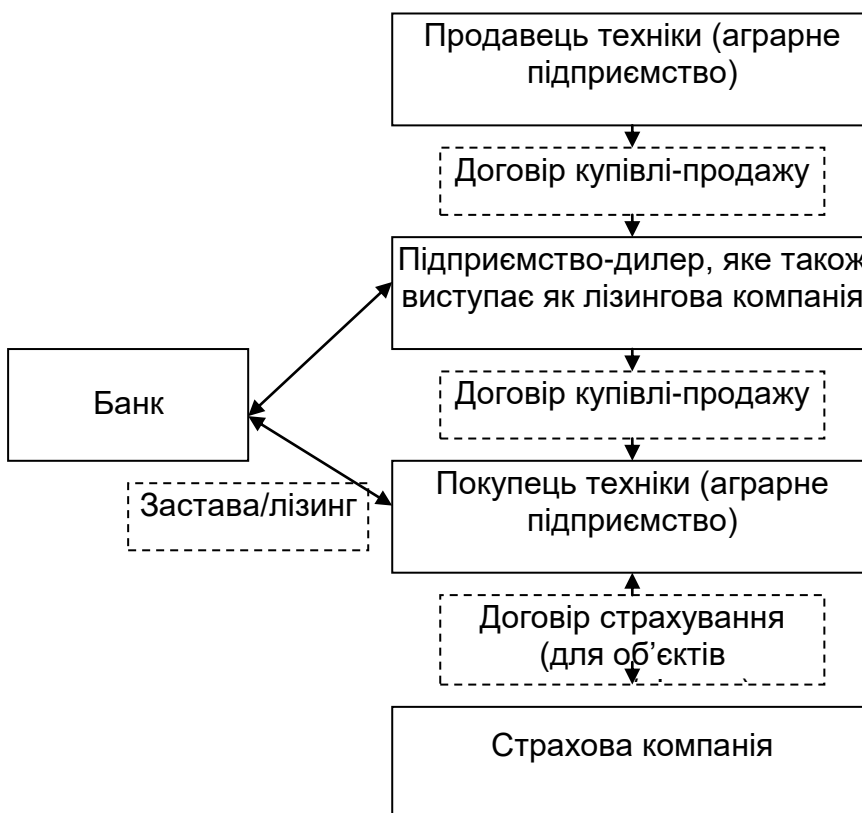

Рис. 2.4. Ринковий обіг старої сільськогосподарської техніки

Обіг старої сільгосптехніки може одержати розвиток, коли, крім простої купівлі-продажу й відновлення техніки, дилер зможе взяти на себе функції ломбарду по заставі сільськогосподарської техніки, впровадити практику обміну на умовах trade-in, надати сільгосп підприємству можливість виставити стару техніку на комісію за фіксовану комісійну винагороду.

Об'єктом купівлі-продажу при обороті старих сільгоспмашин може бути сільськогосподарська техніка різного стану й терміну служби, однак, як показують розрахунки, найбільш ефективною, в аспекті витрат на відновлення й подальше використання, є сільськогосподарська техніка до 5-10 років експлуатації.

Важливим моментом при організації реалізації старої сільськогосподарської техніки в Україні залишається рентабельність капітально-відновлювального ремонту техніки і побудова економічно взаємовигідних відносин між основними учасниками ринку.

У сучасних умовах найбільш відповідним методом визначення реалізаційної вартості старих сільгоспмашин є витратний підхід, заснований на складанні калькуляції (кошторису) на ремонтно-відновлювальні роботи, а ринкова вартість матеріалів, що комплектують вироби, енергію, трудові витрати і вартість інших ресурсів, що залучаються, може визначатися на основі порівняльного підходу. Логіка запропонованого розрахунку вартості старих сільгоспмашин для умов продажу на вторинному ринку будується в такій послідовності: по-перше, розраховується залишкова вартість і коефіцієнт зношування, по-друге, визначаються витрати на відновлення, й далі приймається рішення про доцільність відновлення.

На рис. 2.5, за результатами виконаних розрахунків, представлена діаграма зміни залишкової вартості й витрат на відновлення сільськогосподарської техніки, залежно від строку експлуатації, для реалізації на вторинному ринку на прикладі трактора К-701. В якості аргументу (x) цієї функції прийнята частка від залишкового терміну служби, виражена у відсотках, оскільки це дозволить урахувати перевищення фактичного терміну служби над нормативним.

Таким чином, ціна реалізації P сільгосптехніки дилером на вторинному ринку буде складатися із залишкової вартості $g(x)$ і витрат на її відновлення $f(x)$:

$$P = f(x) + g(x) \quad (2.1)$$

Для ухвалення обґрунтованого рішення про необхідність відновлення сільськогосподарської техніки важливо також розрахувати межі економічної доцільності відновлення сільгосптехніки.

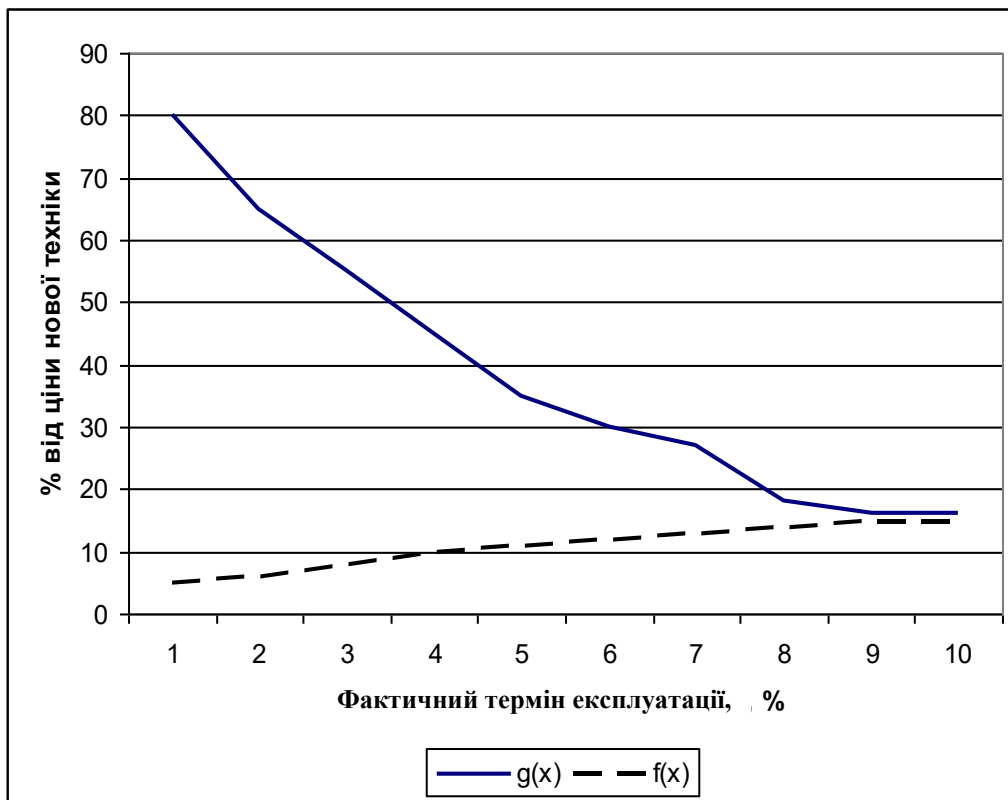

Рис. 2.5. Залежність залишкової вартості $g(x)$ і витрат на відновлення $f(x)$ сільськогосподарської техніки від терміну експлуатації

Оскільки в середньому витрати на передпродажну підготовку становлять 10% від вартості запчастин, а рівень торговельних витрат - 15% від собівартості, то у випадку, якщо вартість ремонту дорівнює $f(x)$ або перевищує 75% вартості техніки до покупки $g(x)$, стає очевидним, що ремонтувати таку техніку недоцільно з економічних міркувань, тому що витрати на усунення перевищують приріст корисності й вартості об'єкта, тобто:

$$0,75 * g(x) \leq f(x) \quad (2.2)$$

Допускається, що сільгосптехніка, що надходить для перепродажу, може перебувати й у працездатному стані, у іншому випадку вартість відновлення необхідно збільшити на величину витрат капітального ремонту.

Найбільш важливими параметрами, що впливають на вартість сільгосптехніки, є стан двигуна (ДВС), стан коробки передач і стан ходової частини як основні вузли (табл. 2.5).

Зниження ціни закупівельної старої техніки, виходячи з оцінки стану основних вузлів, %

	Не вимагає ремонту	Потрібний капітальний ремонт	Потрібна повна заміна вузла
Стан двигуна	0	5	23
Стан коробки передач	0	2,8	15
Стан ходової частини	0	3,2	13,3

Розрахунки свідчать, що для більшості видів сільгосптехніки відновлення з метою перепродажу ефективно до 85% від залишкового терміну експлуатації. Техніка, що повністю виробила свій ресурс, купується на вторинному ринку для подальшої дефектовки з метою використання запасних частин, що залишилися.

Для визначення залишкового ресурсу на сьогоднішній день існують різні методи, однак останнім часом у теорії надійності і якості технічних систем, машин і складних конструкцій, а також у роботах з аналізу процесів деградації механічних систем, поряд з позначеними розподілами, широкое застосування й розвиток одержав логнормальний розподіл, у рамках якого залишковий термін служби (v) представлений як безмежний час, що дорівнює відношенню терміну служби (t) до нормативного терміну служби (t_n): $v = t/t_n$

З урахуванням представлених даних була розроблена економіко-математична модель визначення вартості й меж ефективності відновлення старої техніки у відсотковому відношенні, залежно від вартості нових сільгоспмашин і залишкового терміну служби сільськогосподарської техніки. Алгоритм моделювання розрахунку вартості старої сільгосптехніки представлений в Додатку А. Він дозволяє розрахувати залишкову вартість сільгоспмашин з огляду на вартість нових аналогів і терміну їх експлуатації.

Таким чином, інструмент оцінки вартості старої сільгосптехніки для умов вторинного ринку, заснований на визначенні залишкової вартості й витрат на відновлення у відсотковому відношенні, залежно від її залишкового строку, являє собою прогноз середнього значення залишкового ресурсу даної техніки. Даний підхід призначений для визначення первинної ціни реалізації при формуванні договірної, а також дозволяє визначити межі доцільності відновлення сільгосптехніки.

2.4. Стан та перспективи розвитку лізингових механізмів відновлення технічного потенціалу аграрної галузі

Технічний потенціал агропромислового комплексу України характеризується істотним моральним і фізичним зношенням. Швидке старіння виробничих потужностей поєднується з підвищеним навантаженням на наявні сільгоспмашини, що ще більше погіршує ситуацію. Забезпеченість технікою істотно знижується.

Проведення діагностики матеріальної бази підприємств агросфери дозволило виявити найбільш гострі проблеми, характерні для цієї сфери, у числі яких значна частка застарілої, зношеної сільськогосподарської техніки (до 45-50%), низькі показники задоволення потреб підприємств агросфери в ремонті (близько 30%), постійне зростання ціни на нову техніку, явний диспаритет цін на трактори, сільгоспмашини й продукцію, що продається сільськогосподарськими товаровиробниками.

Однією із проблем агросфери, що виникла за останні десять років, є декапіталізація її і, в першу чергу, сільського господарства. Варто враховувати, що оборотний капітал можливо відновити за порівняно короткий строк, якщо нормалізувати міжгалузеві відносини. Проте нарощування основних фондів вимагає не тільки фінансового забезпечення, але й відновлення й реконструкції, а отже, модернізації галузей промисловості, які формують основні фонди аграрного сектора [120].

Скорочення необоротних активів пов'язане, в першу чергу, з різким зниженням платоспроможного попиту сільськогосподарських товаровиробників, внаслідок чого вони, навіть при найгострішій необхідності заміни зношеної і застарілої техніки, не в змозі придбати нові машини.

У цих умовах очевидною є необхідність розробки системи економіко-організаційних заходів щодо подолання досить складної ситуації з технічним потенціалом в агросфері країни, реалізація діючих механізмів, схем і технологій просування сільськогосподарської техніки підприємствам аграрного сектора [16].

Лізинг не є єдиним заходом, що дозволяє активізувати заміну застарілої техніки сучасними машинами. Він повинен вписуватися в комплексний економічний механізм, основні блоки якого представлені на рис. 2.6.

Досить перспективним інструментом вирішення проблем поліпшення технічного оснащення агросфери, з урахуванням сформованих умов, представляється лізинг, що дозволяє підприємствам агросфери оновлювати парк сільськогосподарської техніки і устаткування, не маючи значних фінансових ресурсів, тому що як вид інвестиційної діяльності лізинг дозволяє

лізингоотримувачу одержувати сільгосптехніку та інше майно за певну плату, на певних умовах, із правом викупу, оплачуючи її протягом кількох років [33].

Саме лізинг як інструмент, що в достатній мірі враховує ринкові умови, особливості інвестування й просування техніки й устаткування в усі галузі агросфери, є досить ефективним і перспективним.

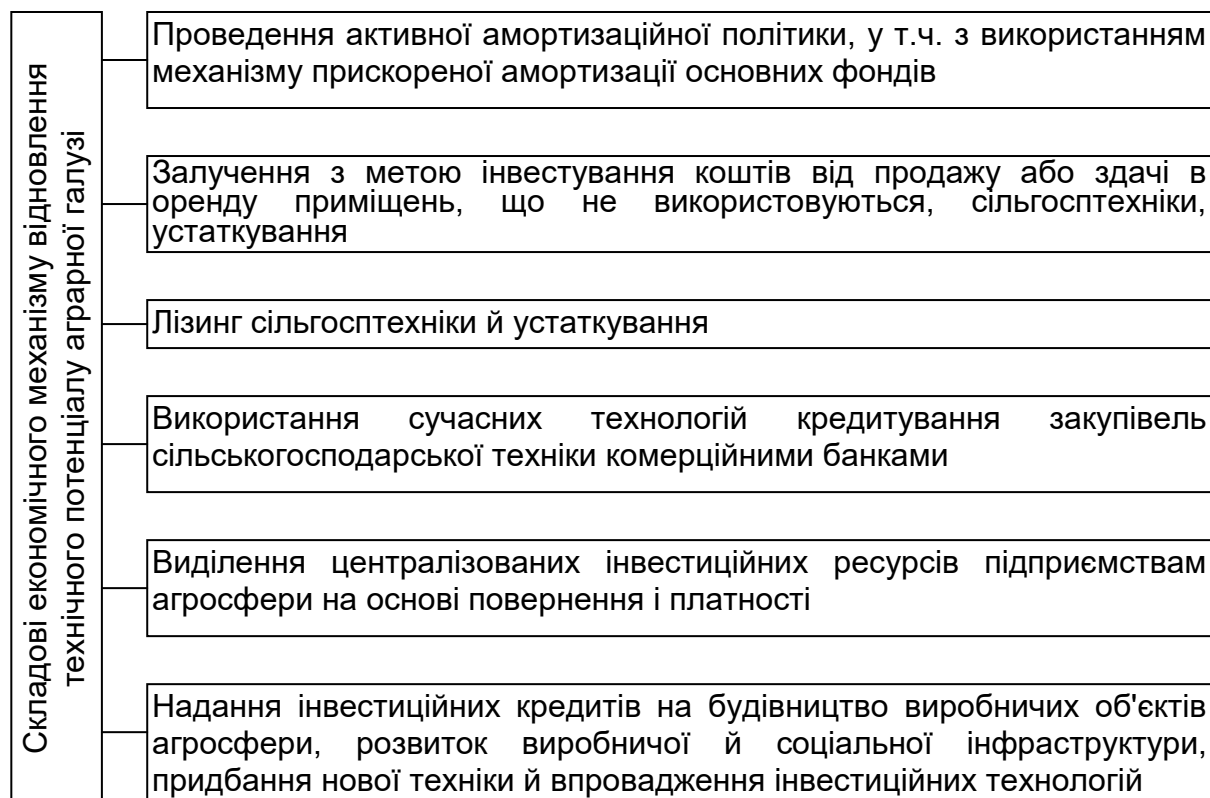

Рис 2.6. Склад і структура економічного механізму відновлення техніко-технологічного потенціалу аграрного виробництва України

Це визначається тим, що він виконує ряд досить важливих функцій в економіці: інвестиційну, фінансову, соціально-економічну, а також розвитку підприємництва й зміцнення юридичної бази, формування «законодавчого поля» всіх учасників лізингових угод, що істотно підвищує роль лізингу в реалізації техніко-економічної політики в аграрній сфері.

Гнучкість лізингового механізму дає можливість спрямовувати його на вирішення різноманітних проблем конкретної господарської ситуації. Одним із прикладів такої гнучкості є діяльність українських лізингових фірм, які використовують лізинг для технічного відновлення виробництва.

Застосування лізингових схем в агросфері визначає можливість прискорення амортизації, знижує ризик неповернення й

нецільового використання коштів, підвищує доступність інвестиційних ресурсів, забезпечує загальний синергетичний господарський ефект, що актуалізує його пріоритетне впровадження, особливо з урахуванням ситуації, що складається в базових підрозділах агросфери [79].

Переваги лізингу наведені в порівнянні кредитного й лізингового механізму, представленого в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Відмінні риси використання кредитного й лізингового механізмів в аграрній сфері

Кредит	Лізинг
Інвестиції спрямовуються на будь-яку підприємницьку діяльність в агросфері	Інвестиції спрямовуються на активізацію виробничої діяльності, розвиток і модернізацію потужностей в агропромисловому комплексі.
Контроль за цільовою витратою коштів ускладнений через відсутність діючих інструментів	Гарантовано контроль за цільовим використанням коштів, оскільки в лізинг віддається конкретно визначене майно (устаткування, машини, сільгосптехніка)
Необхідна 100%-ва гарантія повернення кредиту й відсотків за його використання	Розмір гарантій знижується на вартість переданого в лізинг майна (устаткування, машин, обладнання), що саме є гарантією
Придбане майно відображається на балансі підприємства, на нього нараховується амортизація	Майно відображається на балансі лізингодавця або підприємства-лізингоотримувача; для підприємств сільського господарства нараховується прискорена амортизація (з коефіцієнтом 3)
Плата за кредит покривається за рахунок отриманих підприємством доходів, на які нараховуються всі передбачені податки	Лізингові платежі включаються в собівартість продукції і знижують базу оподаткування, стимулюючи розвиток аграрного виробництва

При використанні лізингового механізму лізингоотримувач має змогу економити при покупці, в порівнянні із застосуванням кредитних технологій.

Однак необхідною є лібералізація умов лізингу для лізингоотримувачів. Це можливо при вдосконаленні комплексу нормативно-правових актів, покликаних регулювати взаємини лізингодавця і лізингоотримувача, лізингодавця і кредитної організації, виробника (продавця) устаткування і лізингоотримувача, а також при розширенні ринку лізингових послуг, розвитку на ньому конкуренції, диверсифікованості запропонованих схем, умов і технологій лізингових угод [109].

Формування українського ринку лізингових послуг, функціонування якого дозволяє забезпечити задоволення потреб підприємств і організацій різних галузей економіки, є одним з пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку України на сучасному етапі.

Дослідження ринку лізингових послуг в Україні, в умовах розвитку ринкової економіки, дозволяє виділити такі його особливості:

- розвиток лізингу в Україні почався із середини 1990-х рр., що було пов'язане із процесом активного створення в країні лізингових компаній;

- в Україні існує правове середовище для формування лізингових відносин і розвитку нових програм з удосконалення лізингової діяльності у всіх галузях економіки країни;

- на українському ринку лізингових послуг переважно здійснюють свою діяльність лізингові компанії, засновані вітчизняними банками, іноземними банками й інвестиційними фондами, виробниками (постачальниками) устаткування; державні лізингові компанії; лізингові компанії, а також приватні лізингові компанії;

- основним джерелом фінансування лізингових угод є банківські кредити;

- обсяг українського ринку лізингу на кінець 2013 р. становив 31,5 млрд грн, при цьому він прореагував на кризу 2014 р. стрімким зменшенням до 7,2 млрд грн.

До середини 2008 р. лізинговий ринок України мав тенденцію до позитивного розвитку, але світова фінансова криза вплинула на кредитний ринок України, що привело до зниження обсягу лізингових операцій, зростання неплатоспроможності українських підприємств, посилення основних проблем, що перешкоджають розвитку лізингового процесу в країні, до яких можна віднести такі:

- залишається невирішеним комплекс проблем, пов'язаних з податковим законодавством, зокрема відшкодування учасникам лізингової діяльності ПДВ;

- в умовах кризи основними проблемами виступають зростання простроченої дебіторської заборгованості у лізингових компаній, підвищення відсоткових ставок за кредити з боку банків, що призводить до здорожчання лізингу для лізингоотримувача;

- при здійсненні угод у лізингових компаній виникає ряд проблем з митними органами, пов'язаних, зокрема, з невідповідністю термінів ввозу об'єктів лізингу на територію України в режимі «тимчасове ввезення» (при оперативному лізингу), зі спеціальною процедурою переміщення товарів, призначених для лізингових угод, через кордон, а також з необхідністю постійної зміни методики визначення митної вартості лізингових об'єктів;

- обмеженість джерел бюджетного фінансування лізингового процесу, які ще більше зменшуються в період фінансової кризи;
- недостатній розвиток системи загальноукраїнських кредитних бюро і кредитних рейтингів при оцінці платоспроможності лізингоотримувачів, які дозволяють знизити ризики лізингових компаній і зробити лізинг більш доступним для потенційних лізингоотримувачів в агросфері;
- недостатня кількість кваліфікованих фахівців у лізингових компаніях.

Структура лізингових компаній, що здійснюють діяльність на українському ринку лізингових послуг, представлена на рис. 2.7.

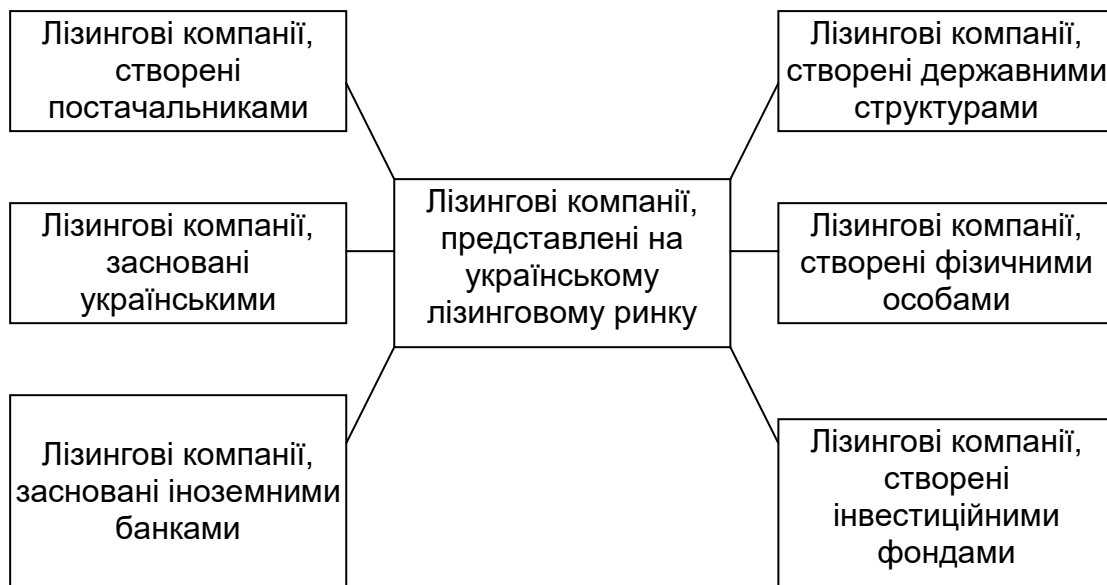

Рис. 2.7. Структура лізингових компаній, що здійснюють діяльність на українському ринку лізингових послуг

Виділені в дослідженні проблеми, характерні для сучасного етапу розвитку агропромислового сектора економіки, можна розділити на три групи.

Проблеми інвестування в основний капітал. Однією з головних причин низької ефективності вітчизняного сільськогосподарського виробництва є високий ступінь фізичного й морального зношування значної частини основних виробничих фондів галузі. Зношування техніки й устаткування на підприємствах агросфери на початок 2014 р. становило близько 50-60%. Інвестування у відновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, як правило, носить довгостроковий характер і вимагає «довгих» фінансових ресурсів. Відсутність вільних коштів у переважній більшості сільськогосподарських виробників не дозволяє їм вчасно проводити технічне й технологічне переозброєння виробництва, оскільки основним джерелом фінансування, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств.

Проблеми в галузі сільськогосподарського машинобудування. Низький платоспроможний попит з боку сільськогосподарських підприємств обумовив істотне уповільнення темпів розвитку галузей сільськогосподарського машинобудування й привів до гострого дефіциту сільськогосподарської техніки. Забезпеченість агропромислової галузі основними видами сільгосптехніки становить близько 50% від технологічно необхідного рівня. Понад 75% загального технічного парку складають досить старі машини, що визначає високий ступінь вибуття техніки.

Проблеми удосконалення технологій сільськогосподарського виробництва. Аналіз сучасного стану підприємств агросфери свідчить про те, що більшість сільгоспвиробників використовують, головним чином, застарілі технології, які в середньому на 30% зменшують продуктивність праці й, відповідно, збільшують працевтрати. Технологічна відсталість, у сукупності з недостатньою забезпеченістю сільгосптехнікою, відображається на проведенні повноцінного циклу збиральних робіт. Тому впровадження нових сучасних сільськогосподарських технологій є необхідною умовою підвищення продуктивності праці в галузі й збільшення обсягів виробленої в ній продукції.

Рис. 2.8 ілюструє учасників лізингового процесу в агросфері. Всіх учасників лізингового процесу можна розділити на основні й другорядні. До основних учасників відносяться лізингодавець, лізингоотримувач і постачальник (продавець) устаткування, до другорядних - комерційні банки, гаранті лізингових угод, страхові й консалтингові фірми, лізингові брокери, зернотрейдери.

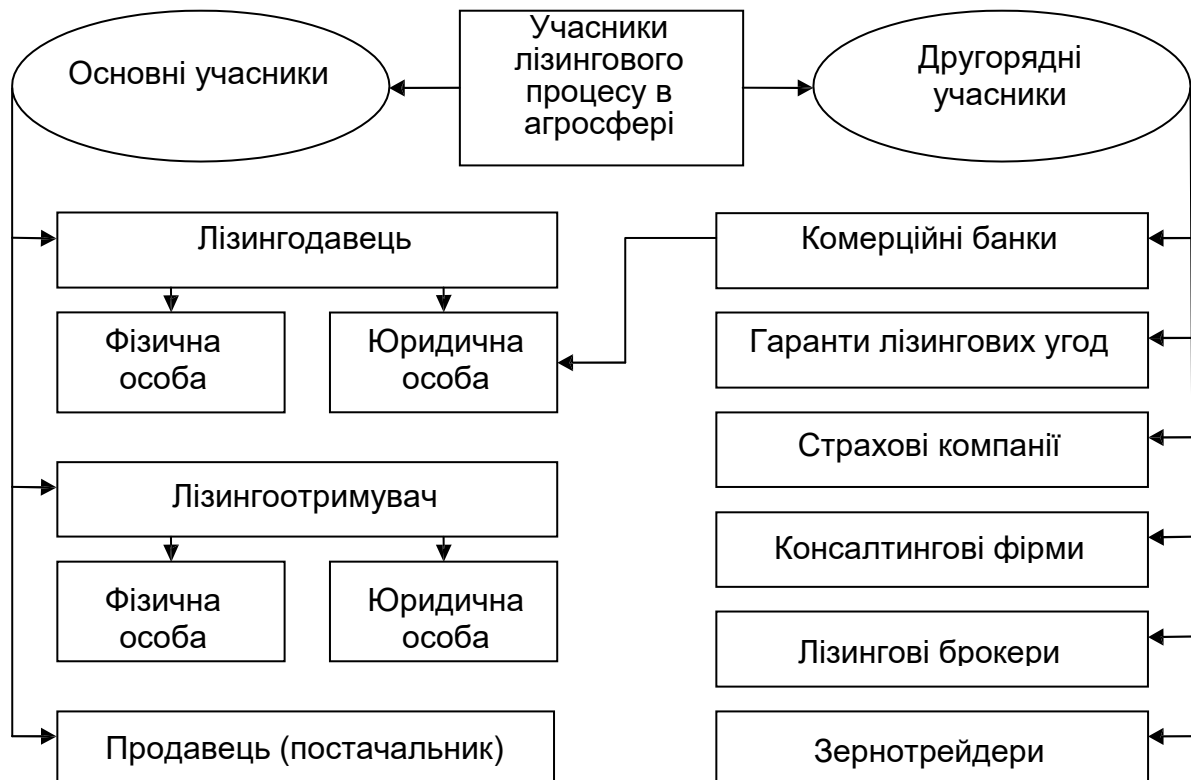

Рис. 2.8. Учасники лізингового процесу в агросфері

З метою виділення специфіки взаємозв'язків між суб'єктами лізингових відносин в агросфері можна виділити два способи фінансування лізингових угод на підприємствах агросфери: за участю й без участі держави. Варто доповнити схему агролізингу такими учасниками, як *страхова компанія*, що страхує предмет лізингу, й *зернотрейдери* – організації, що здійснюють закупівлю, зберігання, транспортування й продаж сільгосппродукції. Основними товарними позиціями зернотрейдерів є зернові культури (рис. 2.9).

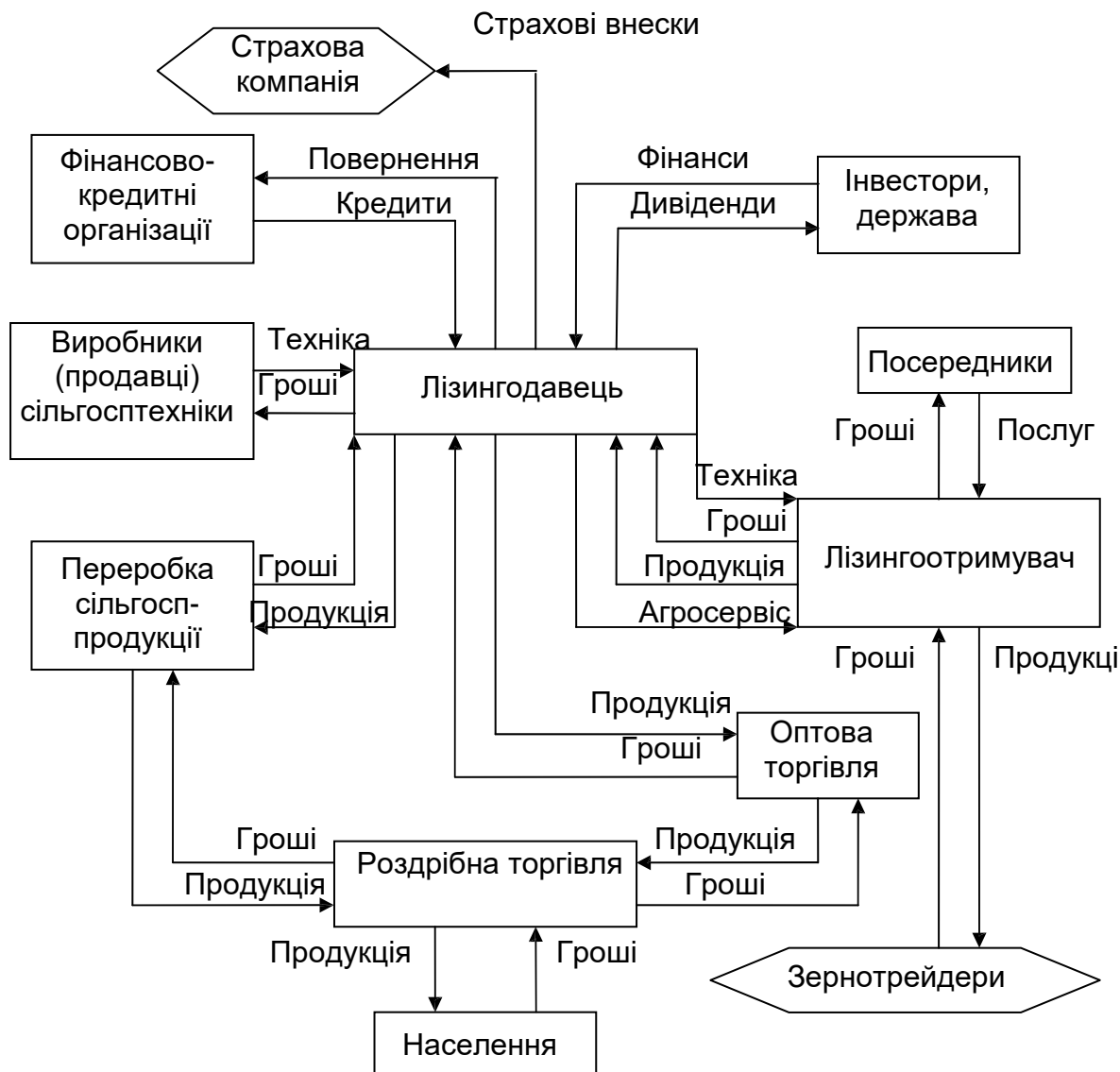

Рис. 2.9. Схема взаємодії учасників агролізингу в Україні

Основним аспектом, що впливає на ухвалення рішення про використання фінансового лізингу на підприємствах агросфери, є оцінка його економічної ефективності. У Додатку Б представлений алгоритм ухвалення рішення про придбання основних фондів підприємствами агросфери з використанням фінансового лізингу.

На рис. 2.10 представлена система оптимальних критеріїв вибору найбільш ефективного варіанту лізингового проекту як для лізингодавця, так і для сільгосп підприємства-лізингоотримувача. Дана схема виступає одним з елементів алгоритму ухвалення рішення про використання фінансового лізингу в агросфері (див. Додаток Б), вона дозволяє забезпечити розрахунок загальної суми лізингових платежів, провести оцінку ефективності лізингового проекту для обох суб'єктів і забезпечити вибір найбільш ефективного лізингового проекту, що задовольняє оптимальні критерії інтересів основних учасників лізингової угоди.

Рис. 2.10. *Оптимальні критерії вибору найбільш ефективного варіанту лізингового проекту для лізингодавця і лізингоотримувача в агросфері*

До основних напрямів подальшого розвитку лізингового процесу в агросфері України можна віднести такі:

- в умовах фінансової кризи необхідно формувати й розміщувати державне замовлення на виробництво техніки, що поставляється виробникам сільгосппродукції по договорах державного лізингу;

- збільшити частку вискоєфективних енергозберігаючих машинних комплексів у загальному обсязі лізингу сільськогосподарських машин і устаткування, переданих сільським товаровиробникам;

- надати сільгоспвиробникам можливість передавати сільгосппродукцію в якості лізингових платежів по вже укладених договорах державного лізингу за фіксованими цінами, установленними Міністерством аграрної політики й продовольства України на початок року, тобто на умовах ф'ючерсних угод;

- обмежити доступ закордонної сільськогосподарської техніки на український ринок;

- надалі вдосконалювати нормативно-правову базу лізингу з урахуванням особливостей аграрнопромислового сектора.

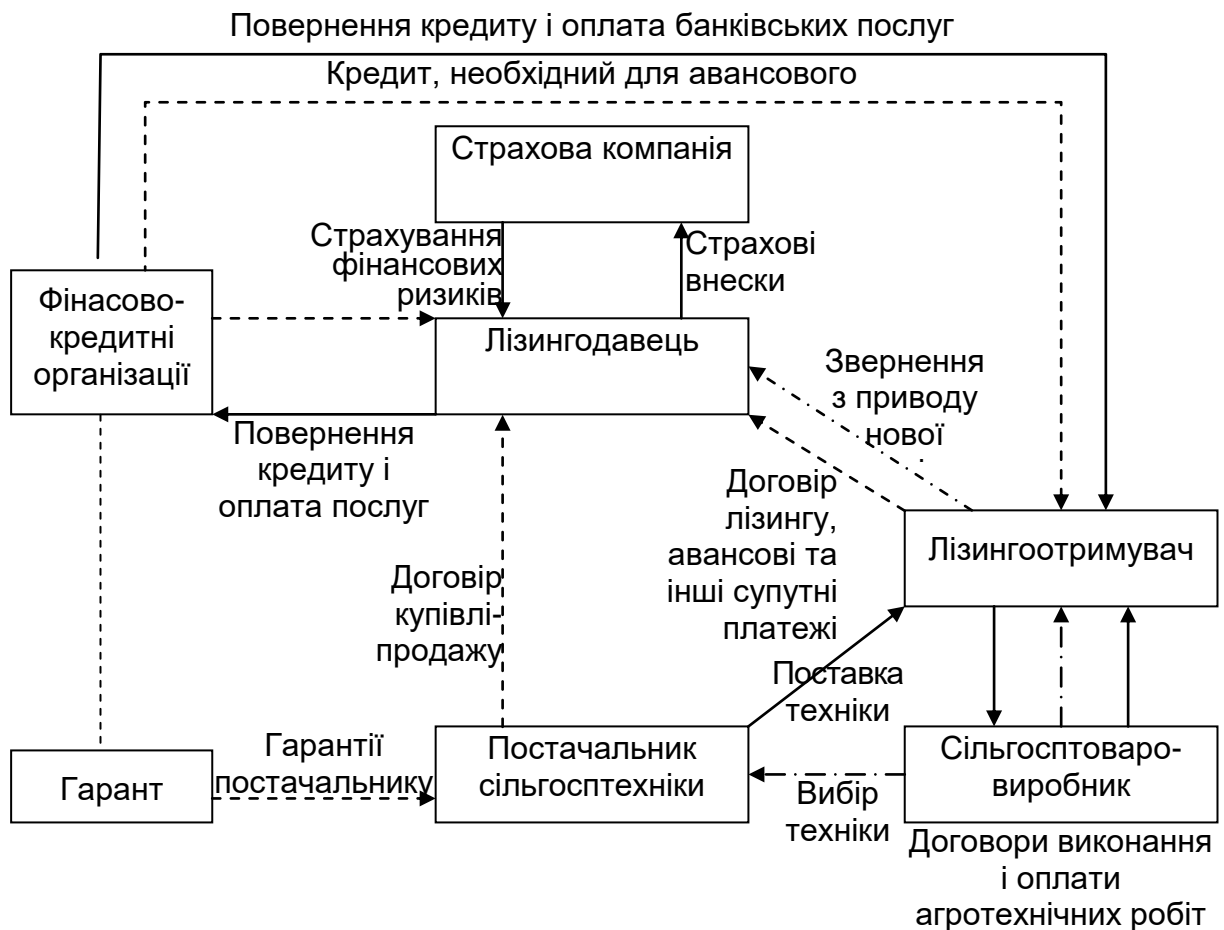
Ринок лізингових послуг в аграрній сфері України швидко зростає, є активним і досить ємним.

Однак, незважаючи на відносно високі темпи його розвитку, в останні роки цей ринок перебуває на етапі становлення, що підтверджується такими ознаками: переважає викуп лізингодавцями лізингового устаткування; термін договору лізингу наближений до строків амортизації, кількість угод незначна.

Аналіз можливостей застосування лізингових схем, моделей і технологій дозволяє представити схему одержання сільгосппідприємствами й машинно-технологічними станціями техніки в лізинг.

З наведених на рисунку 2.11 взаємозв'язків видно, що в схему укладення угоди доцільно включати не тільки виробників сільгосптехніки, сільгосптоваровиробників, лізингові компанії, але й страхову компанію.

Це пов'язано з ризиковим характером сільгоспвиробництва. Досить правомірним є включення банку, що забезпечує функції кредитування й обслуговування угоди по лізингу, що відображено на рис. 2.11.

- перший етап - до укладання лізингового договору
- другий етап - укладання лізингового договору
- третій етап - поставка за договором

Рис. 2.11. Схема одержання машинно-технологічними станціями (МТС) техніки в лізинг для надання виробничих послуг сільськогосподарським товаровиробникам територіально-локалізованої зони обслуговування

Роль машинно-технологічних станцій - безпосередніх учасників лізингу - дозволяє збільшити їх кількість, забезпечити необхідну потребу і реально забезпечити конкуренцію в цьому секторі сільгоспослуг.

Для аграрної сфери економіки України лізинг у запропонованій моделі є засобом нарощування потужностей, інструментом реалізації інновацій, відновлення виробничого потенціалу підприємств агросфери, механізмом істотного підвищення ефективності інвестицій.

Для підвищення ефективності діяльності лізингових компаній на принципах підприємництва необхідна подальша

диверсифікованість послуг, що пропонуються, реалізація досить великих інвестиційних проектів, розширення договірних відносин із сільгосп підприємствами всіх форм власності.

Формування ринку агролізингу визначає низький ступінь його концентрації. Попит на лізингові послуги істотно перевищує пропозицію й поки не задовольняється із причин низької капіталізації й відсутності «довгих» (по термінах) і надійних джерел фінансування в місцевих лізингових компаніях.

З урахуванням особливостей ринкового середовища, що склалося в агросфері, доцільною є модель лізингової компанії холдингового типу, до складу якої входять не тільки лізингодавці, але й банк, страхова компанія, МТС, сервісний центр. Такий підхід до формування компанії дозволить, з високим ступенем імовірності, професійно управляти процесом агролізингу.

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ВІДТВОРЕННЯ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

3.1. Механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі на основі реалізації інвестиційної політики

В умовах економічної нестабільності обґрунтування форм відтворення основних виробничих фондів для організацій агросфери набуває особливого значення, оскільки фінансові труднощі обмежують можливість їхнього інвестування. Наслідком цього є старіння й розбалансованість структури основних виробничих фондів, зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. За останні 20 років українська агросфера у своєму розвитку пройшла етапи криз і різких підйомів. У період криз організації найчастіше використовували стратегічні відтворювальні резерви для розв'язання тактичних завдань і забезпечували просте відтворення, не маючи ресурсів для розширеного розвитку.

Все це викликає необхідність вивчення існуючих теоретико-методологічних питань відтворення основних виробничих фондів, розробки й обґрунтування нових підходів до їх вирішення в сучасних умовах.

Відтворення основних фондів (ВОФ) у сільському господарстві в силу організаційно-технологічних і виробничих особливостей має певні відмінності від інших галузей. По-перше, у сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з біологічними факторами, в яких відбувається ріст і розвиток живих організмів; по-друге, частина виробничих фондів створюється всередині самих сільськогосподарських організацій, де потім може бути й використана; по-третє, для багатьох організацій галузі характерним є зменшення відтворення необоротних активів. Становище посилюється інфляцією, що негативно впливає на відтворення основних фондів [115].

В сучасних умовах відтворення необхідно розглядати як засіб забезпечення розвитку інноваційного процесу в агросфері, що стосується модернізації не тільки самих основних виробничих фондів (ОВФ) (у першу чергу, техніки, що дозволяє забезпечити зростання продуктивності праці), а й розробки та одержання продуктів із заданими властивостями [33].

З урахуванням цих позицій можна зробити висновок про те, що *відтворення основних фондів* варто розглядати як процес їх реконструкції, модернізації й технічного переозброєння за сучасними інноваційними технологіями, що забезпечує значне зростання ефективності використання не тільки уведених у виробництво

основних фондів, але й одержання інноваційного продукту з новими якостями.

У сільськогосподарських організаціях виробництво продукції може здійснюватися одним із двох способів: *екстенсивним* або *інтенсивним*. З метою об'єктивного вибору для конкретної організації (господарства) більш ефективного способу виробництва необхідно порівняти за однаковий часовий інтервал витрати на кожний зі способів до й після їх реалізації, що дозволить визначити ефект фондоємного й фондозберігаючого напрямів сільськогосподарського виробництва.

Ефект екстенсивного використання ОВФ можна визначити за допомогою формули:

$$E_{ex} = (F_{c2} - F_{c1}) * F_{cTo2} , \quad (3.1)$$

де E_{ex} - ефект екстенсивного використання ОВФ, грн.;

F_{c1} - середньорічна вартість ОВФ на початковий період розглянутого відрізка часу, грн.;

F_{c2} - середньорічна вартість ОВФ на кінцевий період розглянутого відрізка часу, грн.;

F_{cTo2} - фондovіддача на кінцевий період розглянутого відрізка часу, грн.

Ефект інтенсивного використання ОВФ визначається за формулою:

$$E_{int} = (F_{cTo2} - F_{cTo1}) * F_{c2} , \quad (3.2)$$

де E_{int} - ефект інтенсивного використання ОВФ, грн.;

F_{cTo1} - фондovіддача на початковий період розглянутого відрізка часу, грн.;

F_{cTo2} - фондovіддача на кінцевий період розглянутого відрізка часу, грн.;

F_{c2} - середньорічна вартість ОВФ на кінцевий період розглянутого відрізка часу, грн.

Якщо величина ефекту екстенсивного використання ОВФ перевищує значення ефекту від інтенсивного використання, то доцільним є екстенсивне використання ОВФ; якщо не перевищує, то, навпаки, - краще інтенсифікація.

Фахівцям економічних, бухгалтерських і інженерних служб для розробки плану з відтворення ОВФ організацій агросфери пропонується циклічний алгоритм дій. Першим етапом даного алгоритму є організаційний (рис. 3.1).

Він складається з двох частин: перша - проведення інвентаризації об'єктів основних фондів з метою зіставлення їхньої фактичної наявності з кількістю, зазначеною в документах; і друга -

визначення необхідності відтворення виробничих фондів за групами, у рамках яких інженерна служба підприємства оцінює фізичне й моральне зношення об'єкта. Після чого визначається напрям відтворення.

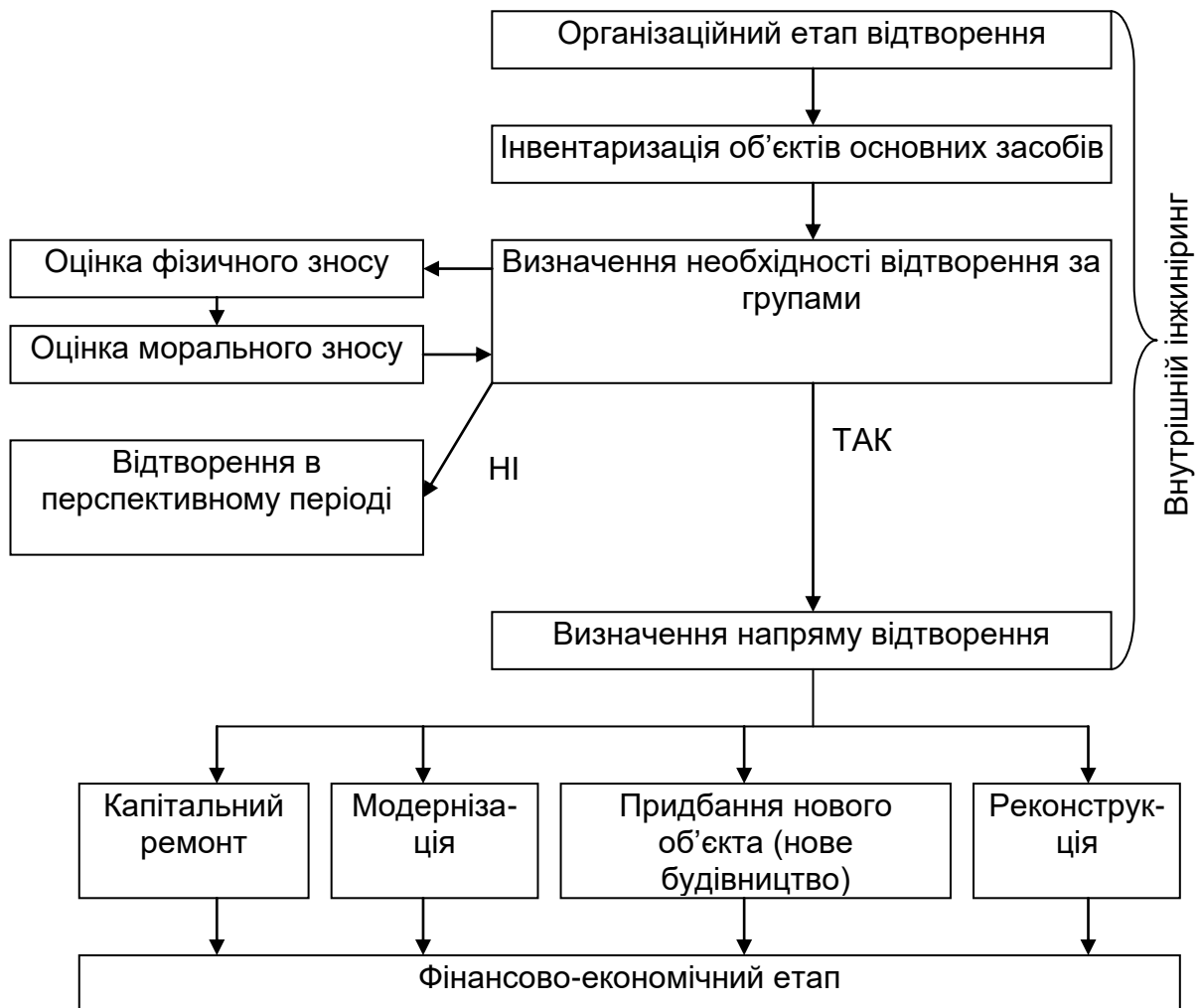

Рис. 3.1. Організаційний етап алгоритму відтворення необоротних активів в організаціях агросфери

Далі необхідним є фінансово-економічний етап, що включає дві частини: економічна оцінка й фінансове обґрунтування проекту (рис. 3.2).

Кваліфікована попередня економічна виробнича оцінка об'єкта, який планується придбати, на даній стадії може запобігти втраті часу й коштів на придбання дорогих, але не оптимально підібраних об'єктів основних засобів.

На етапі бізнес-планування збирається необхідна інформація про процес відтворення й проводиться аналіз ринку матеріально-технічних ресурсів, після чого готується пакет розрахункових документів про обсяг необхідних фінансових вкладень для проведення намічених заходів.

Другою частиною даного алгоритму відтворення основних фондів є фінансове обґрунтування проекту. Фінансове обґрунтування, або фінансовий план, - один із найзмістовніших розділів алгоритму, оскільки потрібно знайти й визначити оптимальну комбінацію всіх можливих джерел інвестування.

Рис. 3.2. Етап економічної оцінки й фінансового обґрунтування алгоритму відтворення необоротних активів в організаціях агросфери

В умовах нестачі власних коштів на відтворення пропонується використання змішаного фінансування: формування організаціями на спеціальних цільових рахунках певної базової суми з власних коштів, з наступним субсидюванням з бюджету коштів, яких не вистачає підприємству.

Передбачається, що новий фінансовий механізм відтворення основних виробничих фондів буде спиратися на державну фінансову підтримку. Схема роботи фінансового механізму, що включає змішане фінансування відтворення основних виробничих фондів із залученням бюджетних субсидій, представлена на рис. 3.3.

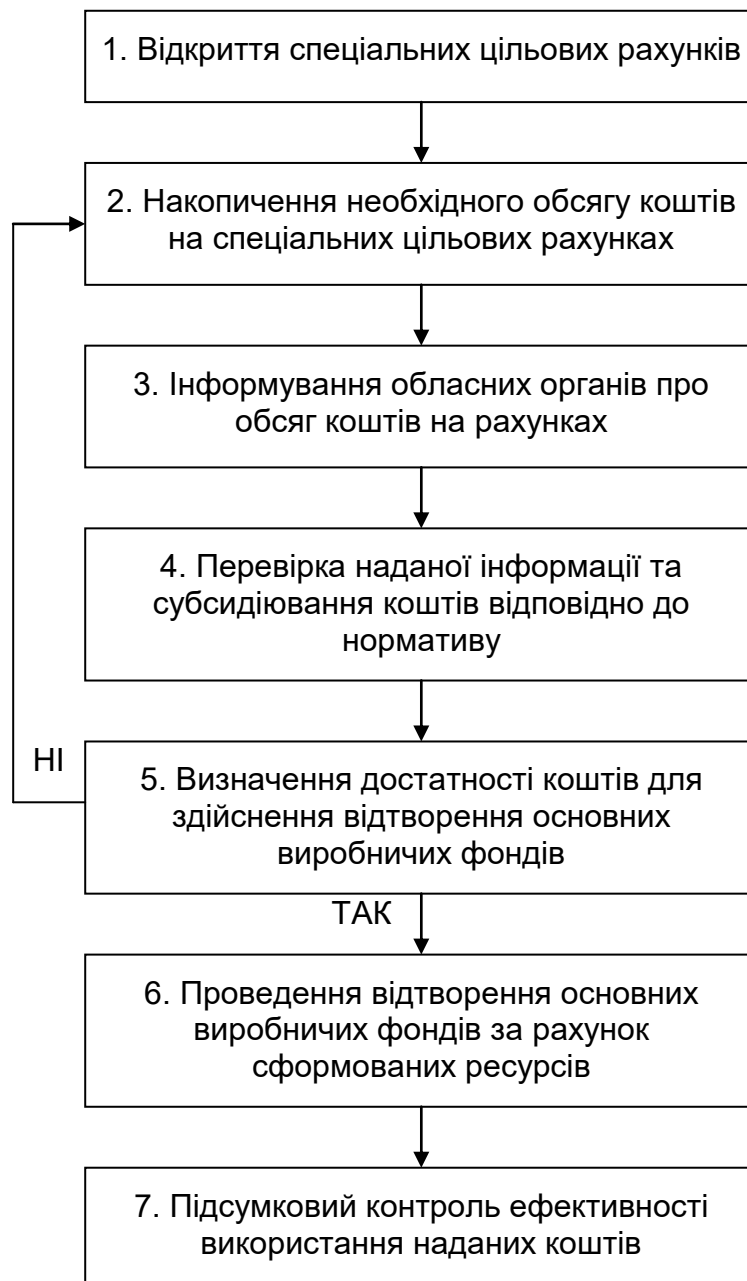

Рис. 3.3. *Схема змішаного фінансування відтворення необоротних активів аграрної галузі за участю бюджетних субсидій*

Процес змішаного фінансування починається з того, що сільськогосподарські товаровиробники відкривають спеціальні (депозитні) цільові рахунки (з підвищеною відсотковою ставкою) у фінансово-кредитних організаціях і акумулюють на них власні і позикові кошти. Про це вони інформують фінансові органи адміністрації області, які передають інформацію в державний центр і, відповідно до плану виділення субсидій, перераховують бюджетні кошти на рахунки організацій.

При досягненні необхідного обсягу коштів на спеціальному рахунку, організації направляють їх на придбання основних виробничих фондів (машини, устаткування) і звітують перед адміністрацією області про цільове використання наданих грошових ресурсів. Адміністрація області, у свою чергу, перевіряє достовірність представлених документів про нагромадження коштів на спеціальних рахунках, їх цільове використання та звітує перед Міністерством аграрної політики і продовольства й Міністерством фінансів. У випадку порушення організаціями умов одержання і використання бюджетних коштів, з них стягуються повні суми отриманих фінансових субсидій і накладаються штрафи.

З огляду на специфіку сільськогосподарського виробництва, звітний період доцільно встановити на рівні півріччя (шести місяців), тому що цей термін дасть можливість нагромадити необхідний обсяг коштів для придбання об'єктів основних виробничих фондів, а також дозволяє мати частину фінансових ресурсів у господарському обороті підприємств.

3.2. Формування організаційно-економічних компонентів механізму регулювання інвестицій у відтворення необоротного капіталу аграрної галузі

Після розпаду Радянського Союзу сталося порушення сформованих господарських механізмів і зв'язків, що істотно вплинуло на результати виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників та призвело до виникнення диспропорцій у відтворювальному процесі підприємств. При цьому період активних перетворень у сільському господарстві характеризувався дефіцитно-секвестровим характером державного

регулювання основних параметрів розвитку галузей агросфери, що призвело до зменшення обсягів інвестицій в аграрний комплекс на фоні його хронічної дотаційності й нерівномірної інвестиційної привабливості.

Дефіцит інвестиційних коштів в агропромисловому комплексі, як один з істотних негативних факторів, і відсутність на регіональному рівні стимулюючих механізмів залучення приватного інвестиційного капіталу, у тому числі й гарантійних, вплинули і на соціальні умови функціонування сільських територій, для яких сільське господарство є системоутворюючою галуззю.

У розвитку сільського господарства значною мірою проявилися всі протиріччя й труднощі трансформаційного періоду, що призвело до посилення впливу факторів інертного розвитку агропромислового комплексу, без усунення впливу яких, у тому числі й на основі використання залучених інвестицій, неможливе вирішення питання забезпечення продовольчої безпеки окремих регіонів і країни в цілому [13].

Ринкова економіка сама по собі не забезпечує соціально справедливого розподілу доходу і тому, попри те, що ринок являє собою досить налагоджений механізм, він не в змозі вирішити економічні завдання, що стоять перед суспільством. Отже, виникає необхідність у державній підтримці й регулюванні інвестиційних процесів в агросфері.

Інвестиційний процес – це сукупний рух інвестицій різних форм і рівнів, кінцевою метою яких є досягнення цілей інвестування. Він має всі ознаки системи: у ньому завжди є присутнім суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), зв'язок між ними (інвестування з метою одержання інвестиційного доходу) і середовище, у якому вони існують (інвестиційне середовище) [77].

На інвестиційні процеси в сільському господарстві впливає значна кількість різноманітних факторів, до яких, у першу чергу, належать: наявність і стан природно-ресурсних, виробничих, науково-технічних, інноваційних, фінансово-кредитних потенціалів, а також макроекономічні, інституціональні, соціальні й ринкові фактори. Діють вони як на макро-, мезо-, так і мікрорівнях. Фактори впливу на інвестиційну діяльність, залежно від рівня управління в агросфері, представлені на рис. 3.4.

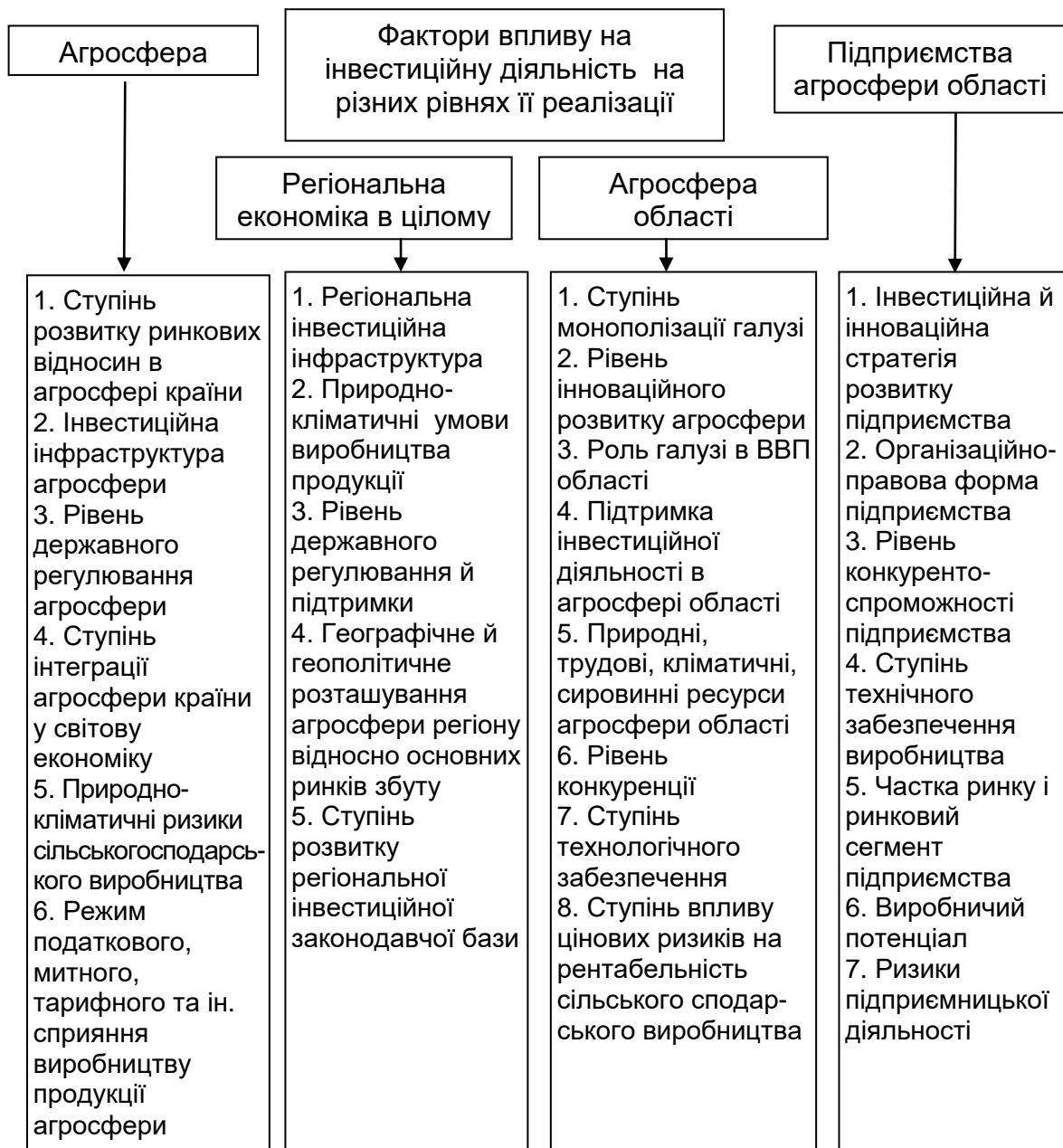

Рис. 3.4. Фактори впливу на інвестиційну діяльність на різних рівнях управління

Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі є складовою частиною економічної діяльності країни. Її ефективність безпосередньо характеризує всі аспекти економічної політики держави. Через синтез ринкової й інформаційної інфраструктур, у сукупності із кредитно-фінансовою системою і системою ресурсного забезпечення агросфери, створюється попит та пропозиція на інвестиційні ресурси. Завдання держави при цьому - стати тією об'єднуючою силою, що стимулює повномасштабний розвиток агропромислового виробництва (рис. 3.5).

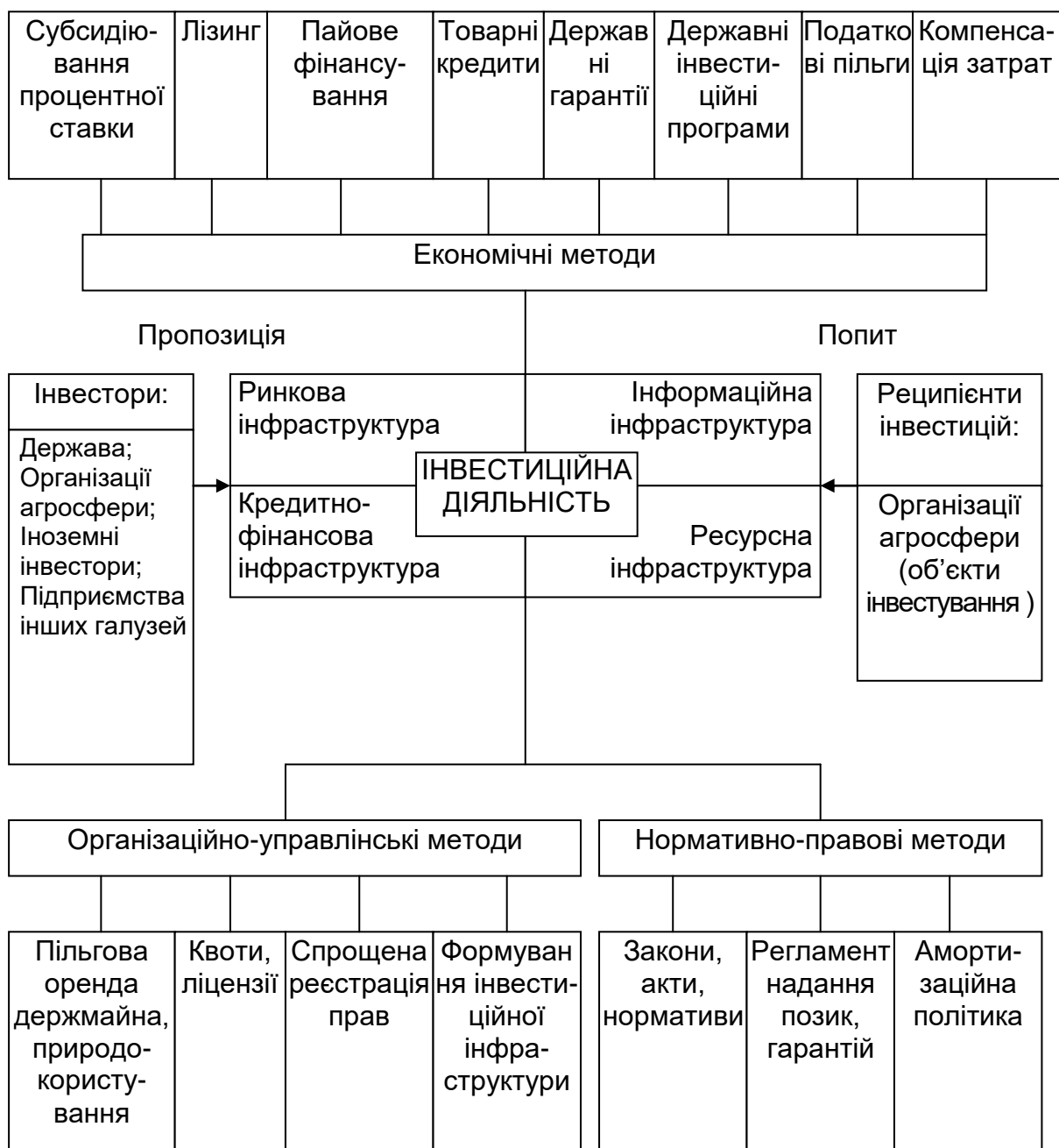

Рис. 3.5. Елементи впливу на інвестиційну діяльність на різних рівнях управління аграрної галузі

Здійснення інвестиційної діяльності на державному рівні є системоутворюючим, але слабо адаптованим процесом до специфіки областей. Необхідно вдосконалювати обласну інвестиційну політику в агропромисловому комплексі, під якою розуміється сукупність заходів щодо регулювання, стимулювання й реалізації процесів інвестиційної діяльності з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку агросфери кожної області країни. Вона повинна розроблятися й реалізовуватися шляхом взаємодії органів управління державного й регіонального рівнів, а також органів місцевого самоврядування. У рамках сформованої системи розмежування повноважень державні органи влади й

управління областей мають певний склад ресурсів і основних завдань, розв'язання яких покликане забезпечити активізацію інвестиційної діяльності в агросфері.

Сутність державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері полягає у створенні умов реалізації і перерозподілу інвестиційних потоків та спрямуванні їх у найбільш привабливі об'єкти інвестиційної діяльності. Інвестиції повинні спрямовуватись насамперед у ті сфери виробництва агросфери, які мають у своєму розпорядженні високі технології й конкурентні переваги на світових ринках. Це так звані «точки росту», які дозволяють підвищити ефективність інвестицій, буде створити зростаючий інвестиційний попит з одночасним відновленням основного капіталу. Тоді реалізується кумулятивний ефект інвестування: швидке збільшення випуску продукції оновленим виробництвом почне покривати зростаючий платоспроможний попит; ефективне функціонування новостворюваних виробничих потужностей – буде створювати фінансові джерела для нових інвестицій; виробництво, що розширюється, забезпечить формування додаткових доходів населення, за рахунок яких можна збільшити споживання.

Для виконання функції регулювання інвестиційної діяльності в агросфері держава використовує як економічні (непрямі), так і адміністративні (прямі) методи й форми впливу на інвестиційну діяльність.

Основні напрями, цілі й завдання державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні напрями державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері

Основні напрями державного регулювання	Мета й завдання
Блок 1	
Створення сприятливих організаційно-економічних умов для інвестування агропромислового виробництва	Підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства, залучення додаткових інвестицій в агросферу
Блок 2	
Пряма участь держави в інвестиційній діяльності аграрного сектора	Поліпшення структури агропромислового виробництва, збільшення прибутковості, підтримка виробничої і соціально-побутової інфраструктури села, залучення інвесторів на принципах спільного фінансування
Блок 3	
Інші форми державного регулювання	Захист інтересів держави, сільськогосподарських товаровиробників і інвесторів

Відпрацювання заходів державного впливу на інвестиційну діяльність в агросфері повинне враховувати специфічні риси, властиві інвестиційному процесу кожного регіону для того, щоб забезпечити потреби виробництва в інвестиціях не тільки за рахунок розширення власних джерел і прямого бюджетного фінансування, але й додаткового залучення коштів інвесторів.

Вибір цілей інвестиційного регулювання - досить складний процес. Пріоритетні напрями державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері визначаються регіональними органами законодавчої і виконавчої влади (рис. 3.6).

Агропромисловий комплекс є однією з основних ланок економіки кожної області, що базується, переважно, на власних ресурсах і здатна забезпечувати продовольчу безпеку не тільки своєї області, але й інших регіонів.

Найбільш необхідними є такі форми державної підтримки інвестиційної діяльності в агросфері - субсидювання частини банківської відсоткової ставки по інвестиційним кредитам і компенсація витрат на придбання сільськогосподарської техніки.

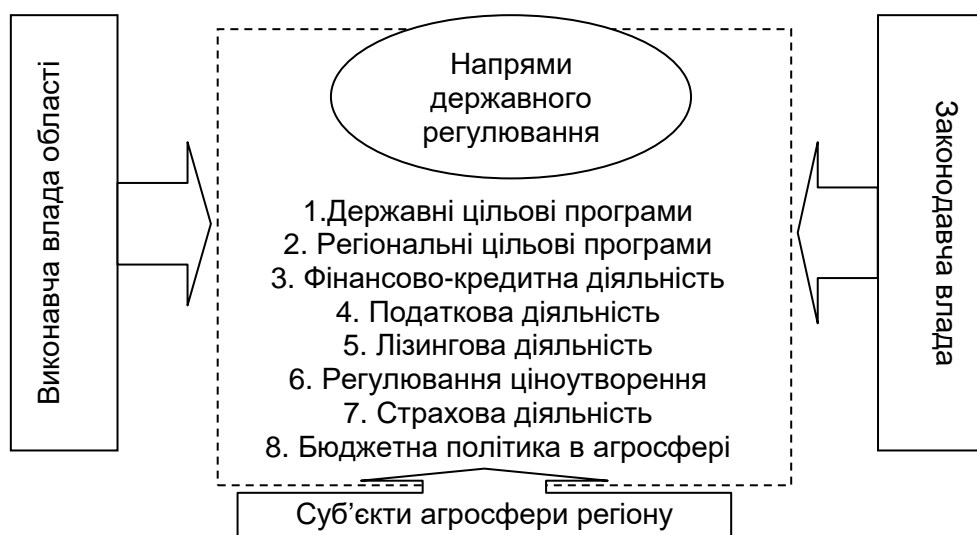

Рис 3.6. Напрями державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері регіону

Однак, незважаючи на результативність заходів щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників у регулюванні інвестиційної діяльності, в агросфері існує цілий ряд проблем, які носять системний наростаючий характер, і при відсутності комплексного підходу до їх вирішення ситуація буде загострюватися і не дозволить забезпечити конкурентоспроможність продукції сільсько-господарських товаровиробників і переробників та підвищити якість життя сільського населення.

У рамках створення особливо значимих аграрних територій передбачається вирішення таких завдань: урегулювання земельних відносин і розвиток земельного ринку; розвиток виробничої

інфраструктури; модернізація техніко-технологічної бази агросфери; створення ринкової й соціальної інфраструктур; відновлення й збереження ґрунтової родючості, розв'язання яких неможливе без формування сприятливих умов для інтенсифікації інвестиційної діяльності (рис. 3.7).

Практика реалізації заходів щодо прискорення темпів розвитку агросфери показує, що істотну роль у цьому процесі відіграє нарощування обсягів реальних інвестицій, оскільки без ресурсів, сформованих за допомогою інвестиційних нагромаджень, позитивні зрушення в агросфері, як на обласному, так і на державному рівні, неможливі.

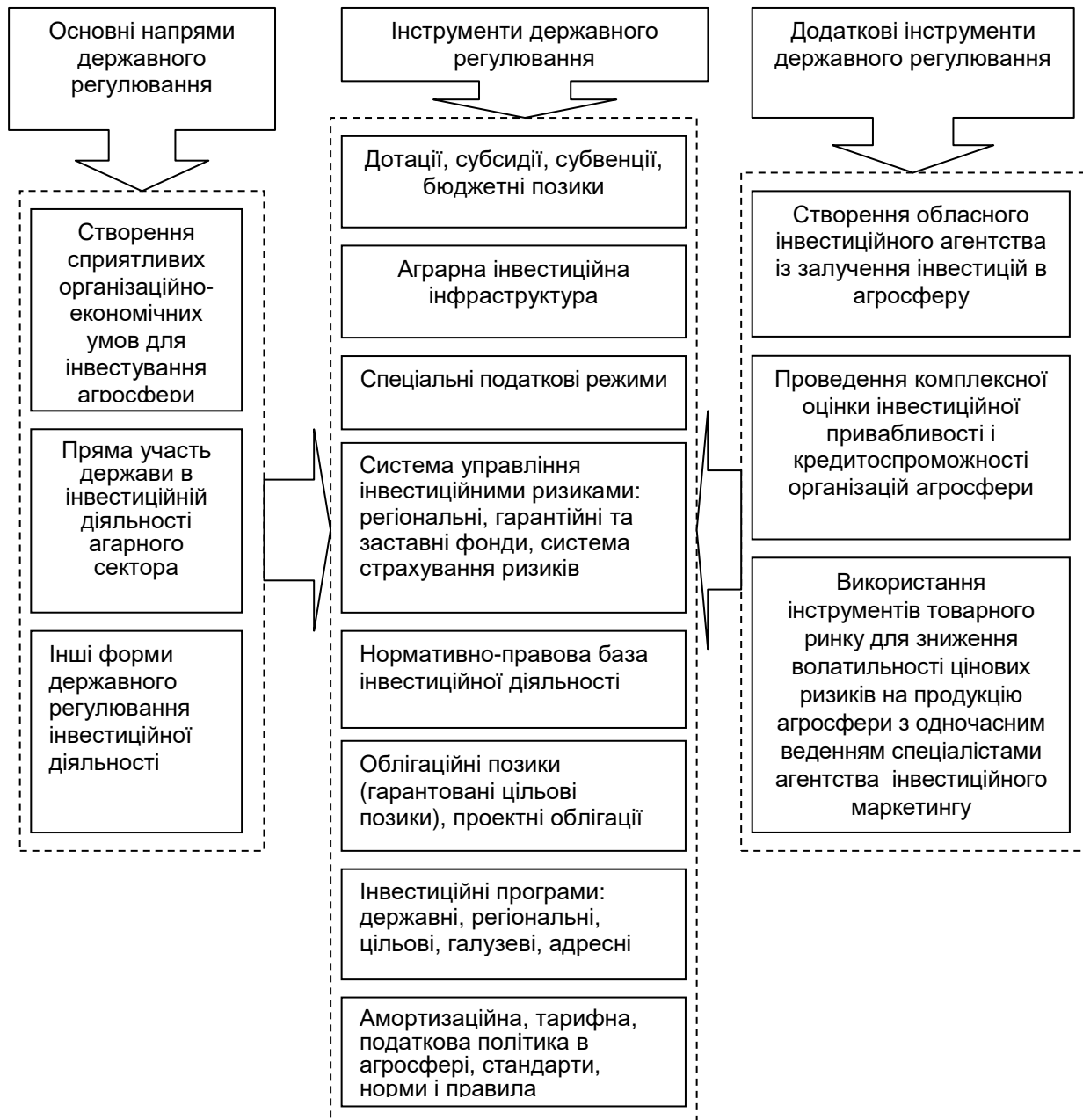

Рис. 3.7. Основні інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері

Механізм регулювання інвестиційної діяльності в агросфері є

складним і багатоаспектним явищем, що проявляється і у сутнісному утримуванні самої економічної категорії «інвестиції», під якою розуміється цілісна сукупність отриманих на тривалий період ресурсів фінансового, виробничо-технологічного і інтелектуального характеру, залучених з метою збільшення капіталу організації й досягнення економічного ефекту її господарської діяльності, а також соціально-економічного розвитку окремих територій.

Концептуальною основою формування організаційно-економічного механізму регулювання інвестиційних процесів в агросфері повинна бути система взаємодії його учасників.

Така взаємодія повинна бути орієнтована на максимально ефективне і раціональне використання ресурсів окремих аграрно орієнтованих територій і включати ряд елементів: стратегічний орієнтир і мета взаємодії, принципи, функції, базові орієнтири й результати взаємодії (на мезо- і мікрорівнях), а також основні критерії прийняття рішень про інвестування й основні напрями та суб'єкти взаємодії.

Управління розвитком агросфери через механізм підвищення інвестиційної активності господарських одиниць являє собою складний послідовний процес, що полягає в оптимальному співвідношенні методів і механізмів підтримки сільськогосподарських організацій у взаємозв'язку з постійним моніторингом інвестиційної діяльності. При цьому необхідно відзначити важливість узгодження концепції інвестиційної діяльності агросфери зі стратегічними напрями регіональної політики економічного розвитку аграрно орієнтованих територій.

При формуванні даної концепції варто виходити із сформованих загальнодержавних економічних і соціальних пріоритетів, однак за очікуваними результатами вона може бути орієнтована переважно на реалізацію локальних інтересів через конкретні програмні заходи. Концепція розвитку агросфери на основі активізації інвестиційних процесів повинна забезпечити можливість прийняття стратегічних рішень, заснованих на вимогах сучасності, що полягають у створенні сприятливого інвестиційний клімату в регіоні, а отже, підвищення ефективності функціонування суб'єктів агросфери.

Необхідність удосконалення інструментарію для відображення, аналізу й оцінки різних аспектів інвестиційних процесів в агропромисловому комплексі, що базується на удосконаленій системі показників, набуває істотного значення при обґрунтуванні доцільності розміщення інвестиційних ресурсів.

Для оцінки територіального рівня інвестиційної активності в агросфері доцільно використовувати певну систему показників (Додаток В). Комплексна рейтингова оцінка окремих територій має бути проведена за допомогою методу суми місць. Чим менша отримана сума місць, тим більш повно й раціонально використовується інвестиційний потенціал.

Запропонована методика дозволить більш комплексно оцінити ступінь неоднорідності інвестиційної активності окремих територій України.

Регіоналізація процесів розвитку агросфери, у тому числі й на основі активізації інвестиційної діяльності, підвищення інвестиційної привабливості, дозволяє вважати обґрунтованим делегування повноважень у цих питаннях на муніципальний рівень. Це вимагає посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за результати комплексного розвитку агросфери на муніципальному рівні.

Виходячи з особливостей сучасного періоду, для повного формування муніципальної системи підтримки інвестиційної діяльності в агросфері, території буде потрібен певний період часу, що характеризується послідовністю розв'язання завдань (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Компоненти системи підтримки розвитку аграрної галузі

З огляду на процеси децентралізації влади при розробці компонентів системи варто підготувати:

1) пропозиції з удосконалення схеми розподілу владних повноважень органів місцевого самоврядування, що передбачають

чітке розмежування повноважень між представницькими органами - радами депутатів муніципальних районів, главами адміністрацій і безпосередньо адміністраціями муніципальних районів з питань регулювання інвестиційних процесів, що відбуваються в агросфері;

2) методичні рекомендації з організації районного відділу інвестиційного розвитку при органах місцевого самоврядування, що включають схему його структурно-функціональної побудови, орієнтовану на реалізацію позначених вище повноважень;

3) пропозиції з формування муніципального позабюджетного фонду розвитку агросфери. Органи місцевого самоврядування виступають ініціатором формування цього фонду й виконують функції управління ним, визначають джерела коштів його формування й затверджують кошторис видатків, які не прив'язані до виконання доходної частини муніципальних бюджетів.

Концептуальна модель формування й реалізації регіональної цільової програми розвитку інвестиційної активності суб'єктів агросфери представлена в Додатку Д.

Одним із найбільш значимих компонентів даної моделі є пакет спонукальних заходів, при розробці якого основний акцент зроблено на трьох напрямках: підвищення рентабельності прямих інвестицій, зниження витрат для прямих інвесторів, зниження ризиків для прямих інвестицій. До кожного напрямку підбираються відповідні заходи податкового стимулювання, надання державних гарантій, компенсаційних виплат.

Успішне функціонування різних галузей економіки в сучасних умовах господарювання можливе лише на основі динамічного розвитку, заснованого на інвестиційній та інноваційній діяльності. Основною перешкодою для ефективного функціонування економіки є відсутність достатніх умов для інвестицій, використання яких повинне забезпечити конкурентоспроможність виробництва товарів і послуг, його інноваційний розвиток, економічну й продовольчу безпеку України.

Активізація інвестиційної діяльності в галузях економіки визначається тим, що, з одного боку, галузі реального сектора економіки функціонують в умовах дефіциту ресурсного потенціалу і мають гостру потребу в інвестиціях, а з іншого - недосконалість організаційно-економічного механізму управління інвестиційною діяльністю не сприяє активному припливу і ефективному використанню інвестиційних вкладень. Особливо слід виділити агропромисловий комплекс, що залишається малопривабливим для більшості інвесторів, але в той же час є економічно й соціально значимим для регіонів України. Вагомість розглянутих проблем підсилюється внаслідок змін зовнішніх і внутрішніх умов господарювання всієї економічної системи України у зв'язку з її вступом до Світової організації торгівлі (СОТ) та прагненням стати членом ЄС [114].

Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в агросфері є важливою проблемою, розв'язання якої визначає ефективне використання інвестиційних ресурсів, стійкий і динамічний розвиток аграрної галузі.

Найважливішими принципами формування системи державного регулювання агросфери є:

- підтримка економічного паритету між сільським господарством і іншими галузями агросфери;
- державний протекціонізм і захист сільськогосподарських товаровиробників;
- збереження самостійності сільськогосподарських товаровиробників у здійсненні підприємницької діяльності;
- використання переважно економічних методів (фінансування, оподаткування, кредитування, ціноутворення, страхування тощо) у системі державного регулювання;
- вплив на структуру й обсяги агропромислового виробництва через регулювання аграрного ринку;
- пріоритет договірних відносин між суб'єктами агропромислового комплексу;
- рівна доступність державної підтримки для сільськогосподарських товаровиробників.

На початковому етапі найбільш прийнятним для агропромислового комплексу є варіант організації регіонального інвестиційного агентства у вигляді публічного акціонерного товариства з 100%-ою участю держави в статутному капіталі, що надалі може трансформуватися в незалежне агентство із чітко регламентованим механізмом взаємодії на основі окремого-часткового-державно-приватного партнерства з обов'язковим колегіальним органом управління, що складається із представників сільськогосподарських товаровиробників, переробників продукції сільського господарства, а також представників обласної виконавчої влади та інвесторів.

Основними завданнями діяльності агентства є:

- залучення прямих інвестицій, у тому числі іноземних, в економіку агропромислового комплексу регіону шляхом інформування інвесторів про інвестиційні проекти і конкурентні переваги агросфери, створення позитивного інвестиційного іміджу регіону;
- сприяння удосконаленню інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі шляхом надання інвесторам професійних послуг у сфері реалізації інвестиційних проектів;
- удосконалення інвестиційної діяльності в агросфері шляхом розробки основних принципів її формування і методів реалізації;
- допомога діючим інвесторам, у тому числі іноземним, з

повним супроводом їх інвестиційної діяльності на території регіону;

- загострення уваги іноземних інвесторів на можливості одержання спеціальних податкових режимів, пільгових митних тарифів та інших преференцій;

- безпосередній супровід і впровадження нових інвестиційних технологій не тільки з боку інвестора, але й з боку сільськогосподарського товаровиробника як основного об'єкта інвестицій.

Основні напрями діяльності агентства полягають в наступному:

1. *Сприяння якісному поліпшенню інвестиційного клімату області*, а саме: формування прогресивного інвестиційного законодавства і сприятливого податкового режиму для всієї агросфери області; створення іміджу регіону, привабливого для розміщення інвестицій в агросфері; формування інфраструктури, яка на високому професійному рівні буде забезпечувати потреби потенційних і наявних інвесторів, бізнесу і влади області.

2. *Проведення SWOT-аналізу області*. Для розуміння переваг, які агропромисловий комплекс тієї чи іншої області може запропонувати потенційним інвесторам, і визначення позицій регіону, необхідним є аналіз його сильних і слабких сторін.

3. *Визначення пріоритетних напрямів агропромислового виробництва*, а також аналіз поточного стану провідних підприємств, їх основних конкурентів, споживачів і перспектив розвитку.

4. *Розробка стратегії залучення прямих іноземних інвестицій у сільське господарство області*.

5. *Розробка плану заходів щодо вдосконалення інвестиційної діяльності в агросфері області*, що має бути програмним документом, який визначає базові принципи й напрями інвестиційного клімату в області.

6. *Моніторинг результатів інвестування агросфери*.

У Додатку Е наведена організаційно-правова структура агентства й перелік послуг, що ним надаються наявним і потенційним інвесторам агросфери.

Організація роботи агентства сприяє підвищенню ефективності інвестиційної діяльності, а саме:

- складання рейтингу інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств області дозволяє об'єктивно оцінити інвесторам усі ризики, а реципієнтові інвестицій залучати їх за більш справедливою вартістю;

- створення умов для реалізації інвестицій буде сприяти розвитку інвестиційного планування;

- об'єктивне визначення вартості інвестиційних ресурсів дозволить врівноважити такі поняття, як ризик інвестицій і їх

прибутковість, а це сприятиме притоку інвестицій на основі державно-приватного партнерства.

Основним інструментом регулювання інвестиційної діяльності в агросфері областей є реалізація державних і відомчих цільових програм, які містять в собі реалізацію заходів щодо фінансування інвестиційних проектів в агросфері, у тому числі субсидювання банківської відсоткової ставки по інвестиційних кредитах. У сучасних умовах фінансування інвестицій в агросфері йде переважно за рахунок кредитних інвестиційних ресурсів, тому щорічно збільшується потреба в обліку показників кредитоспроможності позичальників при оцінці їхньої інвестиційної привабливості.

Для комплексної оцінки інвестиційних і кредитних ризиків інвесторів і кредиторів в агросфері пропонується використовувати методику оцінювання ділової репутації реципієнта інвестицій за такими параметрами: інформаційна прозорість діяльності, наявність позитивної кредитної історії, відсутність простроченої заборгованості і т.д., а також використання ним інструментів страхування ризиків.

Оцінка інвестиційної привабливості й кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників буде ґрунтуватися на таких принципах:

- опис проблеми і вхідної інформації в системі показників, що буде однаково зрозуміла інвесторам, кредиторам і сільськогосподарському товаровиробникові;
- виділення характеристик розглянутих завдань, що мають реальні альтернативи на момент прийняття рішень;
- аналіз опису проблеми з позицій адекватності й повноти прийнятих рішень;
- створення такої процедури перевірки інформації, що повинна відповідати вимогам інтерактивності, тобто за ступенем її комп'ютеризації узгодження багатьох питань багаторазово прискорюється.

Застосування комплексної методики оцінки інвестиційної привабливості об'єкта інвестування буде сприяти удосконаленню взаємин між потенційними інвесторами і споживачами інвестицій у рамках реалізації проектів на особливо важливій аграрній території, а обласне інвестиційне агентство стане сполучною ланкою між інвесторами і об'єктами інвестування.

З одного боку, інвесторові необхідна вичерпна інформація про сильні й слабкі сторони підприємства, тому одним із головних завдань, що стоять перед інвестором, є вибір як об'єктів інвестування, так і підприємств та фінансових інструментів, які мають найкращі перспективи розвитку й можуть забезпечити найбільш високу ефективність інвестицій. З іншого боку -

сільськогосподарському товаровиробникові також стає вигідно мати свою оцінку. Присвоєння певного класу інвестиційної привабливості і включення його в базу об'єктів інвестиційної діяльності в агросфері області сприятиме максимальному підвищенню зовнішньої економічної оцінки підприємства у порівнянні з його конкурентами, що підніме його на якісно новий рівень у сфері залучення інвестицій.

В агропромисловому комплексі «запуск» інвестиційної діяльності, що створює основу для стійкого зростання вітчизняного агропромислового виробництва, має початися з галузей агросфери, безпосередньо орієнтованих на кінцевий споживчий попит, у першу чергу з галузей рослинництва. Таке значення вони здобувають завдяки сильній міжгалузевій взаємодії, у результаті якої інвестиції в їхній розвиток мають найбільший кумулятивний ефект, що стимулює попит на продукцію суміжних галузей сільського господарства.

Необхідно зважити й на те, що більшість видів продукції рослинництва цілком конкурентоспроможні не тільки на внутрішньому, але й на зовнішньому ринках внаслідок масового і стійкого попиту.

Інвестування галузей рослинництва може бути реалізоване з відносно меншим навантаженням на державний і регіональний бюджети. Для цього потрібні не стільки прямі інвестиції, скільки організаційно-правові заходи, які дозволять відкрити цей сектор для кредитних ресурсів і приватних інвестицій, а також згладити цінові ризики на сільськогосподарську продукцію. Зменшити цінові ризики в умовах ринкової економіки можливо за допомогою застосування інструментів товарного ринку. Укладання попередніх контрактів на поставку продукції за прийнятною ціною буде основою планомірного розвитку рослинництва й допоможе істотно диверсифікувати цінові ризики цієї галузі.

Проте більшість сільськогосподарських товаровиробників самостійно не в змозі вирішувати проблеми, які при цьому виникають, через відсутність необхідного досвіду і знань. Тому рекомендується централізувати такі процеси через обласне інвестиційне агентство, в якому пропонується створити департамент «Страхування виробничих і цінових ризиків» з наділенням його функціями консультування і розробки стратегій хеджування як для сільськогосподарських товаровиробників, так і для переробних підприємств агросфери. Реалізація цієї пропозиції дозволить одержати необхідне поширення механізму хеджування цінових ризиків у виробничих колах, що важливо на первісному етапі впровадження даної технології.

Фахівцям агентства необхідно сегментувати клієнтів. Одна частина сільськогосподарських товаровиробників з невеликими обсягами виробництва обмежиться простим консультуванням, інша,

що функціонує як агропромисловий холдинг, має набагато більші потреби в супроводі, ніж середній і дрібний виробник сільськогосподарської продукції. У цьому випадку фахівці агентства можуть запропонувати вже договірні відносини на постійній основі.

Схема взаємодії суб'єктів агропродовольчого ринку з фахівцями обласного інвестиційного агентства представлена на рис. 3.9.

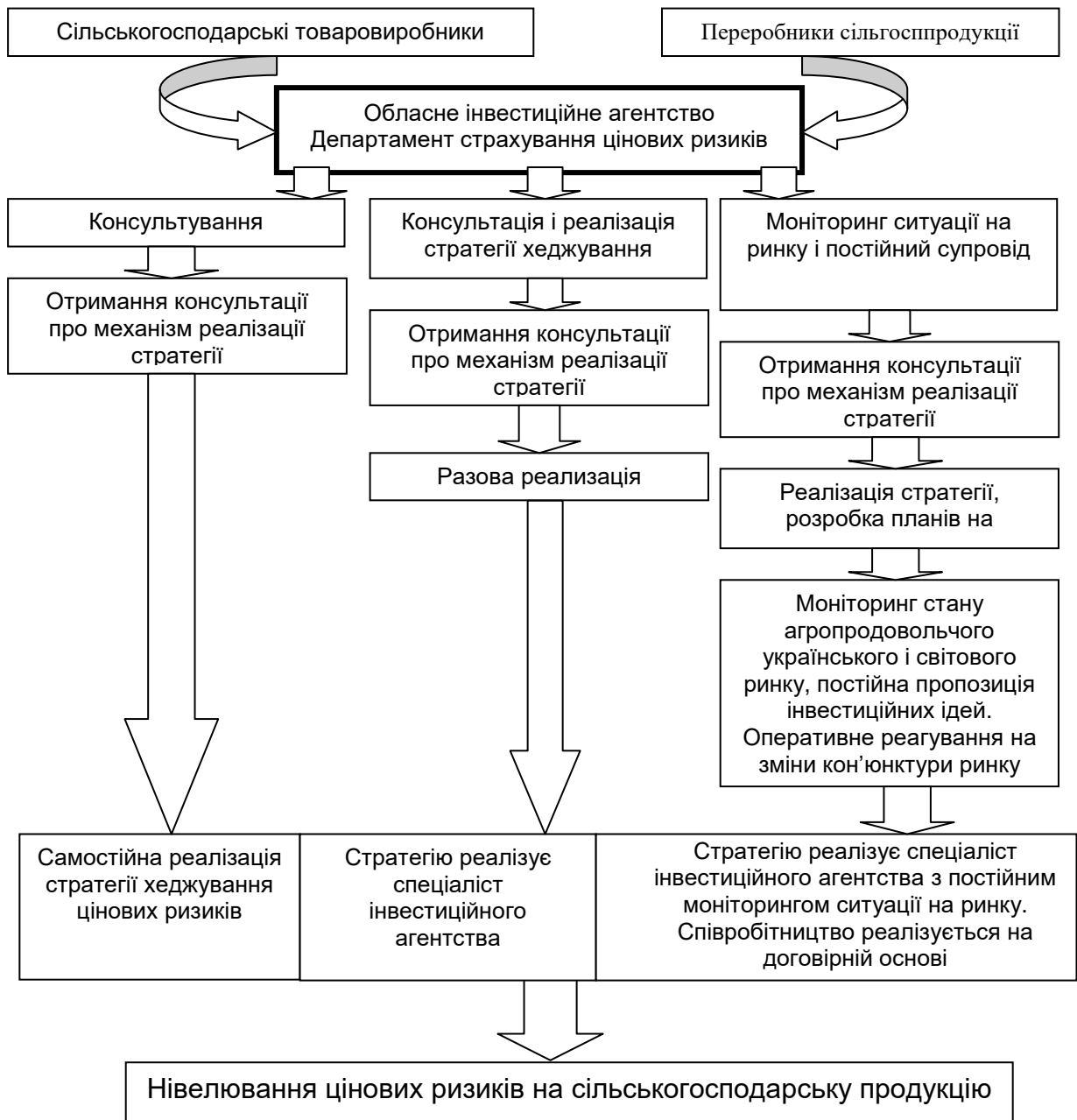

Рис. 3.9. Схема взаємодії суб'єктів агропродовольчого ринку зі спеціалістами обласного інвестиційного агентства

Ефективна стратегія хеджування повністю не усуває ризик втрат від падіння ціни на сільськогосподарську продукцію. Її ціль - конвертація ризику з неконтрольованої форми в передбачувану і

підконтрольну, а також досягнення оптимальної структури ризику (співвідношення між перевагами хеджування і його витратами).

Розрахунки показали, що середньорічна волатильність ціни за 1 тону м'якої пшениці 3-го класу становить 27,35%. З урахуванням витрат на страхування, чистий недоотриманий прибуток з кожної тонни зерна, реалізованої за стандартними біржовими контрактами, може бути збільшена на 22,35%. Таким чином, використання сучасних механізмів страхування цінових ризиків здатне підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва.

3.3. Економічні механізми розвитку системи фінансового забезпечення відтворення необоротних активів суб'єктів аграрної галузі

Система кредитування сільськогосподарського виробництва повинна враховувати його специфіку. В силу яскраво вираженої сезонності, тривалості виробничого циклу, великої залежності результатів від природних факторів воно не може обійтися без великого залучення позикових коштів на термін не менше 6-9 місяців, у той же час, ці кошти мають надаватися в грошовій формі, що дозволить сільським товаровиробникам бути повноцінними суб'єктами ринку, господарями своєї продукції, вибирати в умовах конкуренції постачальників і споживачів, відповідати за своєчасне повернення кредитів.

У наш час кредитування аграрної сфери здійснюється в основному окремими приватними банками, які беруть на себе підвищені ризики щодо надання позичок сільськогосподарським виробникам, що вступає в певну суперечність з їх статутними цілями й завданнями. Капітал більшості приватних комерційних банків, розміри їх активів і резервів не дозволяють банкам брати на себе підвищені ризики, які можуть виникнути при кредитуванні аграрного сектора економіки без порушення нормативів Національного банку. Крім того, передача приватним банкам агентських функцій щодо розподілу бюджетних коштів послаблює контроль над їх цільовим використанням [64].

Об'єктивно, комерційні банки не в змозі ефективно виконувати функції фінансового посередництва між державою й агропромисловим комплексом. Специфіка ситуації з кредитним обслуговуванням сільських товаровиробників в Україні така, що останні виявляються практично виключеними зі сфери кредитних відносин. Підвищується небезпека закріплення неефективних механізмів бюджетного фінансування й товарного кредиту, що в

умовах низької монетизації аграрного сектора і диспаритету цін підсилює бартер і прихований перерозподіл доходів на користь торговельних і промислових підприємств.

Досвід постсоціалістичних країн свідчить, що комерційні банки стикаються з численними фінансовими труднощами: по-перше, недостатня ресурсна база внаслідок незадовільного фінансового становища значної частини селянських господарств і, по-друге, висока ймовірність непогашення взятих позичок, що призводить до погіршення якості кредитного портфеля й зниження ліквідності балансу [50].

У зв'язку з цим було б помилковим закріплювати монополію будь-якого банку на кредитне обслуговування сільських товаровиробників. Останні повинні мати право вибирати банк. Виняток складають державні бюджетні кошти, що мають цільовий характер і жорстко контролюються. Із цієї причини доцільно закріпити розподіл коштів бюджету й позабюджетних фондів, надаваних аграрному сектору на поворотній і платній основі, винятково за банком-агентом, який повністю належить державі.

Концентрація бідного населення в сільських районах країни поставила перед урядом завдання включити в неї сільськогосподарське виробництво при формуванні комплексної стратегії розвитку. Суспільна увага виявилася зверненою на мікрокредитування, зберігання, транспортування і немонополізовані канали збуту сільгосппродукції, формування цін на неї. Виявилось, що комерція, підприємництво у віддалених районах не одержують достатнього розвитку, тому що там великі транспортні й інші витрати. Очевидною стала необхідність розвивати якомога більш прискореними темпами самозабезпеченість сіл фінансовими ресурсами, використовуючи й можливості кооперації, широко розповсюдженої в усьому світі й традиційно пов'язаної із сільським господарством. Життєстійкості цих економічних форм повинна сприяти їхня висока демократичність. Вони перспективні і для розвитку фермерських господарств, малого і середнього бізнесу у віддалених регіонах. Поряд з розвитком селянських (фермерських) господарств, почнуть розвиватись й інші форми кооперативів: швейні, взуттєві, насінницькі лабораторії та інші сервісні служби [83].

Їхньому становленню має допомогти розвиток мікрокредитування на селі, тобто необхідними є такі фінансові форми, які забезпечать населенню доступ до кредитів.

Кооперативні спілки широко розповсюджені в багатьох країнах світу, вони працюють на кооперативних принципах: самопомоги і взаємної підтримки, самоврядування і контролю, у якості незалежних приватних фінансових організацій у сільських районах. Учасники кредитних спілок є власниками і одночасно клієнтами.

Кредитні спілки працюють на комерційних принципах, а отже, будучи фінансовими інститутами, враховують прибутковість, ризики і безпеку.

Завдання щодо сприяння підвищення соціального й економічного становища своїх учасників кредитні спілки виконують шляхом дотримання таких основних принципів роботи: самодопомога, самоврядування і самовідповідальність; спільна відповідальність учасників; добровільність і відкрите членство; автономність і незалежність.

Учасники кредитних спілок самі регулюють внутрішні відносини своєї спілки і відповідають за існування і збереження цього підприємства.

Кредитні спілки, у порівнянні з іншими мікрофінансовими організаціями, мають більші привілеї в оподатковуванні. У той же час, у кредитних спілок як мікрофінансових організацій існують проблеми управління й менеджменту. Крім того, низький рівень капіталізації коштів пов'язаний з обмеженими можливостями своїх членів (селян) для збільшення капіталу [70].

Кредитні спілки є не комерційними організаціями, а об'єднанням добре знайомих людей, які довіряють один одному і працюють на принципах самоврядування. На основі злиття особистих заощаджень учасників такої спілки, кооперативи, окремі фермери можуть використовувати кредит для налагодження свого виробництва, причому за прийнятними відсотковими ставками. Кредитні спілки здійснюють і взаємне кредитування.

Кредитні спілки займаються мобілізацією заощаджень для покриття базових потреб своїх членів. Фонд групових заощаджень передбачений для надання позик членам групи під середню ставку 2-3% на місяць, або для спільної діяльності, що дає прибуток. Групові заощадження формуються із членських внесків, регулярних ощадних внесків, зароблених за рахунок позик коштів, вкладень у банківські депозити і доходів від спільної діяльності [57].

Однак кредитні спілки, як уже зазначалося, мають обмежені можливості щодо збільшення капіталу і залучення зовнішніх запозичень. Наслідком цього є нестача коштів для кредитування. Портфель кредитних спілок характеризується низькою галузевою диверсифікованістю.

Система кредитів через кредитні спілки може стати більш привабливою для сільськогосподарських виробників, якщо буде диверсифікована, матиме весь набір банківських послуг, надаватиме короткострокові й довгострокові кредити в доступній

формі з низькою платою за них. Привабливою є демократична форма управління кредитними спілками, субсидіарна відповідальність членів кооперативу за результати діяльності.

Свобода вступу в кредитні спілки і виходу з них означає постійний рух накопичень, що належать їх членам, роблячи пайовий фонд кооперативу непостійною величиною. Тому відносно кредитного кооперативу не можуть діяти положення про фіксацію кількості членів і визначення мінімального розміру пайового капіталу, необхідного для установи, як це відбувається в кредитних організаціях. Установлені для останніх Національним банком нормативи щодо мінімального розміру статутного капіталу не можуть бути використані для сільських кредитних кооперативів.

На відміну від банків, кредитні спілки створені на базі мобілізації коштів їх членів, які є їхніми власниками, а не клієнтами-вкладниками (кредиторами).

При цьому юридично-технічна сторона кредитно-фінансової діяльності повинна бути однаковою як для кооперативної, так і для банківської структури. Бухгалтерський облік, правила здійснення банківських операцій, діловодство, точність виконання членами прийнятих на себе зобов'язань - все це для кредитного кооперативу має не менше значення, ніж для комерційного банку [122].

Проте чинне банківське законодавство не припускає здійснення банківської діяльності некомерційними організаціями, якими є сільськогосподарські кредитні спілки. Ліцензування цього виду діяльності прямо законодавством не встановлено, хоча ряд операцій, що виконуються на систематичній основі існуючими кредитними кооперативами, належить до банківської діяльності, що потребує наявності ліцензії. Оподатковування здійснюється в тому ж порядку, що і в споживчому кредитному кооперативі.

Необхідно вирішити питання про можливість функціонування кредитних спілок без створення системи так званих «головних кредитних організацій», що стоять на вершині системи кредитної кооперації. Також законодавчо необхідно вирішити питання про можливість надання спілкам кредитних кооперативів статусу небанківської кредитної організації.

Вважається, що побудова системи за принципом «кредитний кооператив - банк» можлива лише у випадку, коли кредитна організація або спілки уклали договір про спільну діяльність або мають взаємну участь у капіталах. Правовий і економічний зв'язок кредитної спілки й кредитної організації дозволить забезпечити збалансовану кредитну політику кооперативу, а в необхідних випадках - фінансову й консультаційну підтримку [62].

Відмінність між кредитною спілкою і кредитним товариством відображена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Відмінність кредитної спілки (кооперативу) і кредитного товариства

Критерії	Кредитний кооператив	Кредитне товариство
1. Законодавча основа	Закон «Про споживчу кооперацію»	Господарський кодекс
2. Юридична форма	Некомерційна організація	Комерційна організація
3. Мета	Надання й задоволення потреби в позикових коштах тільки своїм членам на більш м'яких умовах	Прибуток для учасників. Надання кредитів широкому колу споживачів
4. Спосіб організації	Об'єднання членів з єдиними інтересами. Пай не підлягає відкритому продажу	Будь-яка юридична й фізична особа може вкладати кошти в
5. Контроль	Голосування за принципом «один член - один голос». Немає голосування за дорученням	Голосування за принципом «одна акція - один голос». Дозвіл передачі голосу
6. Джерело капіталу	Переважно внески членів спілки	Інвестори
7. Розподіл доходів	Кооперативні доплати членам пропорційно участі в капіталі	Дивіденди або дохід акціонерам згідно з установчим документом
8. Регулювання	Як правило, підлягають із обмеженнями	Підлягають

Світовий досвід організації кредитних відносин у галузях аграрного сектора свідчить, що кожному рівню кредитної системи і конкретному суб'єктові кредиту відповідає своя форма кредитування, наприклад, кооперативний і дрібний кредит призначається для обслуговування фермерів і населення. Ці форми дешевого кредиту максимально наближені до товаровиробників, доступні для всіх, оскільки саме із внесків фермерів і населення створюється позичковий капітал кооперативних банків. Первісний стартовий капітал подібних банків найчастіше створюється за допомогою держави, яка надає їм для цих цілей довгострокові позики. Держава, звичайно, продовжує кредитувати кооперативні банки і надалі, крім того, використовується і приватний кредит комерційних банків і окремих осіб.

Кредитний кооператив, що не є організацією, але здійснює зазначені вище операції, піддається ризикам ліквідності, кредитному,

відсотковому, ринковому, що припускає наявність коштів на їх покриття, а саме початкового (пайового) капіталу для створення кредитного кооперативу, і наявність власних коштів (капіталу) для діючого кооперативу [67].

Для кредитної спілки вимоги до мінімального розміру власних коштів можуть бути істотно нижчими, ніж установлені для небанківських кредитних організацій.

Зміцнення кредитних спілок може також піти шляхом укрупнення їх діяльності через створення регіональних і державних спілок, центральних кооперативів, що володіють статусом небанківської кредитної організації, яка забезпечує стабільність кредитної кооперації регіону.

Реалізація повноважень по регулюванню, контролю й нагляду за дотриманням даних обмежень може належати до компетенції об'єднаного центрального кооперативу, який має право в цих цілях розробляти свої нормативні документи.

У випадку здійснення банківських операцій кредитні спілки можуть функціонувати в якості небанківської кредитної організації і виконувати такі банківські операції:

- залучення коштів учасників (членів) у внески (юридичних осіб і підприємців без створення юридичної особи);
- розміщення залучених коштів від свого імені і за свій рахунок (серед учасників (членів) і інших юридичних осіб, у тому числі комерційних банків, у цінні папери, інвестиційні проекти);
- видача банківських гарантій (тільки учасникам (членам));
- здійснення переказів коштів за дорученням фізичних осіб без відкриття банківських рахунків (за винятком поштових переказів) [109].

Для кредитних спілок (кооперативів), які є кредитними організаціями, характерні ті ж ризики, що й для банків, у тому числі ризик ліквідності, кредитний, відсотковий, ринковий, валютний.

З метою мінімізації ризиків діяльності кредитних спілок у випадку їх реєстрації як небанківських кредитних організацій, коло банківських угод можна обмежити такими: довірче управління коштами і майном за договором тільки з учасниками (членами) даної організації; надання гарантій, що передбачають виконання зобов'язань у грошовій формі (тільки за учасників (членів) лізингові операції; надання консультаційних і інформаційних послуг.

Створення кредитної спілки передбачає, що кожний член цієї організації вкладає в неї кошти і одержує, залежно від розміру свого внеску, відсотки від отриманого прибутку.

Формування сільських кредитних спілок розглядається в якості одного з найважливіших напрямів розвитку інтеграційних процесів.

Концентрація фінансових ресурсів, як правило, дає поштовх розвитку інших форм і видів кооперації товаровиробників.

Економічна сутність кредитної спілки переважно визначається не видом і характером діяльності учасників, а специфікою виконуваних ними дій, функцій і т.п. Залучення до обороту тимчасово вільних коштів населення всіх категорій дозволить використовувати його доходи в районах проживання, тобто спрямовувати більшу частину їх на розвиток аграрного сектора. Саме через нестачу коштів страждає розвиток даних територій, у тому числі сільськогосподарське виробництво і соціальна сфера [80].

Отже, кредитні спілки в сільській місцевості мають специфічні особливості, що дозволяють виділити їх у самостійну сферу фінансових взаємовідносин: близькість до місця проживання, обмеженість учасників довірчими відносинами, надійність оцінки кредитоспроможності учасників, солідарна субсидіарна відповідальність членів кооперації, можливість оперувати малими розмірами вкладень і позик, безприбуткове визначення ціни і послуг, гнучкість установлення відсоткових ставок тощо.

Необхідні для розвитку кредитних спілок кошти в населення є. Інша справа, що вони перерозподіляються і концентруються поза сільськогосподарським виробництвом, залишаючи тільки пунктирний слід у звітності його підприємств. Фінансові потоки формуються і спрямовуються в обхід сільськогосподарських товаровиробників в інші сфери діяльності. Консолідація фінансових ресурсів первинних товаровиробників, посередників, переробників через їх кооперацію буде сприяти більшій доступності грошових ресурсів і для сільгосптоваровиробників [113].

Фінансові ресурси кредитних спілок, за винятком ощадних паїв і резервів, залучаються ними також з кредитної лінії через державну фінансову компанію. Кредитні спілки залучають внески своїх учасників, що дає можливість кооперативній фінансовій структурі, поряд із власним капіталом, здійснювати фінансування кредиту з коштів мобілізованих ними внесків. Цей шлях є єдиним, що забезпечує звільнення від коштів донорів, розширює діловий потенціал і дає перспективу [107].

При такій організації і розвитку кредитних спілок є можливості переростання їх у кооперативні банки, функціями яких є: оптові кредити для кредитних спілок; управління ліквідністю кредитних спілок; ощадні послуги; платіжні операції; інкасація наявних коштів; валютні операції; довірчі управління активами; брокерські послуги на ринку цінних паперів тощо.

У перспективі фінансове посередництво в агропромисловому комплексі з урахуванням сказаного може бути представлено трьома типами кредитних організацій: банками з державною участю,

акціонерними і пайовими приватними банками (регіональними), кредитними кооперативами і спілками.

Частка кожного з названих типів фінансових посередників, у загальному фінансуванні агровиробництва, буде піддаватися змінам під впливом безлічі факторів, серед яких можна виділити фінансове становище селянських господарств, стабільність банківської системи, рівень розвитку ринку фінансових послуг, ефективність управління ризиками і механізм їх розподілу між кредиторами, позичальниками і державою. Не виключено, що із часом з'являться типи фінансових посередників, які візьмуть на себе частину традиційно банківських функцій в особі інвестиційних компаній, пайових фондів, страхових організацій та ін.

Взаємодія банківської системи із сільськими кредитними спілками і кооперативами дозволить підвищити доступ до позикових коштів суб'єктів малого і середнього підприємництва - фермерів, підприємців без створення юридичної особи, власників особистих підсобних господарств і інших категорій сільського населення на основі субсидіарної відповідальності пайовиків кооперативів [82].

Відсутність, як правило, у представників малого і середнього агробізнесу кваліфікованої фінансової служби, відносно незначні потреби в залучених коштах, високі накладні витрати підприємця, пов'язані з поїздками в банк, що розташований, в кращому випадку, в районному центрі, визначають економічну необхідність і доцільність наближення фінансово-кредитного обслуговування до споживачів.

Розвиток кредитних спілок на перспективу з переростанням у кооперативні банки передбачає наступні стратегічні завдання: прагнути досягти у своєму розвитку рівня економічно стабільних кооперативних фінансових інститутів; постійно збільшувати свою фінансову базу; розширювати коло своїх учасників і клієнтів; створити кредитне об'єднання, зберігаючи при цьому свій статус юридично і економічно самостійних фінансових інститутів; поступово переходити від своєї колишньої ролі «кредитних агентів», що працюють на базі фінансових коштів донорів, до універсальних фінансових послуг населенню; для прозорості діяльності і контролю створити єдину інформаційну систему обліку і звітності з урахуванням специфіки рівнів розвитку кредитної спілки тощо [110].

Сільські товаровиробники стикаються з масою проблем, які обумовлені високою кредитною ставкою й численними юридичними і адміністративними формальностями, недосконалістю законодавчої бази і т. ін.

До числа соціально-економічних проблем країни входить подолання бідності і створення необхідних умов для підприємництва. Однак більшості населення через низькі доходи недоступні традиційні джерела фінансування для розвитку свого бізнесу. Мікрокредитні

організації відкривають доступність фінансових ресурсів бідним верствам населення, особливо в сільській місцевості.

Мікрокредитування визнане у всіх країнах світу. За даними Світового банку, у світі існує більше 7 тис. мікрофінансових установ, і понад 16 млн. людей одержують мікрокредити загальною вартістю 7 млрд. дол. США. З кожним роком світовий ринок мікрофінансування зростає на 30% [74].

Послугами мікрокредитування в основному охоплені бідні сільські верстви населення країни і областей, які не мають первісного капіталу для бізнесу. Ці верстви населення не мають і відповідної застави, не можуть скласти розгорнутий бізнес-план, оплатити консультаційні послуги. Саме мікрокредитування дає їм можливість розвивати індивідуальний і сімейний бізнес, прискореним шляхом підвищити дохід.

За допомогою мікрокредитних програм вирішуються такі завдання:

- забезпечення первісним капіталом мікробізнес, що може створювати робочі місця і сприяти економічному зростанню;

- надання можливості генерування доходів, сприяючи скороченню бідності;

- надання кредитно-фінансових послуг малому і мікробізнесу, що не має доступу до комерційних та інших кредитних ресурсів в силу відсутності можливості виконання умов, що висуваються кредитними інститутами (застава, розгорнутий бізнес-план, оплата консультативних послуг);

- прищеплення навичок менеджменту і знання ринку (ціноутворення, конкуренції) [107].

Кадри мікрокредитних організацій повинні проходити курси навчання строком від 6 до 12 місяців. Необхідно спростити порядок реєстрації і ліцензування мікрокредитних організацій, оскільки вони досить корисні.

Мікрокредитні організації сприяють подальшому розвитку сільськогосподарського виробництва і зменшенню чисельності безробітного населення. Для подальшого вдосконалювання мікрокредитування необхідно провести наступні заходи: удосконалювати нормативно-правову базу, інституціональну підтримку; розширювати роботу мікрофінансових організацій і кредитних кооперативів; спростити і удосконалювати механізм мікрокредитування шляхом зниження відсоткової ставки і подовження строків кредитування та збільшення суми кредиту; спростити оподаткування шляхом зниження податкової ставки і зборів тощо.

Через мікрокредитування люди одержують можливість збільшити реальні доходи, розширити господарство, збільшити площі земель, що обробляються, поліпшити рівень життя і отримати освіту.

Як відомо, мікрокредитування є виділенням небанківськими фінансовими установами кредитів у малих розмірах. Незважаючи на малі розміри кредитів, це найбільш ефективний інструмент скорочення бідності, збільшення достатку і стимулювання економічної діяльності громадян [12].

Мікрофінансові компанії здійснюють такі операції:

- надання кредитів (забезпечені й незабезпечені) за рахунок власних або донорських коштів на умовах, обумовлених з позичальником;

- прийняття строкових вкладів (депозити) від фізичних і юридичних осіб на умовах зворотності з метою нагромадження заощаджень клієнтів;

- продаж і купівля боргових зобов'язань (факторинг);

- операції по фінансовому лізингу, де мікрофінансова компанія виступає посередником між покупцем і виробником майна, фінансуючи продаж майна постачальника або виробника шляхом покупки в нього і продажу на умовах кредиту покупцеві;

- випуск простих акцій і боргових цінних паперів (включаючи конвертовані боргові цінні папери);

- вилучення і реалізація закладеного заставником майна для погашення зобов'язань перед мікрофінансовою організацією;

- надання консультативних і інформаційних послуг, пов'язаних з наданням послуг з мікрокредитування;

- запозичення коштів у міжнародних донорських організацій, банків і фінансово-кредитних установ;

- придбання, здача, користування, відчуження власності та здійснення інших угод, необхідних для забезпечення своєї діяльності, пов'язаної з наданням послуг з мікрокредитування [6; 9].

Ефективність роботи мікрофінансових організацій може бути підвищена диверсифікованістю надаваних послуг шляхом:

- проведення пілотних проектів із залученням фінансових інститутів, торговельних і виробничих кооперативів, постачальників устаткування й комплектуючих для впровадження фінансових продуктів, орієнтованих на сільське господарство (наприклад, фінансування будівництва складів зберігання, надання товарних кредитів);

- розробки нових продуктів або модифікації існуючих, орієнтованих на задоволення потреб клієнтів (мікролізинг, мікροстрахування, іпотечні кредити), а також сприяння одержанню інноваційних грантів на розробку нових продуктів;

- сприяння професійним і діловим контактам між комерційними банками і мікрофінансовими організаціями через їхні асоціації для обміну технологіями, стратегічного злиття, оптового кредитування з банками і т.д.

У цей час серед інститутів, що надають мікрофінансові послуги,

успішно лідирує американська організація ФІНКА, фінансована USAID (Місія американського агентства по міжнародному співробітництву), яка представляє кредитні й ощадні послуги клієнтам, зайнятим торгівельно-посередницькою діяльністю, а також технічні консультації для ощадно-кредитних груп серед бідних верств населення [91].

Для задоволення потреби сільського населення, особливо домогосподарств і селянських (фермерських) господарств, необхідно збільшити кредитні портфелі мікрокредитних організацій. Причому, за різними джерелами, щорічне зростання їх фінансового портфеля має бути не менше 15-20%.

Фінансовий стан мікрофінансових організацій зазвичай зміцнюється при їх злитті і організації асоціації.

Мікрофінансові організації не тільки займаються мікрокредитуванням населення, але практикують і інші інституціональні підтримки - навчання кадрів, надання необхідного устаткування, навчальних допомог, проведення досліджень і впровадження передового досвіду для вирішення актуальних проблем у сфері фінансування села та розробки нових і якісних видів продукції [86; 115].

Слід зазначити, що в іноземних кредитних лініях, хоча вони і користуються послугами місцевих комерційних банків, умови не зовсім відповідають можливостям наших кредитоотримувачів (високі відсоткові ставки, короткі строки надання, досить високі вимоги до заставного забезпечення, видача кредитів в іноземній валюті, обмеження мінімального розміру видаваних коштів, високі вимоги до бізнес-плану, складність процедури розгляду, схвалення і видачі кредитних коштів). Усі кредитні лінії фінансової підтримки малого й середнього підприємництва, що реалізуються по лінії зовнішньої допомоги, тим чи іншим чином успішні, але видача кредитів і оцінка проектів виконується на основі міжнародної системи фінансування, що створює труднощі не тільки для уряду, але й для підприємцям. Крім того, така система ускладнює реалізацію будь-якого проекту або кредитної лінії. У зв'язку з цим корисно було б скоригувати умови кредитування закордонних джерел до реальних умов позичальників.

У країні також функціонує ряд державних мікрофінансових організацій, що мають найбільш привабливі умови для кредитування, а також розгалужену мережу регіональних представництв.

Кредитування сільських товаровиробників здійснюють і комерційні банки. Однак банки не хочуть брати на себе ризик для своїх капіталів у сільськогосподарському виробництві, хоча останнє має гостру потребу у фінансуванні господарської діяльності селянських (фермерських), кооперативних господарств і особистого підсобного господарства. Якщо комерційні банки фінансують

сільськогосподарські підприємства, то на короткий строк і, найчастіше, на спекулятивних умовах [7; 118].

Банки представляють три типи позик: експрес-кредити, мікрокредити і малі кредити.

Кредитна методологія мікро- і малого кредитування має багато спільного із традиційною мікрофінансовою методологією кредитування.

Необхідно вказати, що на сучасному етапі економічної реформи в аграрному секторі при кризовій ситуації у виробництві сільськогосподарської продукції розвиток мікрокредитних фінансових організацій має безсумнівне практичне значення.

Україна – аграрна країна, тобто найбільш пріоритетною галуззю є сільське господарство. Очевидною є роль науково обґрунтованої фінансово-кредитної політики в аграрному секторі в умовах, коли кредити недоступні більшості діючих суб'єктів сільського господарства, особливо фермерським господарствам. Існуюча система комерційного кредитування орієнтована на прибутковість у галузях з відносно високою оборотністю капіталу, високі відсоткові ставки і умови кредитування не дають можливості товаровиробникам аграрного сектора на рівних брати участь на ринку кредитних ресурсів. Одні лише товарні кредити і лізинг не можуть повністю вирішити всі проблеми кредитування на селі.

Реальна ситуація в аграрному секторі, що переживає кризу, робить необхідною розробку нових, принципових і чітких підходів до фінансово-кредитної політики, які краще відповідають законам ринку і конкуренції. Пряма державна присутність на кредитному ринку повинна бути в перспективі замінена державним гарантуванням кредитів для села, роботою через комерційні структури (банки, ринкові суб'єкти тощо). Фінансово-кредитна політика держави в сільському господарстві покликана стимулювати підвищення ефективності виробництва, структурну перебудову і адаптацію товаровиробників до діяльності в новому ринковому середовищі, розвиток інфраструктури виробництва і ринку, підтримувати стратегічно важливі структури, створювати умови для нормальної конкуренції на зовнішньому й внутрішньому ринках.

Інструментами державної фінансово-кредитної політики є або можуть бути запропоновані:

- пряма бюджетна державна підтримка товаровиробників сільського господарства, що виплачується у вигляді дотацій і компенсацій стратегічно важливим для сільського господарства виробництвам;

- безповоротні капітальні державні вклади як інвестиції держави у виробництво, що їй належать, в будівництво і реконструкцію меліоративних систем, водогосподарських об'єктів,

розвиток системи освіти і т.д. Вони будуть видаватися на конкурсній основі господарюючим суб'єктам, які беруть участь у державних програмах, якщо державне безповоротне фінансування передбачене їхніми умовами;

- поворотні державні капітальні вкладення. Розміщуються на конкурсній основі серед господарюючих суб'єктів, які беруть участь у державних програмах, а також серед державних підприємств і об'єктів інфраструктури;

- короткострокові кредити під пільгові відсотки. Розміщуються серед товаровиробників в аграрному секторі комерційними банками, що беруть участь у пільговому кредитуванні на конкурсній основі;

- довгострокові кредити під пільгові відсотки. Видаються товаровиробникам аграрного сектора самостійно комерційними банками, які беруть участь у пільговому кредитуванні під конкретні проекти, що підтримуються державою;

- товарні короткострокові (паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, інші ресурси) і довгострокові (лізингові операції) кредити.

Кредити під пільгові відсотки, товарні і лізингові кредити видаються з урахуванням кредитоспроможності позичальників під заставу їхнього майна.

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, бюджетів регіонів відповідно до рівня прийнятих рішень. Механізми цієї підтримки на різних рівнях не повинні перешкоджати роботі один одного, заважати нормальному функціонуванню ринку. Контроль над прийнятими щодо цього рішеннями на місцях повинен здійснюватися зацікавленими міністерствами і відомствами. Рішення про державну підтримку приймаються урядом при формуванні проекту бюджету і фінансуються за рахунок державного бюджету з урахуванням ефективності за попередній період. Порядок фінансування з державного бюджету встановлюється єдиний для всіх суб'єктів регіонів країни і не може змінюватися ніким, крім уряду або уповноважених ним органів.

Підтримка сільськогосподарських товаровиробників на рівні регіонів входить у компетенцію органів законодавчої і виконавчої влади і фінансується з відповідних бюджетів. Пропозиції про конкретні її види і об'єкти готують органи державного управління аграрного сектора відповідних рівнів разом з іншими зацікавленими органами виконавчої влади. Бюджетні дотації повинні виплачуватися для відшкодування витрат, що не покриваються з об'єктивних причин, реалізаційними цінами на продукцію, вироблену в основних галузях товарного виробництва. Бюджетні компенсації виплачуються для забезпечення мінімально достатнього рівня ефективного

споживання окремих засобів виробництва, подорожчання яких не компенсується підвищенням цін на сільськогосподарську продукцію.

За допомогою дотацій і компенсацій держава підтримує окремі стратегічно важливі виробництва, у тому числі галузі, що забезпечують відтворювальний потенціал, мають соціальну, екологічну значимість і т. ін.: племінні, насінницькі господарства, ветсанутильзаводи, а також товаровиробники, відібрані на конкурсній основі для участі в державних програмах (розвиток рослинництва, тваринництва, окремих територій тощо).

Необхідно відмовлятися від безумовного виділення дотацій рік за роком, дотримуючись, однак, певної стратегії розвитку. Не можна допустити, щоб фінансовий механізм в аграрному секторі складався спонтанно, як рефлексія на об'єктивні і суб'єктивні проблеми. Бюджетні дотації і компенсації повинні сприяти структурній перебудові аграрного сектора і концентрації виробництва в основних зонах спеціалізації.

При скасуванні будь-яких видів дотацій або компенсацій відповідні кошти мають перерозподілятися в рамках коштів державного бюджету, передбачених на фінансування аграрного сектора. Зміни в системі дотування повинні бути прозорими і доводитися завчасно до всіх зацікавлених суб'єктів ринку. У перспективі варто переходити до практики прийняття переліку програм в аграрному секторі до початку сільськогосподарського року для успішного виконання їх умов і обсягів. Державна підтримка має бути прозорою і відображатися у відповідному розділі бюджету. Доцільно також зафіксувати в бюджеті мінімальний рівень видатків на аграрний сектор щодо загальних бюджетних видатків у галузях матеріального виробництва.

Пряма державна підтримка стимулюватиме ефективність сільськогосподарського виробництва регіонів. Її адресність, прозорість і механізми мають бути зрозумілими для сільськогосподарських товаровиробників, а виплати - регулярними і повними відповідно до бюджетних призначень. Бюджетні дотації і компенсації можуть виплачуватися всім сільськогосподарським товаровиробникам, незалежно від форм їх власності і каналів реалізації продукції. Бюджетні прямі дотації не можуть бути універсальними в галузевому і регіональному аспектах - для різних природно-економічних зон і продуктів повинні застосовуватися різні їх види. Так, для сільськогосподарських продуктів, конкурентних на міжнародних ринках, мають створюватися умови, що стимулюють експорт. Для інших базових продуктів можливе застосування тимчасових протекціоністських заходів, що поступово зменшуватимуться.

У регіонах депресивного сільського господарства субсидії переорієнтовуються на створення додаткових джерел доходів для

сільського населення. Дотації і компенсації сьогодні доцільно виплачувати з урахуванням обсягів та якості товарної продукції що виготовляється сільськогосподарськими виробниками.

Удосконалення системи прямої бюджетної підтримки товаровиробників аграрного сектора може полягати в наступному:

- концентрування дотаційних коштів на особливо важливих напрямках, переорієнтування їх;
- паралельне використання одноразових субвенцій за раніше затвердженими напрямками;
- визначення товаровиробників, що беруть участь у програмах державної підтримки, на суворо конкурсній основі;
- узгодження заходів державної підтримки з виконанням товаровиробниками певних умов і зобов'язань перед державою (за винятком вибору каналів реалізації і визначення цін);
- соціальні гарантії населенню в депресивних регіонах і розвиток в них альтернативних виробництв;
- стимулювання зниження виробництва (його квотування) з метою структурної перебудови аграрного сектора окремих регіонів, їх перепрофілювання;
- стимулювання експорту і розвиток перспективних імпортозаміщуючих виробництв.

При доведенні до сільськогосподарських товаровиробників бюджетних дотацій необхідно використовувати фінансові інститути, що є власністю держави.

Зниженню гостроти проблеми кредитування в аграрному секторі могло б сприяти зниження темпів інфляції, ставки рефінансування комерційних банків країни і, відповідно, ставки міжбанківського і комерційного кредитування. Пільговий кредит повинен орієнтуватися на прибутковість галузі, що забезпечить його повернення. Це дозволить державі припинити практику масштабних списань і пролонгації кредитів, а встановлення договірних і конкурсних відносин при кредитуванні - уникнути відповідальності за позичальника.

Товарний кредит частково вирішує проблему, але, застосований без паралельного грошового кредитування, він прирікає сільськогосподарських товаровиробників на примусове запозичення певного виду ресурсів, порушує право господарського вибору, сприяє натуралізації обміну, перешкоджає розвитку ринку. До того ж механізм товарного кредитування ще далекий від досконалості.

В умовах, коли в Україні практично дуже мало інститутів сільськогосподарського кредитування, у багатьох регіонах відсутні ефективні інструменти для доведення до господарюючих суб'єктів

коштів, спрямованих на підтримку сільського господарства. Тому при пільговому кредитуванні існує небезпека перетікання ресурсів на фінансовому ринку, якщо відсутній суворий контроль за цільовим використанням кредитів. Необхідно поєднати контроль держави з відповідальністю сторін, що впливає з дотримання умов кредитних договорів. При їх порушенні держава не повинна брати на себе відповідальність за позичальника. У будь-якому випадку, при пільговому кредитуванні є необхідним спеціальний документообіг із суворою звітністю.

Для здійснення пільгового кредитування потрібно створити Фонд підтримки сільського господарства.

Користувачами коштів фонду підтримки будуть: сільськогосподарські підприємства, незалежно від їх організаційно-правового статусу, форм власності і відомчої підпорядкованості; підприємства харчової і переробної промисловості; юридичні особи, уповноважені урядом на виконання окремих спеціальних функцій і робіт в аграрному секторі і ті, що отримали право на кредитування з фонду підтримки.

Кошти фонду підтримки будуть використовуватися для кредитування сезонних витрат підприємств аграрного сектора, довгострокового кредитування інвестицій, у тому числі лізингових операцій.

Кошти фонду будуть акумулюватися в державному банку, що має особливий статус. Таким банком має стати Земельний (іпотечний) банк, що несе повну фінансову і майнову відповідальність перед державою за збереження і цільове використання коштів фонду. Надалі для підвищення конкурентоспроможності вповноваженого банку в залученні позикових коштів доцільно застосовувати спеціальні преференції, у тому числі зниження норми резервування, установлення особливих банківських нормативів, що передбачають, по-перше, обов'язкову наявність кредитних ресурсів понад статутний капітал і спеціальні фонди, по-друге, зменшення розмірів залучених позикових коштів стосовно статутного капіталу. Передбачається також використовувати цей банк для проведення операцій по доведенню бюджетних коштів до бюджету користувачів [50].

Земельний або іпотечний банк буде перебувати під постійним контролем з боку держави, якій буде належати контрольний пакет акцій.

Поточний контроль діяльності банку в частині операцій з фондом підтримки здійснюватиме Рада, що буде складатися з повноважних представників зацікавлених міністерств, відомств та

інших організацій. Рада буде стежити за суворо цільовим використанням кредитних ресурсів відповідно до встановленого порядку.

При необхідності борги фонду можуть бути реструктуризовані, але фонд недоцільно використовувати як накопичувач безнадійних боргів.

Пільгове поворотне кредитування вимагає вдосконалення заставного механізму. Як застава, під яку видається кредит, може виступати ліквідне майно (у тому числі майбутнє) і сільськогосподарська продукція, сировина.

Пропонується спеціальна схема організації державою заставних операцій із сільськогосподарською продукцією, суть яких полягає в тому, що вони проводяться за рахунок державних коштів, а їхні умови регулюються урядом. Операції із заставою сільськогосподарської продукції є в той же час формою короткострокового кредитування і гарантованого збуту.

Спеціальні цінні папери можуть обертатися на фондовому ринку, що дозволить розвинути біржову, ф'ючерсну і форвардну торгівлю.

Заставні операції дозволять зробити кредити цільовими і видавати їх під ліквідні ресурси, тобто гарантувати їхню зворотність. Інтерес сільськогосподарських товаровиробників забезпечується можливістю своєчасного одержання грошей і полегшенням збуту продукції при незадовільній кон'юктурі ринку. Заставниками при проведенні державних заставних операцій можуть бути юридичні і фізичні особи, сільськогосподарські товаровиробники, які беруть участь на добровільній основі в цих операціях і передають зроблену ними сільськогосподарську продукцію під заставу. Генеральним заставаутримувачем при проведенні державних заставних операцій із сільськогосподарською продукцією є держава в особі уповноважених урядом органів. Безпосередніми заставаутримувачами можуть бути юридичні особи, що займаються відповідною діяльністю, які відбираються на конкурсній основі для проведення заставних операцій і уклали договори з уповноваженими урядом органами на здійснення державних заставних операцій. Перелік продукції, прийнятої під заставу, заставні ставки, порядок використання сільськогосподарської продукції, що перейшла у власність заставаутримувачів, і інші умови застави визначаються урядом. Предметом застави може бути як уже вироблена сільськогосподарська продукція, так і продукція майбутнього врожаю. Кредит під майбутній урожай видається не більше, ніж на строки природної вегетації відповідних культур під заставу контракту і страхового поліса.

Державні заставні операції із сільськогосподарською

продукцією забезпечуються і підтримуються державою в таких формах: прямого бюджетного фінансування заставних операцій (виділення безвідсоткових бюджетних позичок); виділення кредитних ресурсів відповідно до пільгового порядку надання кредиту, що діє на даний момент; виділення бюджетних асигнувань або кредитів безпосереднім заставаутримувачам для компенсації витрат на зберігання і обробку сільськогосподарської продукції, що перейшла після припинення застави у власність держави. При цьому компенсуються тільки витрати, не відшкодовані через ціни реалізації відповідної продукції.

Органи виконавчої влади можуть самостійно ухвалювати рішення щодо розширення встановленого на державному рівні списку продукції, що надається в заставу, визначати коло безпосередніх заставаутримувачів. Заставні операції в цьому випадку фінансуються відповідними бюджетами. Операції застави в межах установлених централізовано строків їх проведення можуть бути припинені за бажанням заставника з відшкодуванням раніше отриманої суми кредиту або передачею у власність заставаутримувачеві закладеної сільськогосподарської продукції. Після закінчення строку застави сільськогосподарської продукції заставна операція припиняється автоматично, а заставник зобов'язаний прийняти одне із зазначених вище рішень. Сільськогосподарська продукція, що залишилась у заставаутримувачів після проведення державних заставних операцій, переходить у власність держави і використовується для проведення державних товарних інтервенцій, формування державних продовольчих фондів та для інших цілей. Конкретні напрями використання зазначеної продукції, ціна й порядок її реалізації визначаються урядом країни. Форма довгострокового кредитування в цей час ще не знайшла застосування, тому що вона передбачає розвинений ринок сільськогосподарських земель. На найближчий час здійснення кредитування під заставу землі буде стримуватися відсутністю правової бази для її купівлі-продажу, а також тим, що земля, як фактор виробництва, що не приносить доходу, має надзвичайно низьку ліквідність. Проте іпотека є однією з можливостей залучення довгострокових комерційних кредитів. На період становлення земельного ринку і для розвитку системи іпотечного кредитування пропонується спеціальна схема земельного банку. Система іпотечного кредитування, у тому числі поземельного кредиту, розвинена у всіх країнах з ринковою економікою і є необхідним інститутом, що використовується державою як в економічній, так і в соціальній політиці. Кредити, що даються

банками під заставу нерухомості (землі), зазвичай мають тривалий строк (10-15 років), що дозволяє зменшити щомісячні суми погашення такого кредиту і робить його більш доступним. Розвиток іпотечного кредитування неможливий без організації системи рефінансування. Держава має створити умови, які дозволили б банкам займатися іпотечним кредитуванням під заставу землі без невиправданого ризику.

Наразі у країні створюються передумови як на державному, так і на регіональному рівнях для початку реалізації системи поземельного кредиту шляхом установлення зрозумілих правил, визначення учасників, дотримання цих правил, створення умов для зниження ризику інвесторів іпотечного ринку, у тому числі шляхом надання державних і муніципальних гарантій, юридично надійно оформленого забезпечення та організації системи страхування.

Однак необхідно відзначити, що більшість населення - мешканців села, не має фінансової можливості для придбання землі, а для одержання кредиту у великих комерційних банках – і достатнього заставного забезпечення. Поряд із цим, більшість сільських районів країни не забезпечена банківськими послугами. Отже, довгострокові кредити сільському населенню практично недоступні при існуючій банківській системі в країні.

Тому назріває необхідність створення Державного земельного банку і використання банківського механізму для проведення земельної реформи. Дотримання соціальної справедливості в цьому питанні можливе тільки при участі держави. Однією з форм його рішення можуть стати кредитний механізм і цільова розробка програми довгострокового кредитування для цих цілей. Через виконавчі органи з управління земельними ресурсами землю сільськогосподарського призначення можливо передати банку в якості ресурсу для подальшого переоформлення сільському населенню в приватну власність через механізм довгострокового кредитування. Надалі це буде сприяти вдосконаленню фінансово-кредитних відносин в аграрному секторі з використанням іпотечної форми кредитування під заставу землі. Через кредитний механізм земля буде включена в ринковий оборот, тим самим селяни одержать доступ до фінансових ресурсів.

Необхідно забезпечити нормальне сполучення форм товарного і грошового кредитування, їх рівну доступність, право вибору товаровиробником найбільш ефективного, з його погляду, кредиту.

Товарне кредитування, підтримуване державою, буде відігравати допоміжну роль і охоплювати ті сегменти ринку, де активність комерційних структур невисока. При відсутності вибору в товаровиробників,

нерозвиненості ринкової інфраструктури державне товарне кредитування за підтримки держави покликане відігравати значну роль.

Удосконалення діючого механізму вимагатиме регламентації умов ціноутворення й конкурсності відбору операторів по державному товарному кредиту з підтримкою держави. Для цього пропонується така схема: держава оголошує конкурс серед будь-яких господарюючих суб'єктів на участь у частково підтримуваному нею товарному кредиті. Оператори, що виграли конкурс, укладають договори і, згідно з запропонованими ними коефіцієнтами мультиплікації (участі на паях), одержують від держави відповідні ресурси, які використовують разом зі своїми для товарного кредитування сільського господарства під сільгосппродукцію. Вибір позичальників здійснюється операторами самостійно з урахуванням можливості повернення кредиту, про що укладаються кредитні договори. По закінченню товарного кредиту оператори повертають відповідні кошти державі, несучи перед нею повну відповідальність за повернення кредиту. Держава, таким чином, не несе відповідальності по кредитах сільськогосподарських товаровиробників (за винятком форс-мажорних обставин) [50].

Ефективність подібних операцій буде забезпечуватися не тільки формальними договірними зобов'язаннями сторін, але і безпосереднім госпрозрахунковим інтересом фірм-операторів (за умови, якщо обсяг державних коштів не буде перевищувати обсяг комерційних), можливістю збільшення оборотності коштів.

Також може бути використаний варіант передачі коштів лізингового фонду на конкурсній основі безпосередньо лізингоотримувачам для того, щоб вони мали можливість більше впливати на ресурсний ринок, брати участь у конкурсному відборі лізингооператорів, самостійно вибирати собі постачальників і посередників. У цьому випадку товаровиробники виступатимуть засновниками спеціалізованих лізингових компаній із внесенням цих коштів у вигляді внесків у статутний капітал. Лізингові компанії будуть створюватися на базі постачальницько-збутових і сервісних організацій аграрного сектора, працюватимуть на безприбутковій основі, а їхня діяльність підлягатиме ліцензуванню відповідно до чинного законодавства.

Розширенню кола комерційних учасників у лізингових операціях буде сприяти створення лізингових фондів на місцях. Забезпечення умов для нормальної конкуренції на ресурсному ринку, загальний нагляд за проведенням лізингових операцій за підтримки держави мають здійснюватися Міністерством аграрної політики або органом, уповноваженим ним. Розвиток лізингових операцій в аграрному секторі, цілком ймовірно багато в чому буде

залежати від розвитку банківських структур у сільській місцевості, насамперед від розвитку регіональних банків і земельного банку. Спочатку саме ці банки повинні разом з іншими фінансовими інститутами і підприємцями бути засновниками лізингових компаній у регіонах.

Перспективною формою організації кредитування на селі, у тому числі із прийнятним відсотком для сільськогосподарського товаровиробника, могли б стати кредитні кооперативні банки, перетворені із кредитних спілок. Такі банки існують у багатьох розвинених країнах, таких як Німеччина, Голландія та інші європейські країни, США. Кредитні кооперативи відіграють певну роль в акумулюванні вільних коштів населення, кредитуванні селян і інших суб'єктів.

Кооперативна банківська мережа, що функціонує в рамках кооперативного законодавства, має ряд переваг, зокрема, вона не підпадає під дію антимонопольного законодавства. Оскільки такі кооперативні банки орієнтовані насамперед на обслуговування фермерських господарств, вони часто користуються податковими пільгами. Держава з бюджету надає їм допомогу.

Однак їх швидкий розвиток у країні ускладнений у зв'язку з відсутністю вільних коштів у товаровиробників і низькою прибутковістю сільського господарства. На сьогодні та в найближчій перспективі статутні капітали цих установ не можуть бути створені без подальшої підтримки держави. Необхідно стимулювати створення і розвиток пайових інвестиційних фондів, у тому числі шляхом часткового формування їхніх капіталів за рахунок держави. Треба ще раз підкреслити, що серйозною перешкодою на шляху створення кредитних кооперативних банків є відносно і абсолютно низька прибутковість у сільському господарстві.

Таким чином, для подальшого розвитку і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва необхідним є державне регулювання інструментів кредитування підприємців, фермерів та індивідуальних господарств через фонд підтримки, організації земельних (іпотечних), кооперативних банків, товарних кредитів, лізингових операцій.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової і практичної проблеми формування і функціонування інституційних механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі. Отримані наукові результати дають можливість зробити такі висновки теоретичного, методичного та прикладного характеру:

1. Відтворення необоротних активів аграрної галузі являє собою процес реконструкції, модернізації й технічного переозброєння виробництва на основі сучасних інноваційних технологій, що дозволяють забезпечити значне зростання ефективності не тільки нововведених об'єктів, але й одержання інноваційного продукту з новими якостями. Особливості відтворення активної частини необоротних активів пов'язані зі специфікою аграрного виробництва і результатами господарської діяльності аграрних підприємств, які характеризують сучасне матеріально-технічне забезпечення сільського господарства як одну з важливих невирішених проблем. Джерела фінансування відтворення необоротних активів аграрної галузі, - серед яких лізинг, кредитування, державна підтримка, використання амортизаційного фонду й власних коштів, є обмеженими, - обумовлені різними умовами доступності і диференціацією аграрних підприємств за рядом ознак.

2. Моніторинг матеріально-технічного забезпечення аграрної галузі України підтверджує кризовий стан, при якому кількісний склад основних видів сільгосптехніки зберігає тенденцію до зменшення при одночасному зростанні навантаження на одиницю техніки і її зношенні, відсутності значних якісних змін і низьких темпів відновлення. Забезпеченість аграрних підприємств України будівлями, спорудами й основними видами сільськогосподарської техніки, в середньому, становить 40-50% від нормативної потреби. Навантаження на сільськогосподарську техніку в 2-3 рази перевищує нормативне. Спостерігається великий знос техніки й технологічного устаткування, що досягає більше 70%. Дослідження сучасного стану активної частини необоротних активів аграрної галузі дозволяє визначити специфіку сучасного технічного забезпечення аграрного виробництва й врахувати вплив основних його факторів на функціонування аграрних підприємств, довівши необхідність удосконалювання заходів підтримки аграрного сектора з розумним протекціонізмом у галузі, а також сформулювати умови контролю за їх використанням.

3. У результаті дослідження встановлено вплив економічних факторів на ефективність використання основних засобів виробництва. Сформульовано методичні підходи до визначення

ефективності екстенсивного й інтенсивного способів використання необоротних активів залежно від середньорічної вартості й рівня фондівіддачі за період освоєння, що дає можливість вибрати оптимальний спосіб їхнього відтворення.

4. Розроблено механізм відтворення необоротних активів аграрної галузі, алгоритм діє якого включає такі етапи: перший, організаційний - на основі інвентаризації об'єктів визначається необхідність відтворення основних виробничих фондів і, другий, фінансово-економічний – полягає у формуванні відтворювального фонду за рахунок залучення різних фінансових джерел на основі економічної оцінки і фінансового обґрунтування проекту. Визначено схему змішаного фінансування інвестицій, що необхідні для відновлення необоротних активів в аграрних і переробних організаціях, залежно від кількості власних коштів, накопичених на ці цілі й коефіцієнта бюджетної підтримки.

5. Розширене теоретико-модельне уявлення про формування й функціонування організаційно-економічного механізму взаємодії учасників інвестиційних процесів в аграрній галузі за допомогою доповнення морфологічного складу й уточнення змісту принципів, функцій, базових орієнтирів і результатів взаємодії, а також основних критеріїв ухвалення рішення про інвестування, що сприяло уточненню основних напрямків інвестиційної політики в аграрній галузі. На відміну від існуючих підходів запропонована схема активізації інвестиційної діяльності, що враховує вплив факторів інертного розвитку аграрної економіки й системи економічних протиріч, що включає напрямки й інструменти регулювання інвестиційних процесів в аграрній галузі, розподілені по рівнях адміністративно-територіального устрою, що може бути покладена в основу розробки концептуальної моделі розвитку агросфери.

6. Дослідження еволюції державного регулювання розвитку аграрної галузі вказує на необхідність переходу від існуючих методів до підходів, запропонованих у концептуальній моделі, що враховує передумови інвестиційного розвитку аграрної галузі, різноманіття регуляторів, цільові настанови. Обґрунтовані основні напрямки розвитку державного регулювання інвестиційної діяльності в аграрній галузі, до числа яких відносяться формування державної політики, спрямованої на створення в регіонах особливих аграрних територій з максимально сприятливими умовами для реалізації високоефективного інвестиційного процесу. Запропоновані доповнення до елементів системи підтримки інвестиційної діяльності в аграрній галузі, у частині розподілу владних повноважень, рекомендацій з формування організаційно-функціональної структури спеціалізованих відділів інвестиційного розвитку при органах місцевого самоврядування і створенню позабюджетного фонду підтримки інвестиційних ініціатив, що сприяє гармонізації

регіональної і муніципальної економічної діяльності щодо розвитку аграрної галузі.

7. Удосконалено методичний підхід до комплексної оцінки інвестиційної привабливості аграрних організацій – потенційних інвестиційних реципієнтів, що доповнений показниками, які відображають ділову репутацію реципієнта інвестицій і використання інструментів страхування цінних ризиків. Перший етап пропонованої методики передбачає оцінку рівня інвестиційної активності в аграрній сфері, що базується на сформованій системі критеріальних показників і дозволяє провести ранжирування територій за рівнем інвестиційного розвитку. Другий етап передбачає інвестиційну паспортизацію суб'єктів аграрної галузі і визначення місця кожного агроформування в ряду конкурентів, що дає можливість вибрати конкретний об'єкт інвестування. Використання вдосконаленого методичного підходу до комплексної оцінки інвестиційної привабливості дозволить сформувати базу пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів у рамках програм розвитку країни і регіонів в аграрній сфері.

8. У дослідженні виявлено, що існує дефіцит аналітичного й інформаційно-оціночного забезпечення процесів прийняття інвестиційних рішень, що веде до нерівномірного розподілу інвестиційних ресурсів у територіально-об'єктному розрізі. Обґрунтована концептуальна модель формування й реалізації державних і регіональних цільових програм розвитку інвестиційної активності суб'єктів аграрної галузі, що включає, на відміну від існуючих, пакет спонукальних заходів щодо активізації інвестиційної діяльності і економічні санкції за порушення умов інвестиційних угод, що буде сприяти підвищенню якості проектно-програмної роботи.

9. У результаті дослідження, деталізовано й диференційовано, з урахуванням особливості сучасного технічного стану аграрної галузі, визначення лізингу як складної системи економічних і організаційних відносин, що забезпечують різні рівень і ступінь реалізації власності в оперативному, фінансовому, поворотному й змішаному лізингу, дана характеристика суб'єктів лізингу, що діють в аграрній сфері. Розроблено механізм функціонування аграрного лізингу, вбудованого у загальну систему економічних відносин аграрного виробництва, що забезпечує індикаторам його технічного потенціалу, розширено-відтворювальний характер. Представлено основні складові механізму функціонування лізингу в рамках аграрної галузі, обумовлені формами, схемами й технологіями лізингових угод, удосконалювання яких пов'язане з підвищенням адаптованості до ринкових реалій, урахуванням специфічних факторів, взаємозв'язків і проявів соціально-економічних процесів у регіонально-стратифікованому середовищі потенціалу лізингу; підкреслена значимість діяльності машинно-технологічних станцій,

банків, пенсійних і інвестиційних фондів для реалізації цього механізму.

10. Доведена економічна доцільність забезпечення відтворення активної частини основних виробничих фондів за рахунок старої техніки, що полягає в розширенні границь її доступності для більшого числа підприємств, одні з яких одержать можливість більш швидкими темпами переозброюватися, а інші - поповнювати парк сільгосптехніки. Розроблено механізм формування і розвитку ринкового обороту старої сільськогосподарської техніки на базі дилерських підприємств як дієвого способу здійснення процесу відтворення активної частини необоротних активів аграрної галузі. Запропонована модель ринкового обороту старої сільськогосподарської техніки, що включає організаційно-економічні пропозиції по його впровадженню і розвитку як на базі вже існуючих дилерських підприємств, так і на новостворюваних. Розроблена модель не тільки дозволяє одним підприємствам продавати техніку, що була в експлуатації, а іншим підприємствам купувати її, але й одержати у своє розпорядження додаткові можливості ринку: здійснити обмін з доплатою (trade-in), виставити сільгосптехніку на комісію, скористатися послугами дилера-ломбарду та ін. Розроблено методичний підхід до визначення базової вартості старої сільгосптехніки, витрат на її відновлення і розрахунку границь ефективності ремонтно-відновлюваних робіт, що базується на визначенні залишкової вартості і витрат на відновлення у відсотковому відношенні залежно від залишкового терміну служби сільськогосподарської техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амосов, А. Долгосрочная стратегия возмещения выбытия и обновления основных фондов / А. Амосов // Экономист. – 2003. – № 9. – С. 3-12.
2. Андрушків, Б.М. Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Б.М. Андрушків, Н.Б. Кирич, О.Б. Погайдак // Вісник економічних наук України. – 2009. – № 1. – С. 23-25.
3. Асмолова, Г. Механізм регулювання відтворення основних засобів підприємств / Г. Асмолова // Економіст. – 2007. – № 7. – С. 24.
4. Астахов В.П. Основные средства: Бухгалтерский учет и налогообложение : учебно-практ. пособие. / В.П. Астахов. – 3-е изд., доп.– М.: ИД ФБК - Пресс, 2008. – 318 с.
5. Барташевська, Ю.М. Розвиток АПК України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1 (8). – С. 19-25.
6. Бачевський, Б.Є. Відшкодування зносу основних виробничих фондів : навч. посібник. / Б.Є. Бачевський, О.О. Решетняк, І.В. Заблодська. – К. : ЦУЛ, 2007. – 176 с.
7. Бельтюков, Е.А. Планирование деятельности предприятия / Е. Бельтюков, А. Бревнов, В. Парсяк. – Харьков : Одиссей, 2006. – 384 с.
8. Бень, Т.Г. Методи визначення економічної ефективності інвестицій: порівняльний аналіз / Т.Г. Бень // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 41-47.
9. Білий, Є.Л. Амортизаційна політика як підґрунтя інвестиційного оновлення підприємства / Є.Л. Білий, М.Л. Дударенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3 (7). – С. 162-165. – Серія: Економічні науки.
10. Білик, М.Д. Методи фінансового планування і прогнозування в управлінні фінансами підприємства / М.Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 9 (64). – С. 79-84.
11. Бойчик, І. М. Економіка підприємства : навч. посібник / І.М. Бойчик. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Атіка, 2006. – 528 с.
12. Борисенко, М.А. Інноваційні засади формування амортизаційної політики вітчизняного підприємства / М.А. Борисенко // Проблеми науки. – 2004. – № 5. – С. 31-36.
13. Ванькович, Д.В. Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні / Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 72-84.
14. Відтворення основних та оборотних фондів : монографія / [М. Герасимчук, В. Бурлака, І. Галиця та ін.]; відп. ред. М. Герасимчук. – К. : ІЕ НАНУ, 2002. – 205 с.

15. Вініченко, І.І. Амортизаційна політика в інвестиційній діяльності підприємства / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 8. – С. 3-6.

16. Волошина, Н.А. Аналіз процесів відтворення основного капіталу в Україні / Н.А. Волошина, В.В. Гірна // Вісник ДДФА : Економічні науки. – 2010. – № 1(23). – С. 163-170.

17. Воронін, О. Методика визначення узагальнюючого показника економічної ефективності виробництва / О. Воронін // Економіст. – 2007. – № 4. – С. 57-62.

18. Гавриш, О.А. Інноваційний чинник конкурентоспроможності українських харчових підприємств / О.А. Гавриш, С.М. Савченко // Ефективна економіка. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=464>

19. Гаєвська, Л.М. Роль амортизації у стимулюванні інноваційної активності: зарубіжний досвід / Л.М. Гаєвська // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2009. – № 4 (47). – С. 19-23. – (Серія – економіка, право).

20. Гончар, В.П. Основні засоби: складові облікової політики / В.П. Гончар, О.Ю. Попова // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2009. – № 2. – Серія: Фінанси і кредит [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vsnau/FIK/2009_2/30Gonchar.pdf.

21. Городянська, Л.В. Амортизаційна політика та напрями відтворення фінансово-економічних ресурсів у бухгалтерському обліку / Л.В. Городянська // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 112-121.

22. Городянська, Л.В. Відтворення основних засобів на підприємствах України: теорія і практика обліку та аналізу : монографія / Л.В. Городянська. – К. : КНЕУ, 2008. – 224 с.

23. Городянська, Л.В. Методологія оцінювання рівня відтворення економічних ресурсів в обліку / Л.В. Городянська // Вчені записки ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана». – 2010. – Вип. 12. – С. 194-200

24. Господарський кодекс України : за станом на 5.08.2011р. / Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

25. Гребенікова, О.В. Дискримінантна модель діагностики неплатоспроможності українських підприємств харчової галузі / О.В. Гребенікова, К.О. Соломонова-Кирильчук // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 129-137.

26. Гривківська, О.В. Особливості управління фінансовою діяльністю підприємств харчової промисловості / О.В. Гривківська, О.В. Прокопець // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 91-96.

27. Гринчуцький, В.І. Економіка підприємства : навч. посібник / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.

28. Гришин, В.В. Управление инновационной деятельностью в условиях модернизации национальной экономики : учеб. пособие / В.В. Гришин. – М. : Дашков и К, 2009. – 368 с
29. Гуков, Я. Проблеми вітчизняних харчових підприємств та шляхи їх вирішення – думка науковця / Я. Гуков // Техніка АПК. – 2006. – № 5. – С. 12.
30. Гура, Н.О. Економічний зміст амортизації основних засобів і проблеми її нарахування / Н.О. Гура // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 73-74. – Серія: Економічні науки.
31. Давидович, І.Є. Управління витратами : навч. посібник / І.Є. Давидович. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
32. Данилишин, Б. Галузь відновлює свої позиції / Б. Данилишин // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 194. – С. 4.
33. Дацій, Н.В. Залучення інвестицій як засіб розвитку виробничого потенціалу промисловості / Н.В.Дацій // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2008. – № 20. – С. 27 - 31.
34. Диленко, В.А. Экономико-математические модели инновационной деятельности производственного предприятия / В.А. Диленко, С.А. Шпак // Економіка промисловості. – 2005. – № 1. – С. 44-53.
35. Довгопол, Н. Амортизація: предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів / Н. Довгопол, М. Нестеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 12. – С. 3-13.
36. Дугієнко, Н.О. Основні напрями підвищення ефективності амортизаційної політики в трансформаційній економіці / Н.О. Дугієнко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 27. – С. 9-13.
37. Дузь, Б.Я. Развитие продовольственного сектора / Дузь Б.Я. // Вісник ХНТУ. – 2003. - № 3. – С. 24.-29.
38. Егорова, Н.Е. Применение дифференциальных уравнений для анализа динамики развития малых предприятий, использующих кредитно-инвестиционный ресурс / Н.Е. Егорова, С.Р. Хачатрян // Экономика и математические методы. – 2006. – № 1. – С. 50-67.
39. Економіка підприємства : підручник / [А.В. Шегда, М.П. Нахаба та ін.]; за ред. проф. А.В. Шегди. – К. : Знання, 2006. – 614 с.
40. Економіка та організація виробництва : підручник / За ред. проф. В.Г. Герасимчука, проф. А.Е. Розенплентера. – К. : Знання, 2007. – 678 с.
41. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т.1. / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 863 с.
42. Євтушенко, О.А. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення відтворення основних засобів / О.А. Євтушенко // Вісник ХНУ. – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 39-42.
43. Єлісеєва, О.К. Діагностика та прогнозування фінансового стану харчового підприємства / О.К. Єлісеєва, Т.В. Каплун //

Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2004. – № 4. – С. 46-51.

44. Єрфорт, І.Ю. Аналіз системи амортизації основних засобів в Україні / І.Ю. Єрфорт, Ю.О. Єрфорт // Економіка розвитку. – 2011. – № 2 (58). [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ecoror/2011_2/u112erfo.pdf.

45. Єфіменко, Н.А. Проблеми сучасного етапу розвитку продовольчої сфери / Н.А. Єфіменко // Вісник Донецького університету. – 2007. – Вип. 1. – С. 86-93. – (Серія В: економіка і право).

46. Житний, П. Концепція формування амортизаційної політики в умовах ринкової економіки / П. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 3. – С. 13-17.

47. Захарін, С.В. Інноваційна активність промислових підприємств / С.В. Захарін // Економіка та прогнозування. – 2006. – № 3. – С. 80-98.

48. Захарін, С.В. Регулювання власних джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств / С.В. Захарін // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5(83). – С. 164-165.

49. Захарюта, О.С. Узагальнення наукових концепцій щодо визначення суті активів / О.С. Захарюта // Управління розвитком : зб. наук. праць. – 2012. – № 1(122). – С. 183-184.

50. Зиябеков, Б. Сельскохозяйственное кредитование: каким ему быть? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dknews.kz/selskokhozyajstvennoe-kreditovanie-kakim-emu-byt/>

51. Іванілов, О.С. Економіка підприємства : підручник / О.С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

52. Іванова, В.В. Планування діяльності підприємства : навч. посібник / В.В. Іванова. – К : Центр навчальної літератури, 2006. – 472 с.

53. Ігнашкіна, Т.Б. Моделювання стану та ефективності відтворення основних фондів промислових підприємств / Т.Б. Ігнашкіна, Н.О. Шура // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 1 (55). – С. 205-210. – Серія: Економічні науки.

54. Ігнашкіна, Т.Б. Формування зносу основних фондів промислових підприємств / Т.Б. Ігнашкіна, Н.О. Шура // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – Вип. 238. – С. 181-188.

55. Ізмайлов, Я.О. Облік нарахування амортизації необоротних активів та їх використання на фінансування інвестиційної діяльності експортоорієнтованих підприємств / Я.О. Ізмайлов // Вісник КТУ. – 2011. – Вип. 27. – С. 267-271.

56. Ільєнко, Р.В. Амортизаційна реформа в контексті податкового стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів господарювання / Р.В. Ільєнко // Проблеми науки. – 2009. – № 7. – С. 20-26.

57. Інноваційний розвиток промисловості України / [О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.] ; під ред. О.І. Волкова, М.П. Денисенка. – К. : КНТ, 2006. – 648 с.

58. Іщук, С.О. Методи визначення оптимальних виробничих програм за фінансовими критеріями розвитку підприємства / С.О. Іщук // Економіка та прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 123-132.
59. Карачина, Н.П. АПК України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку за умов економічної кризи / Н.П. Карачина // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 647. – С. 64-70.
60. Киндзерский, Ю.В. Воспроизводство основного капитала в Украине в институциональном аспекте / Ю.В. Киндзерский // Научные труды ДонНТУ. – 2007. – Вип. 31-3. – С. 203-210. – Серия: экономическая.
61. Ковальчук, І.В. Економіка підприємства : навчальний посібник / І. В. Ковальчук. – К. : Знання, 2008. – 679 с.
62. Колеснік, Я.В. Відтворення основних засобів: види, форми та джерела фінансування / Я.В. Колеснік // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2009. – № 2. – С. 130-133.
63. Колесов, С.В. Сучасний стан інноваційних процесів на харчових підприємствах / С.В. Колесов // Економічний вісник Національного технічного університету України «КПІ». – 2009. – № 6. – С. 366-373.
64. Колісник, М.К. Стан підприємств харчової промисловості в Україні і можливі шляхи виходу з кризи за допомогою стратегії інтеграції / М.К. Колісник, К.Е. Сміх // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 163-173.
65. Корольков, В.В. Особенности учета фактора технического прогресса в производственной функции / В.В. Корольков // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 2. – С. 97-109.
66. Косова, Т.Д. Амортизація як інвестиційний ресурс підприємства / Т.Д. Косова // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 9(27). – С. 157-171.
67. Котляр, А. Механизм кредитования технологической модернизации / А. Котляр // Экономист. – 2005. – № 9. – С. 44-48.
68. Котова, М.В. Роль амортизаційної політики держави у формуванні власних інвестиційних ресурсів промислового виробництва / М.В. Котова, П.С. Маковеев // Труды Одесского политехнического университета. – 2003. – Вип. 1 (19). – С. 250-256.
69. Крейдич, І.М. Регулювання інвестиційної діяльності проведенням гнучкої амортизаційної політики / І.М. Крейдич // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 11. – С. 2-4.
70. Круш, П.В. Капітал та основні засоби підприємства : навч. посібник. / П.В. Круш, В.І. Подвігіна, О.В. Клименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 168 с.
71. Кудря, Я.В. Сучасний стан і шляхи розвитку акціонерних компаній в АПК України / Я.В. Кудря, Т.О. Жуковська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6 (84). – С. 143-157.

72. Кучеренко, Т. Баланс в контексті з ресурсною концепцією капіталу / Т. Кучеренко // Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 1. – С. 148-159.

73. Левицька, І.В. Амортизація як чинник прискорення процесів відтворення на підприємствах / І.В. Левицька // Вісник ХНУ. – 2011. – № 2. – Т.1. – С. 106-112.

74. Лемішко, О.О. Інвестиції в основний капітал та їх вплив на економіку України / О.О. Лемішко // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 46-61.

75. Липкань, О.В. Стан та основні напрями оновлення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств / О.В. Липкань // Економіка та управління АПК : Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5 (85). – С. 137-141.

76. Любарська, М.Є. Управління відтворенням основних фондів на підприємстві шляхом амортизації / М.Є. Любарська // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2009. – № 6. – С. 32-35.

77. Майорова, Т.В. Інвестиційна діяльність : навч. посібник / Майорова Т.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.

78. Манів, З.О. Економіка підприємства : навч. посіб. / З.О. Манів, І.М. Луцький. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання. - 2006. – 580 с.

79. Марченко, Н.А. Використання лізингу у відтворенні основних фондів промислового підприємства / Н.А. Марченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2010. – № 46 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_46/38.htm.

80. Маслова, О.И. О проблеме воспроизводства основных фондов и «инвестиционной составляющей» в цене / О.И. Маслова // Вестник Московского университета. – 2007. – № 2. – С. 41-53. – Серия 6: Экономика.

81. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / За заг. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 308 с.

82. Мельник, О.Г. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та індикатори оцінювання / О.Г. Мельник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 606. – С. 46-51.

83. Механізми розвитку продовольчого сектору України / Під заг. ред. В.М. Федорова. – К. : Наука, 2002. – 428 с.

84. Никифоров, А.Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А.Є. Никифоров, В.М. Диба, В.О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 78-86.

85. Норт, Д. Институциональные изменения: рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. - 1997. - № 3. - С. 6-17.

86. Овод, Л.В. Стратегічні управлінські рішення у формуванні амортизаційної політики підприємства / Л.В. Овод // Вісник ХНУ. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 100-103. – (Серія – Економічні науки).

87. Огійчук, М. Амортизаційні відрахування як джерело фінансового забезпечення відтворення основних засобів у сільському господарстві / М. Огійчук, К. Утенкова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 90-95.

88. Орлов, П.А. Амортизаційна політика як інструмент активізації інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств / П.А.Орлов, С.П. Орлов // Інновації: проблеми науки і практики: Монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – С. 317-335.

89. Парнюк, В.О. Про підвищення ролі амортизації як джерела інвестицій і регулятора попиту та пропозиції основних засобів / В.О. Парнюк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. - № 5. – С. 166 – 172.

90. Пашнюк, Л.О. Джерела фінансування оновлення основних фондів та напрями їх вдосконалення / Л.О. Пашнюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 9. – С. 46-50.

91. Петришин, Н.Я. Система стратегічних показників діяльності харчових підприємств / Н.Я. Петришин // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 173-184.

92. Повышение эффективности инновационной деятельности предприятий на основе интеграционного подхода : монография / [А.П. Табурчак, С.М. Бухонова, А.В. Юдин, Ю.А. Дорошенко и др.] – СПб : Химиздат, 2007. – 214 с.

93. Політика управління необоротними активами малих і середніх підприємств / Г.І. Башнянин, О.І. Завійська, О.І. Дунас, Т.О. Коропецька, Г.Є. Шпаргало // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 162-167.

94. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

95. Про затвердження Національного стандарту № 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності" : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>

96. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" : Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>

97. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи" : Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.99 р. № 242 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>

98. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" : Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

99. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції" : Наказ Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>

100. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 17 "Податок на прибуток" : Наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2000 р. № 353 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>

101. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи" : Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>

102. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 32 "Інвестиційна нерухомість" : Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 р. № 779 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>

103. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII, зі змінами та доповненнями / Верховна Рада України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.

104. Прутська, Т.Ю. Амортизаційні відрахування як джерело відтворення основних фондів та напрями реформування амортизаційної політики / Т.Ю. Прутська // Вісник ХНУ. – 2010. – № 2. – Т.2. – С. 12-15.

105. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 496 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/2_kpi_2008.pdf.

106. Романко, О.П. Чинники формування конкурентоспроможності підприємства / О.П. Романко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 113-125.

107. Рошило, В.І. Джерела фінансування інноваційного розвитку : монографія / В.І. Рошило. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 272 с.

108. Савченко, А. Підвищення інвестиційного потенціалу прискореної амортизації / А. Савченко, А. Никифоров // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 21-34.

109. Семенова, Е. Возможности инновационного типа развития / Е.Семенова // Экономист. – 2006. – № 3. – С. 14-26.

110. Смоленюк, П.С. Амортизаційні відрахування як джерело відтворення основних засобів та шляхи вдосконалення амортизаційної політики / П.С. Смоленюк, І.М. Пастушок // Наука й економіка. – 2010. – № 4 (20). – С. 90-93.

111. Сорокин, Д. Воспроизводственная динамика и ее качество / Д. Сорокин // Экономист. – 2006. – № 3. – С. 3-13.
112. Статистичний щорічник України за 2013 рік: [за ред. О.Г.Осауленка]. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2014. – 534 с.
113. Степаненко, Д.М. Методы реализации государственной инновационной политики в зарубежной практике / Д.М. Степаненко // Вестник ДГТУ. – 2005. – № 2 (24). – С. 238-245.
114. Ступчук, С.М. Оцінка проблем і переваг для підприємств харчової промисловості в умовах СОТ / С.М. Ступчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 258-260. – (Серія – економічні науки).
115. Трифилова, А.А. Оценка эффективности инвестиционного развития предприятия / А.А.Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
116. Утенкова, К.О. Місце амортизації і зносу в процесі відтворення основних засобів / К.О. Утенкова // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16). – Т. 2. – С. 130-134.
117. Федулова, Л.І. Тенденції та перспективи розвитку промисловості України / Л.І. Федулова // Економіка промисловості. – 2008. – № 43. – С. 20-29.
118. Фоломьев, А. Обоснование инновационного типа воспроизводства / А.Фоломьев // Экономист. – 2005. – № 8. – С. 41-45.
119. Фролов, К. Приоритеты АПК / К. Фролов, П. Махутов, Г. Москвитин // Экономист. – 2005. – № 5 – С. 26 - 34.
120. Фурсов, О.І. Удосконалення системи управління основними засобами в умовах реструктуризації (на прикладі харчових і металургійних підприємств) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.І. Фурсов; Приазов. держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2008. – 20 с.
121. Хачатрян, С.Р. Модели и методы решения экономических задач / С.Р. Хачатрян, М.В. Пинегина, В.П. Буянов. – М. : Издательство «Экзамен», 2005. – 384 с.
122. Хома, І.Б. Управлінські інвестиційні рішення у процесі відтворення продовольчого комплексу / І.Б. Хома, Я.О. Паранько // Економічний простір. – 2009. – № 28. – С. 206-211.
123. Хомин, П. Відмінності фінансового і податкового обліку основних засобів як наслідок неузгодженості звітності / П. Хомин // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 9. – С. 24-30.
124. Цал-Цалко, Ю.С. Статистичне дослідження придатності основних засобів. / Ю.С. Цал-Цалко, Ю.Ю. Мороз, В.П. Мороз // Статистика України. – 2007. – № 3. – С. 18-25.
125. Цветков, В. Необходимый рост на основе высоких технологий / В.Цветков // Экономист. – 2005. – № 6. – С. 27-37.

126. Четверик, Т.М. Напрями впливу держави на рівень продовольчої безпеки в умовах глобалізації / Т.М. Четверик, О.М. Литвинова // Економічний вісник Гірничого національного університету. - 2011. - № 1.- С. 29-33

127. Швець, В. Необоротні активи в системі кругообороту капіталу підприємства / В. Швець, О. Борисюк // Економіка. – 2010. – № 118. – С. 53-55.

128. Шеремет, А. Анализ финансовых результатов деятельности предприятий / А. Шеремет, Р. Сайфулин, Е. Негашев // Финансовая газета. - 1993. – № 3. - С. 9-10.

129. Altman, E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // Journal of Finance. -1968. - № 9. - P. 589-609.

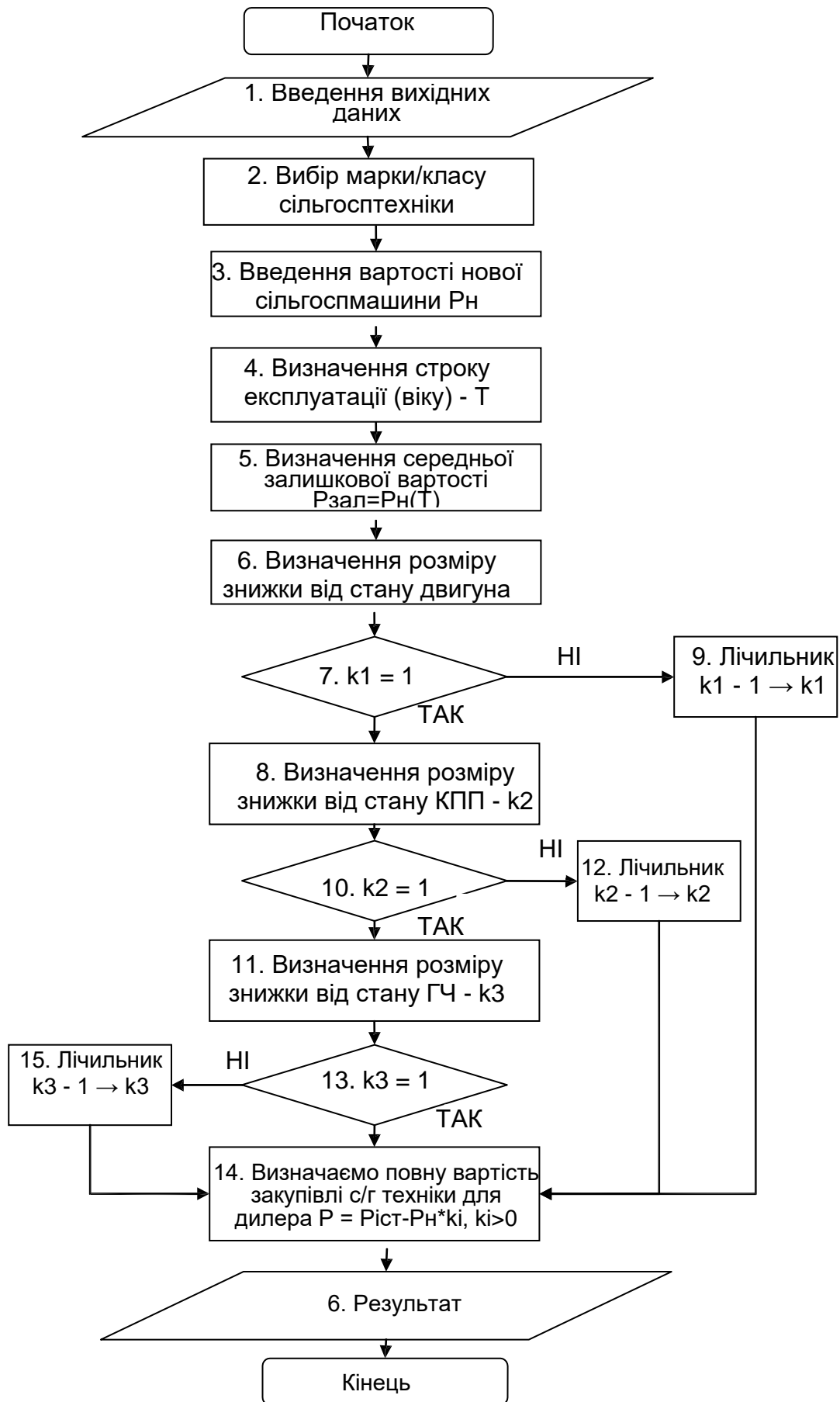
130. Ando, A.S. and Modigliani, F. The "Life Cycle" Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Test // American Economic Review. - Vol. 53. - arch 1963.

131. Feldstein, M. Incidence of a Capital Income Tax in a Growing Economy with Variable Saving Rates // Review Economic Studies. -1974. -Vol. 41. - P. 505-523.

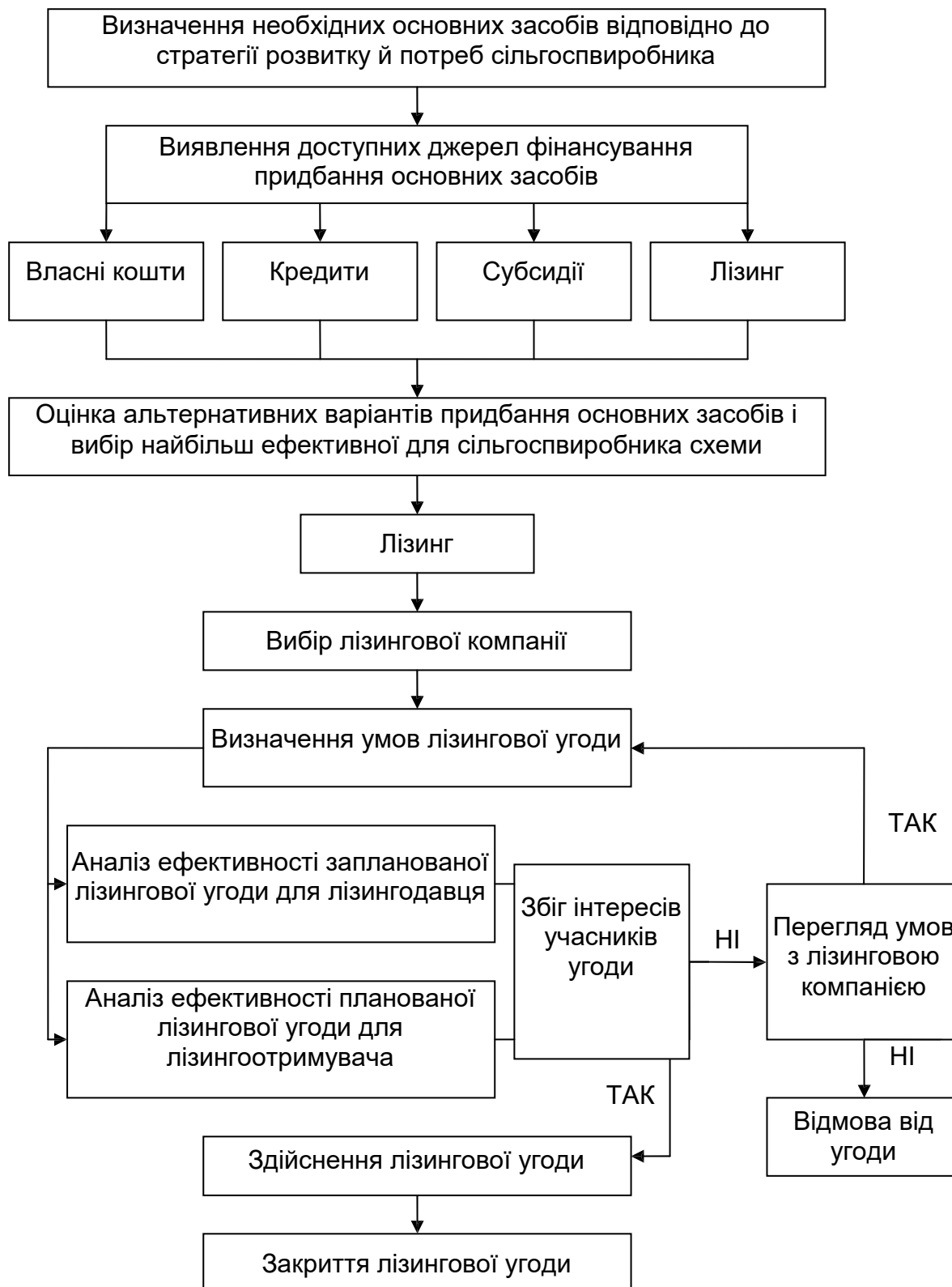
132. Офіційний web-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ДОДАТКИ

Додаток А
Блок-схема алгоритму моделювання розрахунку вартості старої сільгосптехніки

Додаток Б
Алгоритм ухвалення рішення про використання фінансового лізингу на підприємствах агросфери

Додаток В

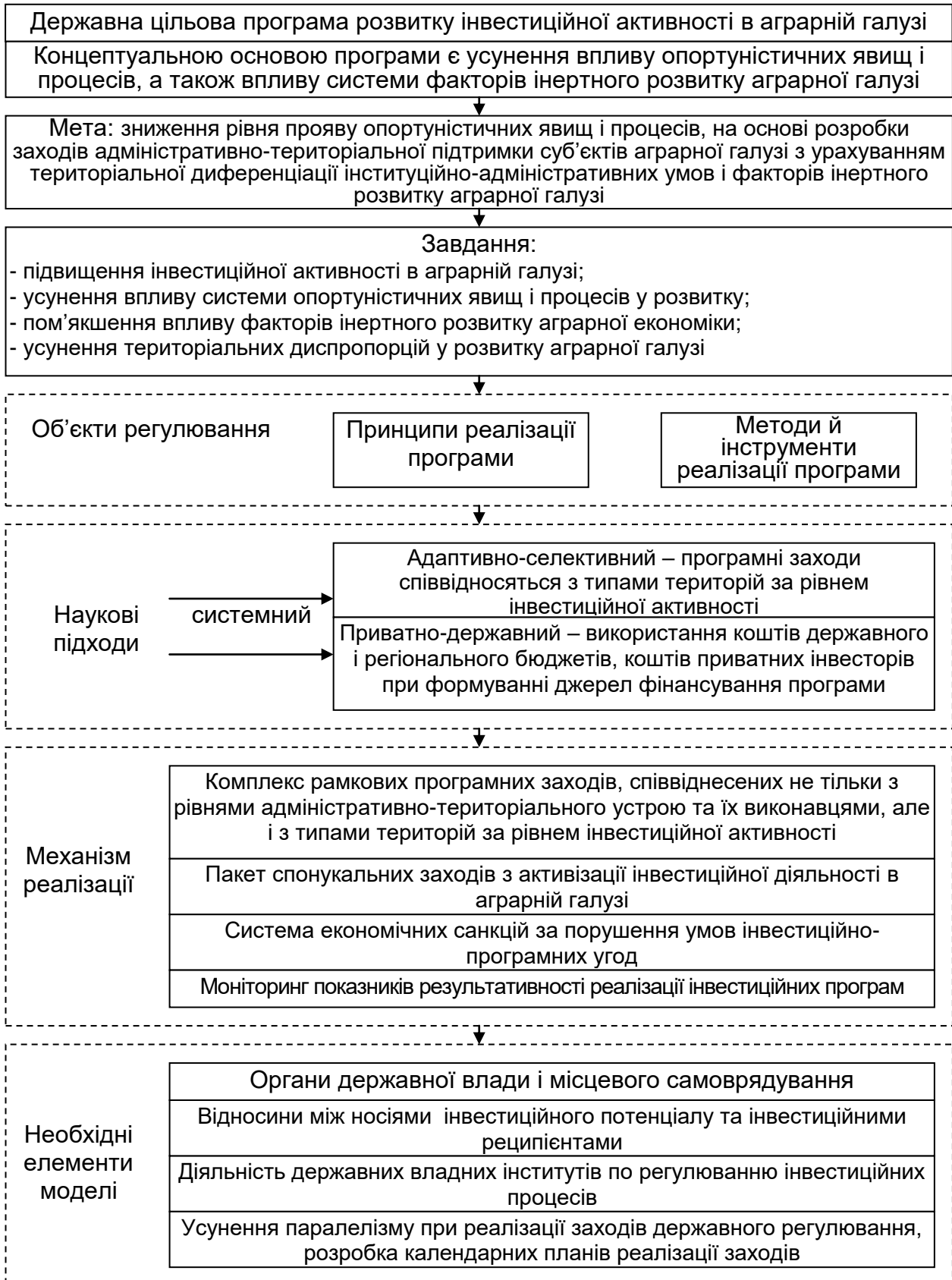
Система показників оцінки рівня інвестиційної активності агросфери регіону

Показник	Формалізоване подання	Характеристика
1	2	3
1. Коефіцієнт залучення/відтоку інвестицій у агросферу регіону	$Kz/v = Iz / Iv$, де Iz – сума залучених інвестицій у регіональний агросектор в i -му році, млн. грн.; Iv – сума відтоку інвестиційних коштів в агросектор інших областей в i -му році, млн. грн.	Показник характеризує сальдо інвестиційного балансу області, що дозволяє зробити висновок про ступінь інвестиційної привабливості області або про наявність капіталу для інвестування
2. Коефіцієнт інвестиційного випередження	$Kiv = Td / Tpr$, де Td – базисний темп росту державних інвестицій в агросферу області, %; Tpr – базисний темп росту приватних інвестицій в агросферу області, %	Характеризує ступінь випередження державних інвестицій у порівнянні із частками ($K > 1$) або навпаки ($E < 1$)
3. Валовий дохід агросфери регіону на одиницю інвестиційних	$Vd = VD / Izaa$, де VD – валовий дохід по обласному агросектору в i -му році, млн грн; $Izaa$ – сума інвестицій в агросектор області в i -му році, млн грн	Характеризує частку інвестиційних ресурсів у сумі валового доходу агросфери регіону
4. Частка інвестування в об'єкти соціальної сфери села	$Ch = Isoz / Izaa$, де $Isoz$ – сума інвестицій, спрямованих на розвиток соціальної сфери села в i -му році, млн грн	Дозволяє оцінити ступінь участі інвестиційних ресурсів у процесі соціальної облаштованості області
5. Коефіцієнт інвестиційних вкладів в агросферу	$Kinv = Izaa / Ireg$, де $Ireg$ – загальний обсяг інвестиційних вкладень в економіку області в i -му році, млн грн	Показує частку інвестицій в агросферу у загальному обсязі інвестицій області, тобто ступінь галузевої інвестиційної
6. Частка інвестування в природоохоронну діяльність агросфери	$Chpr = Ipr / Izaa$, де Ipr - обсяг інвестицій, спрямованих на природоохоронні заходи в агросфері в i -му році, млн грн	Дозволяє оцінити ступінь участі інвестиційних процесів у природоохоронній діяльності області

1	2	3
7. Частка фінансування НДДКР агросфери	$Чнддкр = Інддкр / Ізаг ,$ де $Інддкр$ – обсяг інвестицій, спрямованих на фінансування НДДКР агросфери в i -му році, млн грн	Характеризує інвестиційну активність в інноваційній діяльності галузі
8. Коефіцієнт інвестиційного впливу на формування сукупних витрат	$Ків = Ізаг / Загр ,$ де $Загр$ - загальні витрати на виробництво аграрної продукції в i -му році, млн грн	Показує, в якому ступені витрати аграрних товаровиробників покриваються інвестиційними
9. Питома вага витрат на створення сприятливого інвестиційного клімату до загальної суми залучених інвестицій в агросферу	$Кік = Тв / Ті ,$ де $Тв$ - темп росту витрат по формуванню сприятливого інвестиційного клімату в агросфері в i -му році, млн. грн; $Ті$ - темп росту залучених інвестицій в агросферу в i -му році, млн грн;	Дозволяє оцінити економічну ефективність інвестицій
10. Питома вага розірваних інвестиційних контрактів	$ПВрк = Крк / Кук ,$ де $Крк$ - кількість розірваних інвестиційних контрактів, од.; $Кук$ - кількість укладених інвестиційних контрактів, од.	Порівняльний показник, що відстежує ефективність виконання контрактів

Додаток Д

Концептуальна модель формування і реалізації регіональної цільової програми розвитку агросфери

Додаток Е

Організаційна структура обласного інвестиційного агентства

Наукове видання

Дудчик Оксана Юріна

Інституційні механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі

Монографія

Дудчик О.Ю.

Д81 Інституційні механізми відтворення необоротних активів в аграрній галузі : монографія. – Дніпропетровськ : УМСФ, 2016. - 160 с.

ISBN

У монографії розглядаються основні питання, що стосуються механізмів відтворення необоротних активів в аграрній галузі України. Визначено чинники, що впливають на відтворювальні процеси в аграрній сфері. Проаналізовано сучасний стан забезпечення підприємств аграрної галузі необоротними активами. Визначено джерела, за рахунок яких здійснюється відтворення основних і нематеріальних активів, як то прибуток підприємств, амортизаційні відрахування, кредит, лізинг, інвестиції. Запропоновано напрями удосконалення інституційних механізмів відтворення необоротних активів підприємств аграрної галузі.

Для фахівців-економістів аграрної галузі, студентів, науковців.

УДК 330.31:336:338.436.33

ББК 65.291.573

Редактор *Л.І. Малигіна*

Коректор *Л.І. Богун*

Технічний редактор *Т.Г. Пунтус*

Дизайн обкладинки *Т.Г. Пунтус*

Підп. до друку _____ Формат 84x 1081/32 Папір друк.

Ум.друк.арк. 8,82 Облік.-видав.арк. 11,5 Тираж 300 Замовлення №__

РВВ УМСФ Дільниця оперативного друку. Св. Держкомітету телебачення і радіомовлення України сер. ДК № 5022 від 14.12.2015 р.